

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASİ KÜLTÜR DERGİSİ. FİYATI 2.000.000. TL.

KIZILCIK

NİSAN
2001

7

Bireşim ve katılım   Nasıl bir demokrasi?

Küreselleşme ve kadın

Çalışanların zamanı

İstikrar programı ve kriz

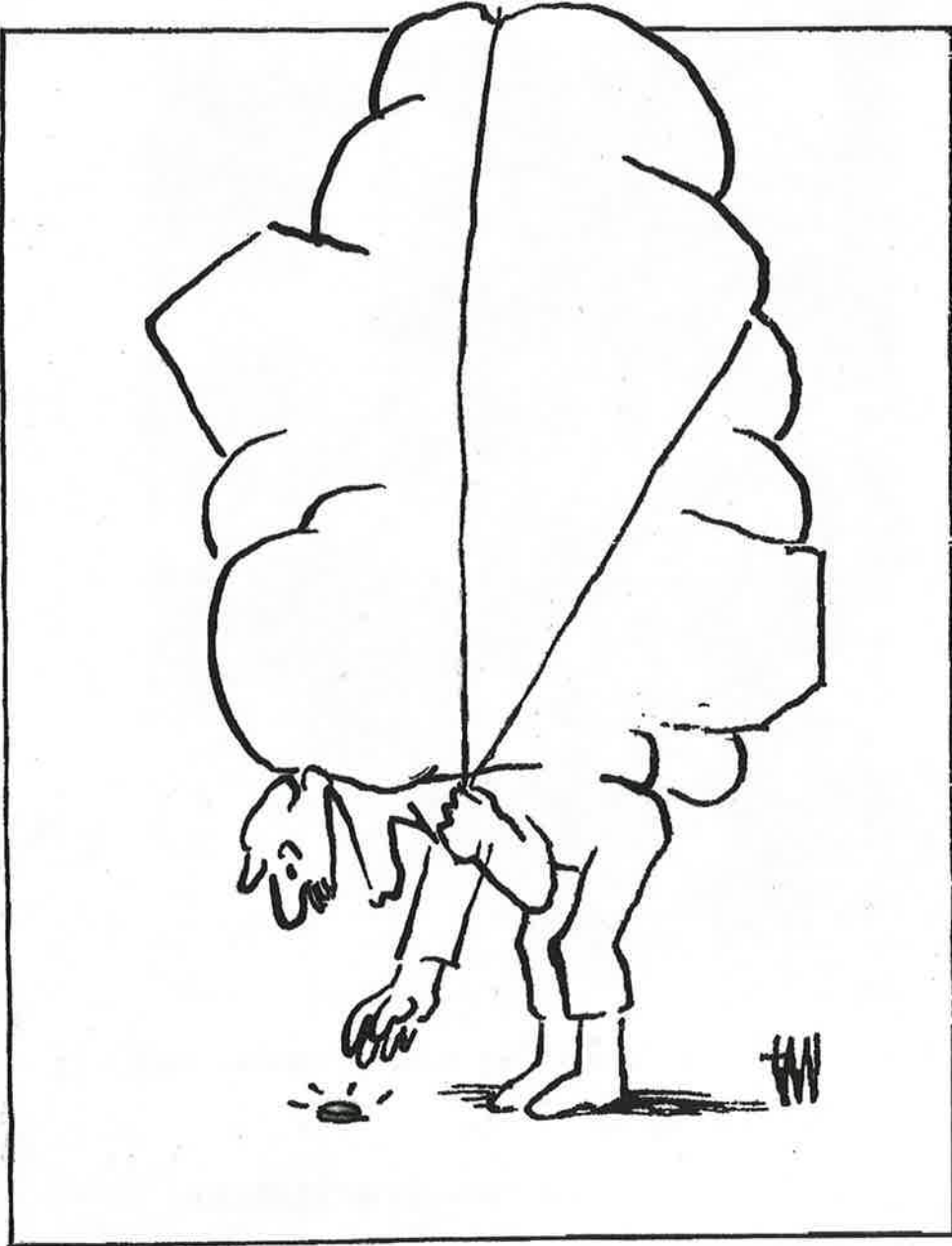
Dünyayı yorumlamak yetmez

ÖDP üzerine   Enerji sorunu

Devrim /kadın özgürlüğü

İş gücü verileri

Öz kaynaklarımız...

Tan Oral

Bu sayıda

Kapak ve resimler:
William Blake

2 Tan Oral

8 Hayat ağacı

12 "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"nden
Karl Marx

14 İstikrar programı ve ekonomik kriz
İzzettin Önder

Merkez kapitalizmin amacı: ülkenin teknoloji üreten
değerli kurumlarını yabancılaştırmak.

17 İktisadi kriz ve devletin mali krizi
Tülay Arın

Mali krizin saklanan boyutu açığa çıkıyor.

22 İşgücü verileri ne söylüyor?
Oğuz Oyan

26 Zaman zenginliktir
Zeki Yavuz

28 Hükümet krizden çıkmak istiyor mu?
Arslan Başer Kafaoglu

30 Küresel kapitalizm ve kadın
Seyhan Erdoğan
Küresel kapitalizm milyonlarca kadının
sosyal refahını gündem dışına itiyor.

32 Derinleşen sömürü ve devrimler çağı
Pınar Selek
Kadın eksenli yeni bir siyaset anlayışı üzerine

34 İnsan hakları savunucularını kim savunacak?
Necmiye Alpay

37 Enerji sorunu nedir, nasıl çözüm bulunur?
Tanay Sıdkı Uyar

41 Dünyayı yorumlamak yetmez
Gencay Gürsoy
İnsanlık en uzun ve tehlikeli serüvenine atılıyor.
Yol haritası haramilerin elinde.

43 İnadına biresim, inadına katılım.
Kenan Somer
Devrimci sınıf savaşımı her düzeyde yönetime katılma
savaşımına dönüştüğünde, siyaset ekmek kavgası olmaktan
çıkarak, onur kavgasına dönüşür.

47 Türkiye'de demokrasi seçenekleri
Hüseyin Hasançebi

52 Danimarka'da bir sol parti kongresi
Gaye Yılmaz

53 ÖDP'nin krizi üzerine
Mehmet Özgen

57 Yugoslavya dersi

58 Avrasya

60 Sıradışı bir adam
Cevat Çapan'ın çevirileriyle
William Blake'in şiirleri

"Silahları değil, sözümüzü bileyelim!" —
Sub-kommandante Markos.
Ülkenin içinden kopup gelenlerle
birlikte 200 bin kişi, başlarında yüzleri
maskeli, belleri silahlı adamlarla
başkentin merkezini işgal etti.
Kıyamet kopmadı. Böylesi, kıyamet
senaryolarıyla ayakta kalanlar için
daha da ürkütücü olmuş olmalı.

Yüzyıldır ilk kez Paris Belediyesi solcu-
ların elinde... "Solun zaferi" demeden
önce, "Hangi sol?" ve "Hani nerede?"
diye sormak gerekiyor. Chirac'lar eskidi
ve bölündüler. Şimdiki sol hızlı
özelleştirmeci, taşrada yenilgiye uğradı.
Küresel sermaye işini yürütüyor, kitlesel
işsizlik sürüyor. **Kızılçık** hep felaket tel-
lahı yapıyor..!

Arnavut "gerillalar (UÇK, vb...)..."
Emperyalist stratejinin Balkanlara musallat
ettiği çıban başı. Şimdi de Makedonya'da
iş başında. Rusya'da Çeçen isyancılarla
resmen ilişki kuran ABD'nin bu havalide
ne iş çevirdiğini merak etmez misiniz?
NATO Genel Sekreteri, "Ya bizim iste-
diğimiz gibi bir Makedonya, ya da
Balkanlarda kan gölü!" diyor.

YAYIN KURULU : Ali Rıza Tura, Cahit Mete, Can Kayabal, Elif Yerli, Hüseyin
Hasançebi, Kamil Ertürk, Mehmet Özgen, Tektaş Ağaoğlu, Zekiye Arıkel.

Sahibi ve Sorumlu Yazışları Md.: Can Kayabal. **İrtibat adresi (büro)**: Rıhtım Cd.
Uzunhafız Sk. 21/2 Kadıköy-İST. **Tel:** (0216) 418 92 82, **Fax:** 346 83 44, **Posta Çeki**
Hesap No: 1052647-Züleyha Yıldız. **Grafik Düzenleme:** Genajans. **Tel:** 336 53 17.
e-posta: genajans@superonline.com **Basıldığı yer:** Engin Yayıncılık
Film Çıkış: Teknik Çözüm 0212. 613 47 75-76

Cem Boyner ne demişti? "IMF ve Dünya Bankası, Derviş'in patronajında Türkiye'ye 25-40 milyar doları gözü kapalı verir." (Hürriyet, 2 Mart 2001.)

Verir mi, verirse nasıl ve ne kadar verir, göreceğiz de, bu "patronaj" ne demek acaba? Onu, eski solculardan birilerine sormalı. Bir araba dolusu şirket arasında iki yıl önce körfez depreminde denizi, havayı, karayı zehirleyen AKSA'nın da patronu olan, eski YDH'nın patronunun ne demek istediğini en iyi onlar bilir.

Tayyip bey ve arkadaşları siyasal İslamın İslamını koruyup siyasetinden kopmayı ("yenilenme"yi) öngörüyorlar: siyasi denklemi tersinden okuyorlar. Teslimiyetçi ihtirasları ayaklarına dolanacak. Tekelci siyasetin neden ve nasıl tekelci olduğunu Erbakan ve arkadaşlarının onlara bugüne kadar öğretememişti olduğu anlaşılıyor.

KIZILCIK

Kriz derinleşiyor

Türkiye kapitalizminin krizi katmerlenerek ve kapitalizmin genel bunalımına eklenerek derinleşiyor. Rivayet muhtelif. Bankalar sisteminin çürüklüğünden kaynaklanan finansal bir kriz açıklaması gelişmeleri yorumlamaya yetmedi. Siyasal sistemin yanlışlarından veya çürüklüğünden kaynaklanan bir güven bunalımının finans dünyasına sirayet ettiği, bankaların çökmesi nedeniyle ticari ve üretici sektörlerin de bunalıma girdiği görüşü daha yaygın bir kabul gördü. Krizin arka planında, bir tür post-modern otokrasiyi temsil eden militarizm payandalı rejime karşı "liberal" burjuvazinin devlet iktidarını "ele geçirmeyi" amaçlayan "gecikmiş" atılımını sezen vülger Marksist yorumcılardan, krizin ekonomi-politiğini tekelci sermayenin çıkarları açısından analiz eden liberal ekonomi ulemasına ve TUSİAD patronlarına kadar geniş bir yelpaze, reçetenin ekonomik olduğu kadar siyasal bir programı da içermesini önerdi.

Kapitalizmin krizleri, Marksistlerin 150 yılı aşkın bir süredir aşına oldukları, enine boyuna analiz edilmiş bir konu. Kriz, kapitalist üretim tarzının ve mülkiyet ilişkilerinin olmazsa olmaz bir boyutu. İnsan kaynaklarının, maddi ve doğal kaynakların tahribi ve törpülenmesi kapitalist üretimin sürebilmesinin ön koşulu. Bu gerçeğin ardında kapitalizmi daha derinden tehdit eden bir başka gerçek yatıyor: kâr oranlarının sürekli düşmesi eğilimi. Bu eğilim küçük ve orta ölçekli sermaye birikimlerini mütemadiyen kendi girdabına çeken bir tekelleşmenin de temelidir. Bu bakımdan kriz kapitalistlerin, özellikle de küçük balıkları yutan büyük balıkların nefes borusudur. Yükünü kimlerin çektiğini herkes kendi hayatından biliyor.

Ekonomik krizin aslında siyasal kriz olduğunu, burjuva politikalarının işçileri, köylüleri, esnafı sefaletle sürüklediğini farkedendenler geç de olsa etkili ve kalabalık kitleler halinde sokağa döküldü. Daha önemlisi, krizi küçük balıkları yutmak ve parasal manevralarla halkı soyup soğana çevirmek için fırsat bilenlere karşı, "Emek Platformu" yeniden canlanıyor ve ülke çapında örgütleniyor. Yetersiz ve eleştiriye muhtaç yanları olsa bile, "Emek Programı", IMF-büyük sermaye politikalarının düzen-içi siyasal seçeneğini oluşturabilecek ve aynı zamanda bir emekçi seçeneğinin yolunu açabilecek bir adım olmayı adaydır.

***

1999 seçimlerinden sonra ÖDP içinde başlayan rejim krizi tartışmaları zamanla partiyi örgütsel bir krize sürükledi. KIZILCIK, sosyalistleri burjuva politikalarının, kendiliğinden gelişen hareketlerin gündelik siyasetinin peşine takmaya götürebilecek tavırlara karşı çıkmayı, halk güçlerinin siyasal alternatiflerini savunmayı sürdürecektir.

***

Bu sayıdan itibaren 64 sayfa çıkıyoruz. Yeni fiyat artışının, günün koşullarında, anlayışla karşılanacağını umuyoruz.

Görevin neresinden dönülse kârdır!

Kasım ve Şubat krizleri Türkiye kapitalizminin iç ve dış müdahale ile yeniden yapılandırılmasının araçları olarak işlev görüyor. Takatten düşen “Ortadoğu Kapıları”na şok tedavi yöntemi uygulamak için Amerika’dan kalkıp gelen en son görevli, geldiğinin ertesi günü, ayağının tozuyla, boşuna, “Kriz, fırsattır,” demedi. Evet, kriz fırsattır da, neyin fırsatı? Yeniden yapılanma ne?

Sözgelimi, şu ünlü “Temiz Türkiye!”, “Temiz toplum!”, “Bravo Temizel/Tantan/Sezer!” nidaları eşliğinde başlatılıp sürdürülen “şâibeli banka” operasyonlarının ucu geldi geldi nereye dayandı? Ziraat, Emlak, Halk Bankalarının tasfiyesine... Bu bankalar çok şikâyet edilen “populist siyaset” araçları: küçük çiftçiye, esnafa, konut edinmek isteyen orta hallilere, vb. “ucuzluk” sağlıyor. Bunu kâr getirici iş olarak değil, devlet (siyaset) zoruyla yapıyorlar. Kapitalizmin “gelişmekte olan pazar” ekonomilerinde böyle ucuzluk olmayacağı için, zarar ediyorlar ve açığa düşen finansman sorunlarını para piyasasında yüksek faizle borçlanarak çözmeye çalışıyorlar. Çözemiyorlar, zararları yığılıyor.

Kriz patlayıp da finans sistemi paraya sıkışınca Merkez Bankası (devlet) oralı olmadı ve bu üç bankanın “görev zararları” bardağı taşırdı.

Aslında bu görev zararı denilen şey, devletin altına girip de ödemediği borç. Şimdi deniyor ki: bu borç şöyle ya da böyle —”hepimizin gayretiyle”— ödenir. Ödenecek de. Ama bu üç banka artık bu işlerle, yani “ucuzluk” sağlamakla filan uğraşmayacak. Her biri tezelden küçültülüp, çalışanları işten atılıp hep bir arada özelleştirilecek. Görev zararı diye bir şey de kalmayacak. Yani öyle bir görev olmayacak. Tabii, görev olmayacak denir mi, denmiyor ama, çiftçiye, esnafa, vb. kollamanın maliyeti bütçeden çıkacak deniyor.

Nasıl çıkacak?

Kamu bankalarının “görev zara-

**Kriz operasyonu,
Türkiye’nin
ekonomisini
ucuza satın alarak,
çalışan halkın
halini ve geleceğini
küresel sermayenin
çıkar tekerine
doğrudan bağlama
operasyonudur.**

rı” diye bir şey icad ederek şimdiye kadar adeta paralel bütçeyle iş görür gibi karşılıksız harcama yapan devlet bundan sonra hangi hakiki bütçeden bu maliyeti karşılayacak?

Karşılamayacak!

Karşılamaya kalkarsa, “populizm” batağından nasıl kurtulacak?

Kurtulmanın yolu, bu bankaların müşterilerini ortada bırakmaktır. Ya da o hizmeti yeniden yapılacak özel bankalar sistemine emanet etmektir. O zaman ucuzluğu arayın ki bulasınız! Ne ki “ucuz” hizmetten —ne kadar ucuzsa...— yine siyaset gereği tam vazgeçilemeyeceği için, şöyle ya da böyle bir devlet subvansiyonu yine devreye girer. (“Zaten herkes, Amerika bile, yapmıyor mu?”) Bunun maliyeti nasıl karşılanır? Burası Türkiye, Amerika değil! KDV ve sair her türlü dolaylı verginin, temel ihtiyaç maddeleri ve kamu hizmeti fiyatlarının alabildiğine artırılmasıyla karşılanır. Yani sürmesinde yarar görülen “ucuzluk” da, özel girişime yeni iş ve kazanç alanları açılarak yine çalışanlara finanse ettirilir. TOBB Başkanı F. Miras bir ara, tam da zamanını kollayarak, “Son krizden biz TOBB olarak otuz trilyona yakın kârla çıktık, bu parayı “normal koşullarla” (şimdi yapıldığı gibi tefeci faizi alınmadan demek istiyor) ihtiyaç sahibi esnafımıza, vb. aktarmaya hazırız ama Halk Bankası bizim olsun!” demedi mi? Dedi. Evet, kriz, fırsattır! (Bu otuz trilyon sadece TOBB’a— büyüklü küçüklü her bir TOBB üyesine değil, tüzel kişilik olarak TOBB’a, dara düşen

Türkiye’nin düze çıkarılması için “Ulusal Kurtuluş Savaşı” ilan eden TOBB’a!— düşen pay. 21-23 Şubat tarihleri arasında Merkez Bankası’ndan eski fiyatla çıkıp yeni fiyatla giren 2,5 milyar doların kimlere gittiği devlet sırrı gibi saklanıyor... Kriz, fırsattır. Krizde vurgun, helaldir!)

Ne var ki, “temiz” kapitalizmin kaymağını F. Miras’lara filan yedirmezler. Küresel sermaye ne güne duruyor? IMF ve Dünya Bankası —onların arkasında Prezidan Bush 2 ve ABD Büyük Elçisi— Derviş’in “kriz yönetimi masası”nın başında boşuna oturmuyorlar.

“Kriz” operasyonu, temelde, “stratejik partner” Türkiye’nin ekonomisini, yeniden yapılandırılacak bankalar sistemi ve bütün işe yarar alt yapıyla ucuza satın alarak, çalışan halkın halini ve geleceğini küresel sermayenin çıkar tekerine doğrudan bağlama operasyonudur. Dört yıl önce G. Kore’de olanlar şimdi burada oluyor.

“Kriz Masası”nda birikmiş yüz sayfayı aşkın döküman —ince ele-nip sık dokunmuş IMF/Dünya Bankası “öneri”leri— iç tüzüğü yenilenmiş TBMM’nde yasaya bağlanmak için sıraya girdi. Derviş, işin aciliyetini her fırsatta vurguluyor. Yasalar çıkmadan, onca heyecanla beklenen dış kaynakların harekete geçmeyeceğini ısrarla tekrarlıyor. “Krizle çare” diye geldi, IMF’nin krizi derinleştirerek ülkeyi uluslararası sermayenin mezât yerine çevirme operasyonunu yönetiyor.

Bütün bunlar nasıl oluyor? Küresel sermayenin yaptırım gücü ne? Ulus-devlet! Dünyanın egemenlerinin işini gerektiği gibi görebilmek için kendini yeniden yapılandırıyor.

Türkiye’nin programlanması yeni aşamalara doğru hızla ilerliyor. Yakında sıra, programın ikinci ayağına, yani “temiz kapitalizm”e geçmemizi engelleyerek bütün belaları başımıza sardığı söylenen şâibeli siyasetçilerden kurtulmamızı sağlayacak siyasal üstyapı operasyonuna gelecek...

Bekleyenler, beklemeyenler

Yine bir kirizin ortasında-
yız. Adeta bataklık.

Herkesi saran söylem, “Türkiyeyi krizden kurtarmak”! Olmaz böyle şey! Burası sınıflı bir toplum. Burda her sınıf ancak kendini kurtarır.

Nitekim olan da budur. Sermaye sınıfı harekete geçmiştir; krizden kendini kurtarmaya ve kârlı çıkmaya çalışmaktadır; ama bunu “ulusal kurtuluş savaşı” diyerek “toplumun kurtuluşu” diye yutturmaya çalışmaktadır.

Bu muymuş toplumun kurtuluşu? Sermaye sınıfının her kesimi krizden kurtulmak için ilk iş, işçiyi işten atıyor. Bir ay içinde bir milyon işçiyi işsiz bıraktılar. Bu, ortalama 5 milyon insanın daha açlar ordusuna atılması demek. Sermayenin krizden kurtulması bu demek! Onun dilinde “ulusal kurtuluş”un anlamı bu.

Hükümet de “ulusal kurtuluş” savaşında. O da finans sermayesinin işlerini yoluna koymak için çırpınıyor, para arıyor. Dışardan bulursa dışardan, bulamazsa içerde işçilerin, emekçilerin, çalışan yığınların sırtından. Kürt-Türk Memet nöbete!

Sermaye sınıfının bütün kesimleri hareket halinde. Onları kutlamak gerek. Sınıflarını, yükü başka sınıfların sırtına yıkarak krizden kurtarmaya çalışıyorlar. Başka türlü nasıl olur ki zaten? Sınıflı toplumda her şeyin özü sınıf refleksidir.

Emekçiler krizin ortasında şaşkın. Kurtarılmayı bekliyorlar. Sermaye sınıfının, hükümetin, IMF ve Dünya Bankası’nın ne edip edip Türkiye’nin bu “toplumsal sorun”una bir çare bulacaklarının umut ve beklentisi içinde emekçi sınıf ve katmanlar. Genel bilinç bugün aynen böyle. Buna sınıf körlüğü denir. Sermaye sınıfı uyanık, kendini kurtarmak için aktif ve bastırıyor; ama emekçi sınıflardan miting alanlarını aşip da akılları, yürekleri kıpırdatan bir ses yok... Oysa onları ancak ve sadece kendi örgütlü eylemle-

Sermaye sınıfının vizyonuna iştirak etmekten kurtulmak gerekir. “Öte” taraftan emekçilere bir şey gelmez, “beri” tarafta olmak gerekir.

ri kurtarabilir. “Kurtulma” lafı emekçiler için büyük laf; onlar durumlarının daha da kötüye gitmemesi için ancak ve sadece kendilerine güvenebilirler. Demek ki emekçilerin kendine güveni yok. Neden yok?

Bu soru emekçilere sorulmaz. Sınıfa sorulmaz. “Emekçi sınıf bilinci”ni ve çıkarını savunduğu, temsil ettiği iddiasında olanlara, genel kural olarak da “sol siyasete” sorulur. Sen ne yapıyorsun? (“Sol”dan kastımız, hep olduğu gibi, elbette sosyal demokrasi, ya da çeşit çeşit renkleriyle “Kemalistler” değil. Bunların dışında yer alan oldukça yaygın belli sosyalist kesimler. Kendilerini onlardan saymayanlar üzerlerine almasın, söz meclisten dışarı...)

İşin kötüsü, işte bu sol da, yutturulmaya çalışıldığı gibi algılıyor krizi; “herkesin krizi” sanıyor olup biteni ve “herkes”le birlik oluyor! İyi ama bu “herkes”in emekçi olmayanları işi alıp götürüyorlar. Söz ve eylem onlarda. Krizin nedeni de onlar, çözümü de, ama nesnesi emekçilerin hayatı. Buna tahammül etmek, bunu önemsememek, buna rağmen “sol” olmak ne demek?

Sol, sınıf fikrinden koptuğundan beri boşlukta ve “gereksiz”dir. Türk sermayesini liberalizme ve demokrasiye, adam gibi kapitalist olmaya ikna etmekle meşguldür ve bu yaptığının da “özgürlükçülük” olduğunu sanmaktadır. Özelleştirme denilen, toplumsal birikimi gasp eylemini atalet içinde seyretmektedir. Kapitalizmin “yeniden yapılanma”sını toplumun yeniden yapılanması gibi algılamakla, bunun sınıf iliş-

kileri ve dengeleri üzerinde emekçiler aleyhine yaratacağı tahribatı reddetmekle, kendi geçmişine de ihanet etmiş ve bunun kendisi için bir “yenilenme” olduğunu düşünebilmiştir. Sol kendinden başka “herkes”e tam güvenmese de, güvenebilmek için can atmaktadır, çünkü kendine güveni kalmamıştır.

“Türkiye’yi krizden kurtarırken” sermaye sınıfı, emekçileri biraz daha dibe itererek kendini kurtarmış olacaktır. Sınıflar arası uçurum bir hayli daha derinleşecektir. On milyonlarca yoksul-ışsız-işçi için hayat daha da çekilmez olacaktır. Ve sol bunu da seyredecektir. Çünkü dünya nizamını sınıf çıkarları arasındaki ilişki ve dengelerin belirlediği “saplantı”ından kendini kurtardığından beri “emekçi sınıfların kurtuluşu”nu küçümsemekte, “insanlığın ilerlemesi” ile ilgilenmektedir.

Gelelim sonuca. Bu berbat sonuçları bertaraf etmek için sermaye sınıfının vizyonuna iştirak etmekten kurtulmak gerekir. Kapsamlı ve içi emekçilerin insiyatifile doldurulmuş bir “kamu mülkiyeti programı” ile siyasetin gündeminde yeni bir kulvar açmaya çalışmak gerekir. İktidar istemek, istediğini herkese göstermek, iktidara hazırlanmak gerekir. Sınıfın çıkarı solun dikkatinin ısrarla bu noktaya çevrilmesini gerektirir.

“Sınıf mücadelesi ağır aksak mı gidiyor? Öyleyse, mücadeleyi yükseltmek gerekir. Örgütsüzlük mü var? Örgütlenmek gerekir. Karşı taraf çok mu güçlü? İnatçı ve kararlı olmak gerekir.

Bunlar solun bugünkü solculuğuna çok mu ters geliyor? Solun hafızasına dönmek gerekir. Olmaz şeyler gibi mi görünüyor bunlar? Bekler durumda olmadan sabır gerekir, kendine güven gerekir.

“Öte” taraftan emekçilere bir şey gelmez, “beri” tarafta olmak gerekir.

Tarihsiz ölümler

Bu ülkede, geçen 1 Aralık'ta, uzun bir aradan sonra, emekçiler sokağa çıkmışlardı. Sokaklar, meydanlar, işyerleri 1 milyon emekçinin direnişine tanık olmuştu. O günler, bu ülkenin hapisaneleri de, açlık grevleri, ölüm oruçlarıyla, F-tipi tartışmalarıyla gündemdeydi. Hapisaneler, evet... devletin devlet olduğunu hatırladığı, daha doğrusu, herkese hatırlatmak istediği zaman hatırladığı mekanlar...

Bu ülkenin devleti o mekanları Yeni Dünya Düzeni'nin köleleştirici sistemine uydurup uyarlamayı, hapisane sistemini, modernleştirme adı altında zulmün modern kalelerine dönüştürmeyi kendine iş edinmişti. Bu ülke halkının tüm zenginlikleri, emeğinin tüm birikmiş ürünleri, milletin malı olan ama millettten bürokratça gaspedilip üzerlerine oturan, arpalığa çevrilip özel girişimcilerle el ele talan edilen KİT'leri, yetmedi kamu arazileri, GAP gibi bereketli toprakları dünya finans sermayesinin oligarklarına, konsüllerine peşkeş çekilirken, hapisanelerin de, insanları zaptı rapt altına alan, beyinlerini, insanlıklarını, bedenlerini sırasıyla yokeden bir makineye çevrilmesi vazgeçilemeyecek kutsal görevdi ülkenin başbakanı, içişleri ve adalet bakanları ve tüm hükümet ricalinin gözünde.

Siz, biz, hepimiz ekranlardan seyrettik... "hayat kurtarma operasyonu"nu!

Devlet devletliğini ispat etti. Ölümeye yatanlara söz geçiremeyince can almada ne "harikalar" yaratabileceğini bütün topluma gösterdi.

19 Aralık 2000 devletin hapisaneler eyleminin ilk günüydü. Çalışanların 1 Aralık eyle-

Nisyan insan hafızasının bir illetiyse eğer, insan diye tanımlanmayı kendilerine hak bilenlerin tedaviye ihtiyacı var demektir.

mini ezdi geçti. Bu günlere hazzırlık olduğu şimdi daha iyi anlaşılıyor. Hapisanelerin —her birinin "başedilmez" bir siyaset okuluna çevrilmiş olduğu özellikle vurgulanarak —ele geçirilmesi, bütün toplumu güdüm altına alma projesinin ayrılmaz parçasıydı. Bu işi üstlenenler işlerini iyi gördüler. AB'nin kimi "saygın" birimlerinden de onay aldılar!

Ne var ki, olgunun bu siyasal —ve 'küresel'— işlevi olanların fecaatini, vahşetini gölgelememeli. Unutulabilir şeyler değildi o günlerde olanlar ve her şey herkesin gözü önünde, herkesin gözünün içine sokularaktan oldu. Devletin devletliğinin ne olduğu görüldü. Vahşet işin doğasıydı.

Ölümler çoğalıyor şimdi. Ölümün güncesi bugün —6 Nisan 2001— 165. güne ulaştı. Soğuk ve beyaz yüzü tek tek dolaşır uzak hücreleri. Düzenin salt ölü olmaya hak tanıdığı insanları bir bir yokluyor: bugün mü, yarın mı..?

Ölenler gözlerimizin önünde öldüler. Hala ölümeye yatanları neredeyse unuttuk gitti. Neden, nasıl unutuldular? Nisyan insan hafızasının bir illetiyse eğer, insan diye tanımlanmayı kendilerine hak bilenlerin tedaviye ihtiyacı var demektir.

F-tipi fırtınası, harcanan onca hayatla, kuytulara süregiden onca inadına direnişle, ömür boyu sakatlanmalarla, bir toplumun "en duyarlı" unsurlarında da salt bir uzak —niçin daha şimdiden, o kadar uzak?— bir hatıra izi bırakıyorsa... o toplum kendisi olmaktan, hatta, bir toplum olmaktan çıkmış demektir. Geçmişinden hiç bir tutamağı, gelecekte umudu kalmamıştır. Refleksleri dumura uğramış umarsızlığı meslek edinmiştir. Ondan artık herşey esirgenebilir. Hiçliğe rıza gösterir hale getirilmiştir. Pençesine düştüğü uzak-yakın ellerde hamur gibi yoğrulup her bir şekle sokulabilir. Şu son kriz aylarında olduğu gibi, insanların halinin ve geleceğinin haraç mezat satışa çıkarılmasına seyirci kalabilir. Seyirci kalmak ne ki, buna umut bile bağlayabilir! Çünkü kriz ne ekonomik, ne de siyasaldır: toplumun ve onun her bir ferдинin tarih önünde sorgulanması, sınavdan geçmesidir. Böyle bir toplumun "en duyarlı" unsurları için de geçerlidir bu sınav.

F-tipi'ne direnmenin dün geçerli bir nedeni, gerekçesi, bir mantığı vardıysa, bugün yok mu? Daha çok var! Yaşadığımız krizin gerçek gündemi, onun ardını tutan köleleştirici güçlerin ve çıkarların saldırısı karşısına çalışanların çıkarının kararlılıkla çıkarılması ve krizin püskürtülmesidir. Krizi tahlil ederek, açıklayarak, maliyetini hesap edip yorumlayarak —bu arada onu yaratanlara ve sürdürenlere lanetler okuyarak— onunla birlikte sürüklenmek değil. Gündem, "Ne oluyor?" değil, "Ne yapmalı, nasıl yapmalı?"dır.

Dayanılmaz ağırdır mütevekil bir toplumun vicdanı olmak.

Boyalı kaldırım taşları

İstanbul'un ana ve ara caddelerinde sarı-beyaz boyalı kaldırımların nasıl göz yaralayıcı bir renk kirliliği oluşturduğunun farkında mısınız?

Çok yıllar öncesinde böyle bir şey yoktu. Dünyanın hiç bir yerinde de —İstanbul'un emsali şehirlerde, en azından— böyle bir şeye rastlanmaz. Bizde, 12 Marttan bu yana sıkıyönetim uygulamalarının sıklaşması ve uzamasıyla usul oldu çıktı. Öyle ki, sıkıyönetim nasılsa geçip gidince de ardında izi kalıyor.

Gereğesi ne ola ki? Olsa olsa, trafik kazalarını asgariye indirmek... İşe yarıyor mu, hiç belli değil. Ama besbelli birilerinin kafasında bir ölçü var ki, onun ne olduğu belli: askerde gün dolduran acemi sürücü!

O belli de, şu değil: Şehirde mi yaşıyoruz, kırsalda mı? Kimilerinin bizi kışla gibi şehirlerde yaşatmaya hevesli olduğu çok belli.

O öyle de, biz niye buna katlanıyoruz? Belde halkının kışlaya dönmüş bir "şehir"de yaşamak isteyip istemediğine kim karar verir?

Bunun kararını başkalarına bırakmanın artık zamanıdır.

Sabancı da yoksullaşmış!

Ekonomik kriz kimi, nasıl vurdu? Bunu kimsenin kimseden öğrenecek hali yok. İşçiler, emekçiler, yoksullar krizi anlamak ve kendilerini nerden vurduğunu yorumlamak için özel bir gayret içinde olmadılar. Küçülen sofralarına baktılar: her şey apaçıktı. Sabancı kurnaz adam. Havanın kurşun gibi ağırlaştığını sezdi. "Ben de yoksullaştım!" dedi. "Hem de %40..." "Biz zenginler de hep yoksullaştık," demek istedi. Böylece yoksulların daha da yoksullaştırılmış olduklarını gürültüye getirmeye çalıştı.

Sabancı yalan söylüyor. Sunturlu yalan!

Dolar %40 değer kazanmış, TL aynı oranda değer yitirmiş. Sabancı'nın varlığı ise ortada, değişmeden duruyor. Şimdi bu değişmeyen varlığa dolar tarafından bakılırsa %40 azalmış görünür; TL tarafından bakınca %40 artmış görünür. Sabancı dolar tarafından bakıyor, %40 yoksullaştım diyor. Biz Sabancı'ya TL tarafından bakalım, %40 daha zenginleştiğini saptayalım. Aslında ne taraftan bakarsak bakalım, daha da zenginleşmiştir. Yoksulluk, açlık gibi olgular emekçiler için somut olgulardır; patronlar için hesabi olgular. (Merkez Bankasına kriz ortamında ucuzundan girip bir gün sonra pahalı olarak çıkan dolarların hesabı gibi!) Bunu bilelim de, Sabancı'nın "şaka"larını sineye çekeceksek, öyle çekelim.

Hiç böylesini işitmiş miydiniz?

Kriz, "Bankalar Operasyonu"nda yeni gelişmeleri gündeme getirdi. "Biz her şeyi berbat ettik, sen gel de işlerimizi hale yola koy," denilerek Dünya Bankası'ndan getirilen görevli kişi, gelir gelmez, "Bankalar sorununa çözüm gelirse yabancı sermaye gelir," dedi. Demek bir bildiği vardı.

Ama burası Türkiye.

Bakın daha neler oluyor. Yeni gelişmelerle birlikte, kimi tıynetler de öne çıkıyor.

24 Şubat 2001 tarihli *Hürriyet*'ten bir alıntı:

"Önde gelen bir iş adamıyla ekonomik ve siyasi krizi konuşuyoruz.... İlginç önerisini aktarmakla yetinelim. 'Bırkaç bankanın batmasına izin

vermeliler. Kamu bankalarını (Halkbank, Ziraat Bankası, Emlakbank, Vakıfbank) sıfır bedelle Amerikan bankalarına versinler....Ver kurtul. Hatta üstüne para verilmeli...O zaman yabancı sermaye anında gelir...Önce bankalarının gelmesi lazım...Emperyalizmin muvaffakiyeti budur maalesef, yapılacak bir şey yok. Tecavüz kaçınılmazsa zevk almayı bileceksin!" "

Bu tıynet şu ya da bu "ünlü"nün değil, sermayenin tıynetidir. Bizimkisi gibi "gelişmekte olan pazar" koşullarında işte böyle CİBİLLİYETSİZLİK olarak tecelli eder!

Entrika

İkinci Kara Çarşamba (öbür adı "Çankaya") krizinin tam göbeğinde yarım düzine ANAP'lı ünlü kişi B. Ecevit'e karşı her biri "kendi başına ve kendi adına" —bağımsız!— saldırıya geçti, hatırlayacaksınız. C. Başkan'ın "temiz siyaset" salvoları Başbakanı sallayıp sarsarken politikayı ve ekonomiyi girdisi çıktısıyla pek iyi bilen ve eyleyen malum ANAP mahfili boş durmuyordu. Birçok göstergeye ve belirtiye göre fiilen kendilerinin tetikledikleri krizi derinleştirmek için harekete geçmişlerdi. "Bu başbakan ihtiyar. Sarsak. Eline verilen yazıyı okuyamıyor, okuduğunu telaffuz etmekte zorlanıyor. Olacak şey değil! Siyasi irade tazelensin!"

Kim diyordu bunu ve neden tam da o günlerde diyordu? İrtemçelik, Pakdemirli, Işın Çelebi, Güneş Taner... Pöfff! Mesut Yılmaz nerelerdeydi? Onun arkasında kimler vardı? Her kriz yeni ileri atılımlara, kazanımlara gebedir ve her krizde siyasetle ekonomi içiçedir. Böyle koşullarda, yıllardır "alternatifsiz uyumlar" içinde paylaşılan sorumlulukları boşlayıp olan biteni ve olacakları "değerlendirmek" gerekir. Marifet ordadır. İş bilenen, entrika, ağını örenindir!

Uluslararası finans sermayesinin ipine asılı Merkez Bankası-Bankalar-Borsa şeytan uçurtması onlarla sayılan milyar doları içte dışta bir yerlere saçarken, sözgelimi Telekom'un özelleştirilmesindeki "pürüzler" in temizlenmesi için gün o gündü. İş alemi hep bir ağızdan, "Ekonomi, maliye ve finans yönetimi tek ele, tek kulağa bağlansın, kabinede bakan sayısı 22'ye indirilsin (niye 25 değil de, mesela, 22?) " diye tutturmuştu. Bulanık sularda balık avcısı Fischer (IMF) 25 milyar dolar kredi-"yardım" karşılığında devalüasyon ve bütün bankacılık sisteminin "ıslahı" için bastırıyordu. Bu yolla yabancılara açılacak tekelleşme furyasından ganimet kapmak için ön almanın tam zamanıydı. 12 Eylül yarattığı ANAP'lı ekonomi allameleri "milletin selameti uğruna" üçlü koalisyonun ekonomi yönetimini toptan teslim almaya hazırdılar. Hazırdılar ne kelime, basbayağı eşiniyorlardı.

Hevesleri kursaklarında kaldı. Şimdi, bir gözleri Mavi Akım'da, bir gözleri hükümet içi dengelerde, kendi Ulusal Programlarının (AB) arkasına çekilip başkalarının ABD mahreçli "Ulusal Kurtuluş Programı"ndan kendilerine ne devşirebileceklerini düşünüyorlar.

Ona ne şüphe..!

Tam bir sermaye klasiği. Göğe kalkan ellerle Gazi Mustafa Kemal'li fotoğraf... Hitap, YÜCE TÜRK ULUSU'na!

"Yeni Bir Kurtuluş Savaşı" ilanı!

Hür teşebbüs camiası cephenin en önündeymiş. Bu ülke hepimizinmiş...Bu savaş sokaklarda yürümekle kazanılmazmış (en başa yazmışlar!). Emeklisi, işçisi, işvereni, çiftçisi, askeri, memuru, tüm sivil toplum örgütleri, vb., vb... bu savaşın kazanılmasına destek vermek ZORUNDAYMIŞ. Çünkü bu ülke hepimizinmiş! Ve onlar, cephenin en önündeymiş. En ölü kimseye bırakmayacaklar!

Bunlar kim?

"Ulusal kurtuluş savaşı" ilan etmek için, onlardan önce davranan ABD Büyük Elçisinden start alanlar. Türkiye siyasetine, iş aleminin uluları sıfatıyla Washington'dan nizamata verenler.

Bunlar kim?

Çalıştırdıkları insanların ücretlerini ceffalkalem yarıya indirip, razı olmayanlara kapıyı gösterdikten sonra, banka faiz borçlarını "ödeyebilmek" için hükümetten destek, kolaylık, her neyse (yani para) isteyenler.

Bunlar kim?

Devalüasyon öncesinde 680 bin liradan aldıkları dolarları, en son iç borç ihalesi öncesinde yeni dolar fiyatı üzerinden TL'ye çevirip, o parayı yüzde 200'e yakın faizli devlet kağıtlarına yatırarak üç ayda yüzde 50 kâra konanlar! En öndeyiz diyorlar. Ona ne şüphe!

Bu baylar herkesi ulusal kurtuluş savaşına çağırırken, Bergamalı köylü direnişinin lideri Oktay Konyar, ahaliyi izinsiz gösteriye teşvik suçundan tutuklanıp hapse atıldı. Neden?

Bu ülke hepimizin olduğu için!

Ne köy olur, ne kasaba...

Birkaç ay oluyor, Deniz Baykal yeniden CHP'nin başına geçiverdi. Bu kez sisler içinde bir Blair hayranı olarak ve Ricky Martin edası ile de-ğil, "özüne dönmüş" bir Anadolu ereni olarak!

Her ne kadar bu dönüş Mevlevi semazenleri kadar hızlı olmadıysa da siyasi süreç içerisinde ne de-ğişti ki Baykal de-ğişim ihtiyacı duydu? (Özüne dönmek ve felsefeyi Doğuda aramak aslında bir yönüyle Batıcıl tutumun görüngülerinden de-ğil midir?) Bu dönüşle mi sosyal demokrasiyi ve Türkiye'yi krizler kapından çıkaracak? Yoksa çaptan düşen assolistler gibi gündemde kalmaya mı çalışıyor?

Her ne nedenle olursa olsun, Baykal'ın 'yeni' yaklaşımları ne kendisini, ne Türkiye'yi, ne de sosyal demokrasiyi krizden kurtarabilir. Siyasette ona alan açmaya yetmez bir kere bu yaklaşımlar. Bir parça DSP'yi taklit, biraz Fazilet tabanına göz kırpması... Hem de sosyal demokrasi adına! Kendi partisinde bile dar alana sıkışmış bir anlayışın ülke genelinde genişlemesi beklenebilir mi?

Sosyal demokrasinin krizini aşmanın ancak sosyal demokrasiyi reddetmekle mümkün olabileceği gerçeğini de görmek gerekiyor. Sınıflar savaşımında her iki sınıf için kabul edilebilir bir tahkim alanı varsa bir anlam kazanabilir sosyal demokrasi. Böyle bir alan yoksa nesnel varoluş nedenini yitirir. Kimilerinin Baykal'lı bir CHP'den umudu kesip İSKİ "kaza"sı ve Sivas katliamı özürünü Erdal İnönü adından medet ummaları temellerinin ne kadar çürük olduğunu gösterdi. İnönü'lü bir CHP umutları da yıkılan aynı CHP'liler şimdi gidip sermayenin bir uygun limanına sığınacak yerde yine sosyal demokrat yönelimli, "daha geniş" bir "yeni oluşum"un peşindeler. Bundan ne çıkar? Hiç bir şey çıkmaz. O da doğmadan ölmeye de-ğilse, ölü doğmaya mahkumdur.

"Sağlam millet" in ferdi olmak kanınıza dokunmuyor mu?

Siyasi krizlerde, "milli birliğine düşkün millet"iz. Ekonomik krizlerde "temeli sağlam milletiz"! Yönetici sınıf, hep bunu söyler, buna güvenir. En büyük güvencemiz, milletimizin sabrı, anlayışı, sağduyusudur der ve işini yürütür.

Böyle bir milletin ferdi olmak kanınıza dokunmuyor mu? Mart başında ağır bir kriz bastırdı. Fakir fukara gene kemer sıkacak.

Sendikalar toplu sözleşmelerde fedakarlığa, yani çalışanların de-ğil, sermayenin işini görmeye "ikna"

edilecek. Sendikası çalışan büyük çoğunluk şimdiden yarı fiyata çalışmaya "ikna" edilmiş bulunuyor. "Çalışmadan yaşanmaz!" Ha, böyle çalışılmaz mı?... İşte kapı!...

İşin ucunda açlık var.

Yönetici sınıf kurnaz,

işini biliyor. İlk iş

milleti açlığa razı etmek-tir diyor, bunu yapıyor.

IMF'den tüyü alıp

Dünya Bankası memurların-dandan birini çağırdı, bu işe memur etti. Hadi, ne yapılacağını millete bu

kez sen anlat dedi. Derviş anlatıyor:

"Üç beş ay çok sıkıntı çekilecek. Ama biz temeli sağlam milletiz. Sabırlı olun. Önümüz açık..."

Bütün hesaplar bunun üzerine yapılıyor, niyetler böyle belirleniyor. Bu kadar sağlam, bu kadar dayanıklı bir halkın elinden her şey alınabilir, her şey ondan esirgenebilir.

Bu kadar "sağlam" olmak, sermaye sınıfı için güven verici olmak, ne yapılırsa sineye çekmek ve bunu bir haslet haline getirmek... Üstelik bir de bu hasletinizin ikide bir yüzünüze vurulması...

Kanınıza dokunmuyor mu?

Basında emekçi kıyımı

Eski "Babiali"de yine fırtına esti. Televizyon ekranında bağıra çağıra "On beş bin çalışanım var!" diyerek meslek ve iş namusu adına İşçileri Bakanına efelenen medya imparatoru yalnız üç beş pahalı köşe yazarının değil, yüzlerce basın emekçisinin

işine bir günde son verdi. Hiç birinin gözünün yaşına bakmadı, evinin aşını umursamadı. "İş namusu"nun hesabını vermeye hazır ama, bu yaptığının da hesabını vermesi gerektiği (sanki bu işi değilmiş gibi) hiç aklından geçmiyor. Geçmez. Çünkü benim Mercedesim, benim villam dercesine "çalışanım" dediklerini günü gelince işsiz bırakmadan işini yürütemez. Yürütürken de, söz gelimi, sendikalı işçi çalıştırmamaya yeminlidir.

Bu işten çıkarmaların geçici olduğunu, patronların, "Simdi biraz daralalım, işler yoluna girince yine açılırız" diye düşündüklerini de hiç sanmayın. Yanılırsınız. Bu operasyonlar, yüz kişinin işini bundan böyle altmış, bilemediniz seksen kişiye gördürmek için yapıyor. (Sözgelimi *Radikal*'in yüz kişilik kadrosu altmışa indirilmiş.) Göreceksiniz, şimdiye kadar görülen işlerde bir azalma olmayacak, o işleri görenlerin sayısı azalacak, azaldığıyla kalacak.

Kapitalistler nicedir dünyanın her bir yanında işin kolayını buldular. Gittikçe daha az insanı daha az ücretle daha çok çalıştırıyorlar. İşsiz kalma korkusu çalışanların direncini kırıyor. Boğucu disiplin altında, daha "sıkı" çalışmaya, ücret indirimine, sendikasızlaştırılmaya razı oluyorlar. Çalışma stresinden kaynaklanan illetler bütün dünya işçilerini kırıp geçiriyor.

Peki, işsiz kalanlara ne oluyor?

Onlar n'apıyorlar?

İşçi ölümleri

Hep atlanır, atlanıyor. Kapitalizmin gerçek yüzü kapitalizmin gündeminde dipnot bile olamıyor. Çünkü toplumun gündemini sermaye sınıfı tayin ediyor. İşçi sınıfı örgütlü, atak, inatçı bir mücadele pratiğinden yoksun— sol siyasetler mütereddit, hantal— olduğu için kendiyile ilgili gündem oluşturmuyor. "İş kazaları", unutturulan ve unutulmaların başında geliyor.

Türkiye, iş kazasında Avrupa Birliği ülkeleri arasında en başta, dünyada ilk on sırada. Yılda ortalama 80-90 bin civarında iş kazası oluyor. İş kazalarında yıllık ortalama işçi ölümü 1300, hepten çalışmaz ölçüde sakatlanma 3600. Son beş yılın bilançosu 450 bin iş kazası, 6800 ölü, 18 bin sakat... Türk-İş araştırmış, bunu bulmuş! Dahası elbette var. Tesbit edilen, gerçeğin onda biri bile değil. Patronlar bir yolunu bulur olayı kapatırlar. Bu nedenle nice işçi hayatı zehil ziyan olur ama istatistiklere yansımaz. Ekonomik büyüme, kalkınma, ilerleme.. bedeli böyle ödeniyor. Niçin böyle ödeniyor? Türk-İş, DİSK, Hak-İş... niçin var? Sol siyaset niçin var, niçin yapılır?

8 Mart

Bu yıl "Kadınlar Günü"nü araya karısını döven adamlarla birlikte kutladık! Kadın hareketi uzun tartışmalar sonucu 8 Mart mitingini salt kadınlarla kutlamayı ilke edinmişti. "Erkekleri"yle birlikte yürümekte ısrar eden bazı kadın grupları kortejin en arkasında yürürlerdi. Bu yıl da komitenin kararı buydu. Yürüyüş sırasında buna uyulmasına rağmen, miting alanına girilince sağımızda solumuzda

erkekler belirdi. Kadınların kendi hakları için "kadın başına" mücadele edemiyeciklerini düşünüyorlardı besbelli... Birkaç kez alanın dışına çıkmaları yönünde uyarılmalarına rağmen çıkmayınca, biz bazı kadınlar onları protesto için alandan ayrıldık. Mitinge katılım da daha önceki yıllara oranla bu yıl düşüktü. Türkiye'de her alanda olduğu gibi kadın mücadelesinde de bir ileri iki geri gidiyoruz.

“Fransa’da Sınıf Mücadeleleri (1848 - 1850)”den

Karl Marx

Burjuvazinin ülkeyi yöneten, Meclisler yoluyla yasa çıkartan kesimi devletin borçlanmasıyla doğrudan doğruya kazançlıydı. Bütçe açığı onun başlıca vurgun alanı, zenginleşme kaynağı idi.

Temmuz Devriminden¹ sonra dostu Orleans Düktü’nü² zafer alayıyla Hotel de ville’³ götüren liberal banker Laffitte orda ağzından şu sözü kaçırdı: “Artık bankacılar hüküm sürecek!” Laffitte, devrimin sırrını ele vermişti.

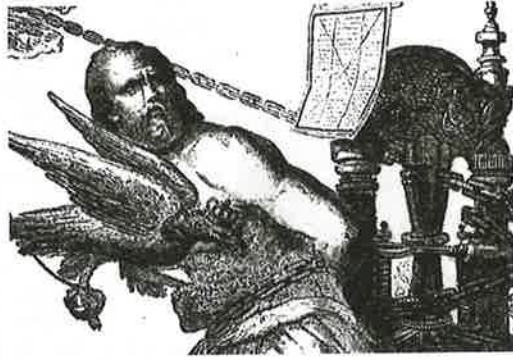
Louis Phillippe’in saltanatı sırasında ülkeyi yöneten Fransız burjuvazisi değil, burjuvazinin bir kesimiydi:

bankacılar, borsa kırılları, demiryolu kırılları, kömür ve demir madenlerinin, ormanların sahipleri ve onlarla işbirliği yapan bir kısım toprak sahibi: finans aristokrasisi dedikleri. Tahtta oturan, meclislerde dilediği kanunu çıkartan, kabine üyeliklerinden bütün bayiliklerine kadar tüm kamu görevlerine atamaları dağıtan, bu finans aristokrasisiydi.

Gerçek anlamında sanayi burjuvazisi resmi muhalefetin bir parçasıydı: Meclislerde sadece bir azınlık olarak temsil ediliyordu. Finans aristokrasisinin istibdadı giderek yalınlaştıkça, kanla bastırılan 1832,1834 ve 1839 ayaklanmalarından⁴ sonra işçi sınıfı üzerinde hakimiyetinin daha da sağlama bağlandığını hayal eden sanayi burjuvazisinin muhalefeti daha da kararlı oluyordu. Gerek Milli Yasama Meclisinde, gerekse Kurucu Mecliste burjuva reaksiyonunun en bağnaz sözcüsü kesilen Rouen’li fabrikatör Grandin, temsilciler meclisinde Guizot’nun en gözü kara hasmıydı. Sonradan Fransız karşı-devriminin Guizot’su kılığında üne tırmanmaya kalkıp yaya kalmasıyla tanınan Léon Faucher, Louis Phillippe’in son saltanat günlerinde vurgunculuğa ve onun etek-taşıyıcısı Hükümete karşı sanayi adına kalem savaşı veriyordu. Bordeaux ve tüm şarap üreticisi Fransa adına Bastiat hakim sisteme veryan-sın ediyordu.

Bütün kademeleriyle küçük burjuvazi gibi köylüler de siyasi iktidarın dışında bırakılmışlardı. Nihayet, yukarıda sözünü ettiğimiz sınıfların ideolojik temsilcileri ve sözcüleri, bilginleri, hukukçuları, hekimleri, vb., kısacası, üstün yetenekleri, ya resmi muhalefetin içinde ya da hepten *pays legal*’in⁵ dışındaydılar.

Karşılaştığı mali sıkıntı Temmuz Krallığını daha

ilk günden büyük burjuvaziye bağımlı kılınmış, ve onun büyük burjuvaziye bağımlılığı her gün artan mali sıkıntının bitmez tükenmez kaynağı olmuştu. Bütçeyi denkleştirmeden, devlet yönetimini milli üretimin çıkarlarına bağlı kılmak mümkün değildi. Ama devlet masraflarını kısımadan, yani her biri hakim sistemin bir başka dayanağı olan çıkarlara dokunma-

dan ve vergi dağılımını yeniden düzenlemeden, yani vergi yükünün oldukça büyük bir kısmını büyük burjuvazinin omuzlarına kaydırmadan nasıl kurula-bilirdi ki bu denge?

Oysa, tam tersine, burjuvazinin ülkeyi yöneten ve Meclisler yoluyla yasa çıkartan kesimi devletin borçlanmasından doğrudan doğruya kazançlıydı. Bütçe açığı gerçekte onun başlıca vurgun alanı, başta gelen zenginleşme kaynağı idi. Her yılın sonunda, yeni bir açık. Aradan dört beş yıl geçtikten sonra, yeni bir borçlanma! Her yeni borçlanma, yapay olarak iflas eşliğinde tutulan devleti dolandırmak için finans aristokrasisine yeni fırsatlar sağlıyordu: devlet, bankacılarla en elverişsiz şartlarda pazarlığa oturmaya zorlanıyordu. Her yeni borçlanma, parasını devlet tahvillerine yatırmış olan halkı, borsa oyunlarının sırrına ermiş Hükümet ve Meclislerdeki çoğunluk eliyle soymak için yeni bir başka fırsattı. Genel olarak, devlet kredilerinin istikrarsızlığı ve devlet sırlarına vukuf, bankerlerle onların meclislerdeki ve tahttaki ortaklarına, devlet tahvillerinin cari fiyatlarında ani ve olağanüstü dalgalanmalar yaratma imkanını bahşediyordu. Bunun sonu her zaman, mutlaka, bir yığın küçük kapitalistin yıkımı, büyük spekülâtörlerin akıllara durgunluk veren bir hızla zenginleşmesiydi. Bütçe açığı burjuvazinin hakim kesiminin doğrudan çıkarına olduğundan, Louis Phillippe’in son saltanat yıllarında *olağanüstü* devlet harcamalarının niçin Napoleon zamanındaki *olağanüstü* devlet harcamalarının iki katının çok üstünde olduğu, hatta Fransa’nın ortalama yıllık ihracat toplamı pek ender olarak 750 milyon frank’ı bulduğu halde bu harcamaların yılda yaklaşık 400 milyon frank’a ulaştığı, ortadadır. Devletin elinden

bu yolla akıp giden büyük paralar, bir yandan da, hileli mübayaa anlaşmalarını, rüşveti, yolsuzluğu, her türlü dalaverayı kolaylaştırıyordu. Borçlanmalarla devletin toptan dolandırılmasının yanısıra, bayındırlık işlerinde perakende dolandırıcılık almış yürümüştü. Meclisle Hükümet arasındaki ilişkilerde olup bitenler, resmi dairelerin her biriyle tek tek müteahhitler arasında katlanarak tekrarlanıyordu.

Hakim sınıf *demiryolu yapımını* da, genel olarak devlet harcamalarını ve devlet borçlarını sömürdüğü gibi sömürüyordu. Meclisler ana yükü devletin sırtına yıkıyor, altın meyvaları vurguncu finans aristokrasisinin cebine aktarıyorlardı. Temsilciler Meclisinde kopan rezaletleri hep hatırlarız: bakanlardan birkaçıyla birlikte Meclis çoğunluğunun tümünün bazı demiryolu yapımı işlerinde hissedar oldukları, sonra da, yasa koyucu olarak, bu projelerin devlet hesabına gerçekleştirilmesini sağladıkları bir rastlantı sonucu ortaya çıkmıştı.

Öte yandan, en ufak bir maliye reformu bile bankacıların direnişiyle karşılaşmış engelleniyordu. Mesela *posta reformu*. Rothschild karşı çıkıyordu. Artan boğalarının faizlerini karşılayacak gelir kaynaklarını kurutmaya devletin ne hakkı vardı?

Temmuz Krallığı Fransa'nın milli servetini sömürmek için kurulmuş bir anonim şirketten başka birşey değildi. Bir şirket ki, kazançları bakanlar, Meclisler, 240 bin seçmen ve taraftarları arasında paylaşılıyordu. Louis Philippe bu şirketin müdürüydü: tahtta oturan bir Robert Macaire'di.⁶ Bu sistemde ticaret, sanayi, tarım, denizcilik, sanayi burjuvazisinin çıkarları, ister istemez sürekli tehdit altındaydı ve zorluklarla karşılaşılıyordu. Temmuz günlerinde bayrağına ucuz hükümet, *Gouvernement à bon marché* şiarını yazmış sistemdi bu.

Finans aristokrasisi yasaları yapıyor, devlet yönetiminin başında oturuyor, bütün örgütlü resmi makamlara dilediği gibi tasarruf ediyor, fiilen ve basın yoluyla kamuoyunu denetliyordu. Bunun için Saray'dan Cafe Borgne'a⁷ kadar her yerde hep aynı namussuzluk, aynı yüzüstü dolandırıcılık, aynı zenginleşme — üretim yoluyla değil, başkalarının hazır parasına konma yoluyla avantadan zengin olma— hırsı hüküm sürüyordu. Özellikle burjuva toplumunun üst katlarında, burjuva yasalarıyla dahi her an çatışan alabildiğine marazi ve aşağılık iştahardan, kumarda kazanılan paranın kendine doğal tatmin yolu aradığı, zevkin kepazeleştiği, paranın, irin ve kanın birbirine karıştığı ihtiraslardan geçilmiyordu. Kazanç tarzı ile olduğu kadar zevkleriyle de finans aristokrasisi, *lumpen proletaryanın burjuva toplumunun doruklarında yeniden doğmasından* başka birşey değildir.

Fransız burjuvazisinin iktidar dışı bırakılmış kesimleri haykırıyorlardı, "Hırsızlık var!" diye. 1847'de, lumpen proletaryayı herdaim umumhanelere, yoksullar yurduna, tımarhaneye, adalet önüne, zindana ve darağacına götüren sahneler burjuva toplumunun en güzide salonlarında gözler önünde oynanıp dururken, halk, "*À bas les grand voleurs! À bas les assassins!*" (Kahrolsun koca hırsızlar!

Kahrolsun katiller!) diye haykırıyordu. Sanayi burjuvazisi çıkarlarını tehlikede görüyordu, küçük burjuvazinin ahlak damarı kabarmıştı, halkın kafası kızmıştı. Paris'te birbiri ardı sıra "Rothschild Hanedanı", "Tefeciler... çağımızın kralları" gibi finans aristokrasisinin hakimiyetini kimi ince, kimi kaba nüktelerle yerin dibine batıran risaleler yayınlamıyordu. *Rien pour la gloire!* (Şan ve şerefe para yok!) Şan ve şeref kâr getirmiyor! *La paix partout et toujours!* (Her yerde, her zaman barış!), Savaş yüzde üçleri, dörtleri düşürüyor! yazılıydı borsa simsarlarının Fransası'nın bayrağında. Bu yüzden Fransa'nın dış siyaseti Fransız milli onurunda açılan bir dizi yaradan sonra darmadağın olmuştu. Milli duygular, Avusturya'nın Cracow'u ilhakıyla Polonya'nın ırzına geçilmesi tamamlanınca ve Guizot İsviçre Sonderbund savaşında resmen Kutsal ittifaktan yana çıkınca, daha da şiddetle tepki gösterdi. Bu yapmacık savaşta İsviçre liberallerinin zaferi Fransa'da burjuva muhalefetin kendine saygısını arttırdı; Palermo'da halkın kanlı ayaklanması atıl yığınları aniden harekete geçirdi, büyük devrimci anılarını ve heyecanlarını kamçılıdı.

Nihayet dünya çapında iki ekonomik olay genel hoşnutsuzluğun patlama noktasına varmasını çabuklaştırdı, ayaklanmaya elverişli ortam hazırladı.

1845 ve 46 patates kıranı ve kötü hasatları halk arasında genel huzursuzluğu arttırdı. 1847 kıtlığı Fransa'da olduğu gibi Kıta Avrupası'nın başka yerlerinde de kanlı çatışmalara yol açtı. Finans aristokrasisinin pespaye sefahat alemlerine karşılık halkın zorunlu ihtiyaç maddeleri için mücadelesi... Buzancais'de, açlıktan baş kaldıranların idamı... Paris'te, Kral ailesi tarafından mahkemelerden kurtarılan göbekleri yağ bağlamış *escrocs* (dolanırıcılar)!

Devrimin patlak vermesini hızlandıran ikinci büyük ekonomik olay, İngiltere'deki genel ticaret ve sanayi buhranı oldu. 1845 sonbaharında demiryolu hisse senedi spekülörlerinin uğradıkları toptan kayıplarla ucu görünen, 1846'da tahıldan alınan gümrük resimlerini kaldırma hazırlığı gibi bazı tedbirlerle geçirtilen buhran nihayet 1847 sonbaharında Londra kabzımallarının iflasıyla patlak verdi. Bunu hemen emlak bankalarının iflası ve İngiliz sanayi bölgelerinde fabrikaların kapanması izledi. Bu buhranın Kıta üzerinde yankıları dinmemişti ki Şubat Devrimi patladı.

1) Fransada 1830 Devrimi.

2) 1830 Devriminde Louis Philippe adıyla Kral oldu.

3) Paris Belediye Sarayı.

4) 5 Haziran 1832'de Paris'te devrimci derneklerin başını çektiği ayaklanma. 9 Nisan 1834'de ücret arttırımı için gösteri yapan Lyon'lu işçilerin ayaklanması. Blanqui ve Barbès önderliğinde 12 Mayıs 1839 Paris işçi ayaklanması.

5) Temmuz Krallığı döneminde oy hakkına sahip olan azınlığa verilen isim.

6) Fransız edebiyatında hilekar iş adamı tipi. Daumier, resimlerinde hilekar iş adamlarını Robert Macaire kılığında gösterirdi.

7) Fransa'da yarı kahvehane, yarı batakhane olan eğlence yerlerine verilen isim.

İstikrar programı ve ekonomik kriz

İzzettin Önder

Merkez kapitalizmin amacı, finansal akımların aksatılmamasını sağlamak ve "borç/öz sermaye değişimi" formülü ile Telekom, THY gibi teknoloji üreten değerli kurumları özelleştirme adı altında yabancılaştırmaktır.

Türkiye 1997'de, fazla anlaşılmadık bir biçimde, IMF ile bir "izleme programı anlaşması" imzaladı. Bu program çerçevesinde IMF'den mali destek almadı, fakat, ilginçtir ki, belirli aralıklarla IMF heyetinin Türkiye'ye gelmesini ve ekonomiyi denetlemesini kabul etti. Bu durum, zannedildiği gibi, Türkiye'nin lehine olmadı. Tam tersine, IMF ile yapılmış olan yakın izleme anlaşması, Türkiye'nin alacaklılarını kuşkuya düşürdü ve Türkiye'nin kredibilitesini olumsuz etkiledi.

IMF ile yapılmış olan yakın izleme anlaşması Türkiye'ye bir şey kazandırmadığı gibi, sorunlarını da çözemedi. Böylece Türkiye 1999'un sonlarına doğru dış borçlarını çeviremez bir konuma gelmiş oldu. Bu sıkışıklık karşısında Türkiye IMF ile 18'inci stand-by anlaşmasını imzaladı. İlki 1958 Moratoryumu ile devreye giren stand-by anlaşmalarının en kapsamlısı ve 2000 yılından başlayarak üç yıl sürecek olan istikrar anlaşması tek hedefe yönelmişti: Üç yıl içinde enflasyonu indirerek, üçüncü yıl sonunda tek haneli enflasyona ulaşmak.

Üç yıllık istikrar programına geçmeden önce, ekonominin temel niteliklerini açıklamak yararlı olur. Bu nitelikleri şöylece sıralayabiliriz:

—Batı ekonomisinin gölgesinde, önceleri ticari emperyalizm yörüngesine sokulan, sonraları ithal ikameci politikalarla üretim merkezleri paylaşımı alanına dönüştürülen, en sonunda da finansal liberalizm sayesinde finansal sömürü altına çekilen ekonomi, ikinci sınıf ve verimsiz bir üretim yapısına sahiptir;

—Bu hali ile, iç potansiyellerini tam olarak kullanılmaktan alıkonulan Türkiye, dış kaynakla, o da ancak tüketime yönelerek canlanabilir bir ekonomik yapıdadır;

—İhracatını gerektiği biçimde geliştiremeyen bir ekonomik altyapı üzerine, ağırlıklı olarak sıcak para operasyonları ile oturtulan finansal akımlar, ekonomiyi her an derin şoklara sokma eğilimi taşımaktadır;

—Verimsiz ekonomik altyapı emeği, sosyal ku-

rumları ve devleti gereği biçimde besleyemeyince, bir yandan ekonomi verimsiz kayıt-dışı alanlara kaymakta, diğer yandan da ciddi kamu açıkları veren bir görüntü sergilemektedir.

TEMEL ALTYAPI İHMAL EDİLDİ

Verimsiz ekonomik yapı, kamu kesimini çöktürken, enflasyonist süreçlerle hem gelecek nesillerin kaynaklarını, hem de varolan sermaye yapısını eritmektedir. Açıktır ki, bu oluşum bütçe ve kamu açıkları ile gündeme gelmekte, bu açıklar faiz haddini ve enflasyonu körükleyerek, döviz üzerinde baskı oluşturmaktadır.

İşte üç yıllık istikrar programı böyle bir ekonomik altyapı üzerine oturtulmaya çalışıldı.

Büyük boyutlara ulaşan ve ekonomiyi ciddi olarak sıkıştıran dış ve iç borç konusuna bir çözüm getirmek ve enflasyonu denetim altına almak amacıyla 1999 sonunda IMF ile yapılan stand-by anlaşmasına göre, enflasyon oranları 2000 sonu itibarıyla TEFE %20, TÜFE %25, 2001 yılı sonu itibarıyla ise, TEFE %10, TÜFE %12 olacak, 2002 yılı sonunda ise enflasyon tek haneli rakamlara indirilecekti.

Enflasyonun kamu açıklarından kaynaklandığı temel teşhisine dayanan ve enflasyonu üçüncü yılın sonunda tek haneli oranlara indirmeyi hedefleyen program, üç temel ayağa oturtuldu. Bunlardan birincisi, kamu açıklarının denetlenmesi ve faiz-dışı bütçenin fazla verilmesine çalışılması olarak tanımlanan bütçe ve buna bağlı olarak maliye politikası; ikincisi, bir yandan önceleri çok dar ve hedef enflasyonla uyumlu bir band içinde denetimli tutulan döviz kuru ve böylece oluşturulan "döviz çipası", diğer yandan da bir tür "para kurulu" gibi çalışmaya yöneltilen ve dış varlıklara dayalı olarak para arzında bulunmakla görevlendirilen Merkez Bankası etrafında oluşturulan para politikası; ve üçüncü olarak da, tarım, bankacılık, sosyal güvenlik ve KİT alanlarının piyasaya açılmasını öngören ve, yanlış bir ifade ile, "yapısal reform" adı verilen dönüşüm politikaları.

Dikkat edilirse görülür ki, üç yıllık istikrar prog-

ramı ekonominin reel altyapısı üzerinde durmamıştır. Bu bağlamda tasarruf, yatırım, verimlilik, istihdam ve teknoloji gibi bir ekonominin temel taşları tümü ile ihmal edilmiştir. Tarım ve sanayi ilişkileri, bölgesel dengecilik ve gelir dağılımı bozuklukları hiçbir biçimde gündeme getirilmemiştir.

Ekonominin reel altyapısının ihmal edildiği modelde sa-

dece parasal ve sonuç göstergeler üzerinde durulmuş ve bunların görüntüsü makyaja tabi tutulmuştur. Şu nokta açıktır ki, reel faktörleri baskılayarak, parasal ve göstergesel bazı sonuçların sağlanması olarak dahilindedir. Örneğin, kamu personeli özlük hakları ve reel kamu harcamaları baskılanarak, bütçe açığı kapatılabilir, bunun sonucunda da faiz haddi ve enflasyon oranı düşürülebilir. Ancak açıktır ki, böyle bir politika gelir dağılımının daha da bozulması yanında, ekonomide genel verimlilik düzeyini düşürerek etkinliği de bozabilir. Etkinsizlik sorununun enflasyonun genel nedeni olduğu varsayımı altında, böyle bir politika kısa dönemde enflasyonu baskılasa bile, içinde enflasyon tohumlarını taşıyor olacağından dolayı, uzun dönemde enflasyon halledilmemiş olur. Oysa, enflasyonla mücadelede kısa dönemde enflasyonu önlemek kadar, uzun dönemde varılan düzeyi korumak da önemlidir ve temel amaçtır.

“SİYASAL İKTİDAR”I SATIN ALANLAR

Ekonominin reel alt yapısına önem vermeyen üç yıllık istikrar programının temelde yöneldiği araç, bütçeyi sıkı denetim altına almak ve devletin ekonomideki işlevlerini ortadan kaldırarak, tüm işleyişi piyasa süreçlerine terk etmek idi. Bu amaçla bütçe hacimleri sınırlı tutuldu ve reel harcamalarda azami kısıntı yapılarak faiz dışı fazla verilmeye gayret edildi. Sıkı bütçe politikası ile Hazine'nin likidite gereksinimi sınırlanırken, bu sorun bankalar sistemi ile çözülmeye çalışıldı. Zira, Merkez Bankası sadece döviz girişleri karşılığında TL emisyonunda bulunmakla görevlendirildiği için, cari kalemlerdeki döviz hareketleri TL tabanının belirlenmesinde hakim oldu.

Bütçeden destekler kaldırılıp, tarım ve diğer kesimler kendi hallerine bırakıldığında ya da tarımda olduğu gibi "gelir desteği" adı altında, teorik olarak "aylaklığa prim" şeklinde ufak destek politikaları uygulandığında, ekonomik verimsizlik sorunu büyüyebileceği halde, bu sorunlarla uğraşmaya yö-

nelik hiçbir politika önlemi de geliştirilmedi.

Öte yandan, bütçelerin yaklaşık yarısını götüren ve kamu kesimini nitelik ve nicelik olarak eriten iç ve dış borç faiz ödemeleri için hiçbir erteleme de gündeme getirilmedi. Tüm borç servisinin ödenmesine sadık kalınacak, aynı zamanda da enflasyon denetim altına alınacak, buna karşılık fevkalade

cüz'i bir IMF desteği, o da belirli bir döneme yayılı olarak, sağlanacaktı.

Üç yıllık programın uygulanmasının ilk yılında, çok iyi bilindiği gibi, memur maaşları göstermelik resmi enflasyon değerleri ile baskı altına alındı. Buna paralel biçimde özel kesim ücretleri de baskılandı. Bazı tarımsal ürün alımları yanında kira vb. gibi kalemler de baskı altına alındı. Kâr ve faiz dışında hemen tüm gelir kalemleri baskılandı. Bu yönü ile program bir tür “aksak şok” ya da “aksak heterodoks” istikrar programı niteliğinde idi. Başka bir ifade ile, bu görüntüsü ile istikrar programı, tüm faktör gelirlerinin baskılandığı tam heterodoks bir program olmayıp, faiz ve kâr dışında kalan bütün gelirlerin baskılandığı yarı-heterodoks bir program niteliğinde idi.

Kâr ve faiz dışındaki gelir kalemlerini baskılayan bu program, doğal olarak, kâr ve faiz gelir grupları tarafından fevkalade tutuldu. Tüm diğer gelir kategorilerini baskılayan programın bekçisi de siyasal olarak güçlü üçlü koalisyon (daha doğrusu, ittifak) olduğundan, bu iki kesim "siyasal istikrar" adı ve aldatmacası altında hükümete tam destek verdi. Açıktır ki, söz konusu "siyasal istikrar"ı satın alanlar, aslında ekonominin yükselen üretim gücünden değil, baskılanan kesimlerden pay almayı satın alıyorlardı.

IMF'NİN AMACI

Uygulamanın birinci yılının sonuna doğru, Kasım 2000'de bir kriz meydana geldi. Öncü kriz niteliğindeki bu gelişmeyi biraz analiz etmek gerekiyor. İlk yılın sonuna doğru, hem tüm baskılanan kesimler rahatsız olmaya hem de, kısmen buna bağlı olarak, piyasalar canlılığını yitirmeye başlayınca emekçilerin eylemleri esnaf tarafından da destek görmeye başladı. Öte yandan, kur-enflasyon makası da açıldıkça ihracatçılar seslerini yükselttiler.

Ancak asıl sorun bankacılık kesiminde ve onun yansımaları ile üretici kesimde yaşandı. Finansal sı-

kısıklığın iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, "döviz çıpası" nedeni ile baskılanan döviz kuru-
nun ve içerideki gelir dağılımı bozukluğunun itha-
latı arttırarak dış ticaret açığına ve döviz talebine
neden olmasıdır. İkincisi ise, bankaların açık pozis-
yonlarının yıl sonuna doğru kapatılmaya çalışılma-
sı ile döviz talebinin yükselmesi ve sadece "para
kurulu" rolünü üstlenmiş olan Merkez Bankası ve
izlenen para politikası ortamında nakit sıkışıklığının
oluşmasıdır.

Kasım 2000 önkrizi IMF'nin yardım vaadi ile
aşıldı. IMF ise bu krizden Hükümet'i ve Parlamen-
to'yu sorumlu tuttu. Bunun anlamının da irdelenme-
si gerekir: Uygulanan programın ağır dış ticaret
dengesizliği yaratacağı ve bu durumun da, diğer
faktörlerle birlikte, döviz talebine ve bu kanalla da
TL sıkışıklığına neden olacağı biliniyordu. Buna
karşı öngörülen önlem ise, başta Telekom ve THY
gibi değerli varlıkların özelleştirilmesi/satışı yolu ile
döviz girdisinin sağlanması ve döviz girdisi karşı-
lığında TL hacminin genişletilmesi idi. IMF'nin gö-
rüşüne göre, Hükümet ve Parlamento ellerini çabuk
tutup söz konusu satışları gerçekleştirmedikleri için
böyle bir sıkışıklık yaşandı. Görülüyor ki, IMF'nin
amacı Türkiye'yi düzlüğe çıkarmak değil, fakat bir
yandan elindeki değerli varlıkları yabancılara sattır-
mak, diğer yandan da döviz çıpası uygulaması ile
Türkiye'yi ileri ülkelerin işe yarar bir pazarı konu-
muna çekmekti.

Kasım 2000 krizi böylece savuşturulduktan son-
ra, belirli bir band içinde tutulmaya çalışılan döviz
kuru yükselişleri, program çerçevesinde tutulamayan
enflasyonun altında kalıp, devalüasyon söylentileri
ve baskısı da ortaya çıkınca, ortamın patlaması için
ufak bir kıvılcım gerekiyordu. Doğal olarak, yeter-
li zım alamayan emekçiler ve ekonominin daraltıl-
ması sonucunda ekonominin büyük kesiminde yaşı-
nan derin işsizlik ve bunalım da gerilim ortamına
yakıt sağlıyordu.

Cumhurbaşkanı'nın fevkalade haklı müdahalesinin
Milli Güvenlik Kurulu'nda gündeme taşınması tesa-
düf müdür, yoksa bazı dar fakat çok güçlü finans
kesiminin etkisi midir, bilinmez. Ancak, şu açık ki,
MGK olayı ne ekonomik krizin gerçek nedeni, hat-
ta ne de tetikleyicisidir. "Finansal sermaye" ya fa-
iz olarak getirisini, ya da yüksek döviz kuru ola-
rak değerini yükseltme gücüne erişmişti. MGK ola-
yı bu gücün realizasyonu için sadece bir bahane
oluşturdu.

MGK bahanesi ile patlayan kronik ve derin kriz,
buzdağının sadece su yüzündeki ucudur. Ekonomi-
de yaşanan kriz, patlayan ucun bir sonucundan
çok, uygulanan programın ekonomide önceleri ya-
vaş, giderek artan dozda oluşturduğu çöküştür. Bu
çöküşü, yükselen faizler ve döviz kuru daha da de-
rinleştirmiştir, ancak meselenin esas son patlama-
dan değil, kronik çöküşten kaynaklanmaktadır.

ÇARPIK VE KAPKAÇ KAPİTALİST DOKU

14 ay süre ile hayatta kalan istikrar programı stan-
dart bir IMF programıdır. Bu tür programların esa-
sını ekonomiyi baskılamak ve alacaklıların alaca-
ğını kurtararak, finansal akımların aksamadan sür-
mesini sağlamak oluşturmaktadır. Bu tür program-
lar genellikle ekonomiyi daraltıcı niteliklidir, fiyat
ayarlamalarına dayanır ve ekonominin hiçbir temel
bozukluğuna el atmaz. Türkiye'de de aynı senaryo
uygulamaya koyulmuştur. Sonuçta ciddi başarısızlık
krizle kanıtlanmıştır.

Şimdilerde hazırlanan istikrar programının da
farklı nitelikte olması beklenemez. Olumsuz bekle-
ti için iki önemli gerekçe söz konusudur. Bunlar-
dan birincisi, küreselleşen kapitalizm koşullarında,
bu denli sıkışık bir durumda bulunan Türkiye'yi
merkez kapitalizm elinden kaçırmak istemez. Mer-
kez kapitalizmin amacı, bir yandan finansal akım-
ların aksatılmaması, diğer yandan da "borç/özserma-
ye değişimi" formülü ile Telekom, THY, vb. gibi
teknoloji üreten değerli kurumlarını özelleştirme adı
altında yabancılaştırmaktır.

Bunun da ötesinde, ikinci programa bizzat
ABD'nin bir anlamda müdahil olması, programı kıs-
men finanse ederek destekleme işaretleri vermesi,
ABD'nin Ortadoğu, Irak, Kafkaslar, Kıbrıs, vb. gi-
bi Türkiye üzerinden uygulamaya çalıştığı politika-
lar ve niyetler hakkında da bir fikir verebilir.

Olumsuz düşünceye sürüklenmemenin ikinci önem-
li nedeni ise, maalesef, bilinci yıkanarak çarpıtılan
ve olup-bitenlerden oldukça habersiz bir halkın üze-
rine çöreklenmiş olan çarpık ve kap-kaç kapitalist
doku ve bu dokunun sömürücü ajanlarıdır. Ekono-
miyi merkez kapitalizmle beraber iç kapitalist ajan-
lar da sömürmektedir ve bu sömürden kısa süre-
de vazgeçecek gibi de gözükmemektedirler.

Bu bağlamda yorumladığımızda, yeni program
için sıkça telaffuz edilen "ulusallık" kavramı ile,
ekonomi üzerindeki sömürü maliyetinin ulusallaştır-
ılarak, yükün tüm toplumca karşılanmasının sağlan-
mak istendiğini düşünmekteyim. Aksi halde, gerçek
anlamda ulusal bir program ne bu kadar kısa sü-
rede, ne de böylesi kapalı kapılar arkasında hazırla-
nır. Bunun ötesinde samimi bir ulusal programın
iki temel ayağı bulunmalıdır. Bir defa, ekonomide
kimler haksız servet birikimine ulaşmışsa, borçların
ve batağın önemli bölümü onların üzerine yıkılma-
lıdır. İkinci olarak da, program ekonomiyi ayağa
kaldıracak biçimde üretim, istihdam, teknoloji ve
gelir dağılımına ağırlık vermek durumundadır. An-
cak böyle bir programı toplum özveri ile destekle-
yebilir.

Öyle görülüyor ki; toplumsal kaynaklar toplum-
sal olarak yönlendirilmedikçe, ekonomi düzlüğe
çıkamayacaktır. Toplumsal kaynakları toplumsal
denetime alabilme meselesi de ekonomik değil,
politik, yani toplumsal güç dengeleri ile ilgilidir.

İktisadi kriz ve devletın mali krizi

Tülay Arın

Kriz yönetimi için gereken kaynak büyüklüğü hesaplanmaya çalışılırken, daha önce saptanan bazı bilgiler ortaya çıktıkça, bu mali krizin görünenden çok daha büyük olduğu anlaşıldı.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile beraber son haftalarda herkes krizin ve zararlarının sorumlusunu/sorumlularını ve kurtarıcısını/kurtarıcılarını arıyor. Şu anda kriz yönetilemez durumda. Kriz yönetimi konusunda iki önemli sorun var. Birincisi, krizin türünün tanımlanması. Tanımlama kriz yönetiminin politikalarının yönelimlerini belirleme açısından büyük önem taşıyor. İkincisi ise kriz yönetiminin hangi mekanizmalar aracılığıyla yapılacağı. Burada en önemli sorun ulusal ve uluslararası mekanizmaların maliyeti çok büyük olacağı anlaşılan krizi asgari maliyetle atlatmaya yetip yetmeyeceği. Krizin neden çıktığı ile ilgili açıklamalar çok çeşitli: Likidite krizi, döviz krizi, dövize hücum krizi, mali kırılganlık ve güven krizi, ödemeler dengesi ve borç krizi, iktisat politikası paradigması krizi ve başka kriz türü tanımları yapılıp duruyor. Bu tanımlar, sorunları son iki haftada ortaya çıkan olaylardan son iki yüzyıldır yaşanan tarihsel süreci kapsayan çerçevelere kadar uzanan bakış açılarıyla yapılıyor. Bazıları kusuru krizin yanlış tanımlanmasından dolayı yanlış yönetilmesinde buluyor; bazıları ise sadece kötü kriz yönetimini eleştiriyor. Krizin yönetimi ile ilgili değerlendirmeler ve öneriler ise özellikle IMF'nin ve krizden sorumlu olanların kriz tanımının isabetli olup olmadığı üzerinde yoğunlaşıyor. Fakat kriz yönetimi sorunu krizin tanımının doğru yapılması sorununu da aşan güçlükler taşıyor. Bu da doğal; çünkü kriz mevcut işleyişlerin artık çözüm olmadığı, yeni işleyişlerin ise henüz ortaya çıkmadığı, belirginleşmediği durumudur.

Yukarıda belirtilen farklı kriz türlerinin hemen

hepsi aynı krizin çeşitli veçhelerini temsil ediyor. Biz bu incelemede Türkiye'deki krizi çok daha kapsamlı bir çerçevede, "devletin mali krizi" olarak ele alacağız ve aşılması hedeflenen mali krizin boyutu üzerine odaklanacağız. Mali krizi iki ögesi açısından değerlendirmeye çalışacağız. Bunlardan birincisi, devletin borç yükü; ikincisi ise 1999 Aralık ayında

uygulanmaya başlayan IMF programının niteliği. İlki bütçe açığı ile borçlanma arasında, ikincisi cari işlem açığı ile dış borçlanma arasında fark olmasına ve borçlanmanın bu açıklardan daha büyük olmasına yol açıyor. Bu iki öge büyük önem taşıyor, çünkü IMF programı kamu kesiminin mali krizini hafifleterek enflasyonu dizginleme hedefi taşıyordu. Bu programın uygulanması da, çökmesi de çare olmayı umduğu devletin mali krizini daha da derinleştirdi, çok daha fazla da derinleştirecek.

ULUSLARARASI MALİ LİBERALLEŞME VE DEVLETİN MALİ KRİZİ

Türkiye'de 1980'de başlayan ve 1989'dan beri uygulanan mali liberalleşme ve uluslararası sermaye hareketlerindeki serbestleşme Türkiye'yi dünyanın en çok dışa açık ülkelerinden biri haline getirdi. 1989'dan beri mali serbestleşme kamu açıklarının hızlanarak artmasına, özel kesim fazlalarının da yine hızlanarak artmasına yol açtı. Türkiye liberalleşme dalgası ile 1983'den itibaren vergileri düşürerek kamu kesimi finansmanında borçlanmaya ve bütçeden koparılmış çok sayıda bütçe dışı fonlara ağırlık vermeye başladı. Mali serbestleşme ekonomide dolarizasyonla ve faiz hadlerinin yükselmesiyle sonuçlandı; kamu kesimi borçlanma maliyetlerinin ve ka-

mu açıklarının olağanüstü artmasına yol açtı. Bu açıkların bir kısmı özel sektörün dış kredi ile borçlanarak kamu kesimine borç vermesiyle finanse edildi. Bu son derece istikrarsız ve kırılgan denge, döviz kuru ile enflasyon haddi arasındaki makasın her türlü parasal manipülasyonla sürdürülmesi zorunluluğunu dayattı. Burada en kritik ve en önemli değişken, döviz kuru istikrarı idi. Bu manipülasyonlar Türkiye'deki parasal kesim ile reel kesim arasındaki ilişkiyi giderek büyüyen boyutlarda kopardı. Devlet harcamaları ile reel devlet hizmetleri arasındaki ilişki hemen tümüyle koptu. Devlet bütçesinin giderek daha büyük kısmı kamu hizmetlerinin finansmanında değil, faiz ödemelerinde kullanıldı. Özel kesim tasarrufları ile yatırımlar arasındaki ilişki de zayıfladı. İlaveten, kuramsal olarak yatırım-tasarruf açığına eşit olması gereken cari işlemler açığının yatırımlarla da doğrudan bir ilişkisi kalmadı. Mali kesim kendi içinde dönmeye başladı. Mali riskler arttıkça faiz hadleri daha da yükseldi ve daha çok kaynağın mali kesimde kullanılmasıyla sonuçlandı. Ama mali akımlarla reel akımların sürekli olarak birbirinden kopması ekonomilerde sonsuza kadar sürmez. Çünkü bu mali akımların karşılığı olan faiz, üretim, yatırım, istihdam üzerinden elde edilecek kârlarla finanse edilmek zorundadır. Faizi finanse etmek için gerekli iktisadi artık giderek büyür. Halbuki, bunu karşılayacak iktisadi artık yeteri kadar üretilemez, çünkü artığın giderek büyüyen kısmı üretken olmayan faaliyetlerde kullanılmaktadır. Ekonomide paylaşılacak artık daha da yetersiz kaldıkça, mali kesimin krize girmesi ve aradaki farkın ayıklanması, yani mali sistemin büyük bir çöküntüye uğraması kaçınılmazdır. Mali serbestleşmede ve mali krizde ortaya çıkan yükler kamu kesimine ve ekonominin açıkları kamu kesimi açıkları olarak bütün topluma yüklenmektedir. Bu da ağır devlet borçluluğu olarak ortaya çıkmakta ve devletin mali krizi biçimini almaktadır.

IMF PROGRAMININ ÇÖKÜŞÜ

1994'den beri uluslararası sermaye piyasasıyla bağlantılı önemli krizler yaşanmaktadır. Aslında bu krizler küreselleşen mali sermaye ve sermaye hareketleri ile ekonominin reel kesimi arasındaki zayıflayan ya da kopan bağların yeniden kurulmaya çalışılmasının kanıtlarıdır. Krize giren ülkelerin hepsinde muazzam döviz kuru, sermaye kaçıışı ve borç krizleri yaşandı. Çözüm olarak döviz kurunu istikrara kavuşturma yolları arandı. Döviz çıpası denen şey de böylece en

önemli politika aleti haline geldi. 1994'de beri önemli uluslararası mali krizler 1994 Meksika, 1997 Tayland, Endonezya, Güney Kore, 1998 Brezilya ve Rusya, 2000 Arjantin ve Türkiye krizleridir. Bunların her birinde, ülkeler sabit veya çıpaya bağlı döviz kuru rejimi uygulamaktaydı. Para kurulu uygulayan Arjantin hariç, bütün bu ülkelerde döviz kuru rejimi çöktü. Arjantin'de kur rejimi çökmedi ama 33 aydır ciddi bir durgunluk yaşıyor. Uluslararası sermaye akımlarına açık ülkeler, dar bir aralıkta oynayan çıpaya bağlı döviz kuru rejimini her maliyetle savunmaya hazır değilse bu sistem işlemiyor. Uzun süredir enflasyon yaşayan ve geçmişte çok sayıda istikrar programı girişimi başarısızlıkla yarıda kalmış bir ülkede, döviz kuru çıpası çöktüğünde, kırılgan para piyasalarında parasal güven tümüyle çöküyor; bu, döviz kurunun çökmesiyle sonuçlanıyor; mali çözülme başlıyor ve enflasyon pathyor. Kur çıpasının çökmesinin maliyeti parasal istikrarsızlık yaşayan ve kur çıpasını enflasyon çıpası olarak kullanmak isteyen ülkelerde çok daha büyük oluyor.

Türkiye'deki kur çıpası uygulamasında hem cari işlem açıkları dört kat artarak 10 milyar dolara ulaştı, hem de çok büyük boyutlu parasal güven kaybı yaşandığı için faiz hadlerindeki artış çok daha büyük oldu. Dalgalı kur rejimine geçildikten sonra döviz kurunun ne kadar değer yitireceği, enflasyonun ne kadar azacağı ile ilgili beklentilere bağlı. Enflasyonun hızlanması ne kadar yüksek olursa devalüasyon oranı da o kadar yüksek olacak ve yüksek faiz hadlerinin düşmesi o ölçüde uzun zaman alacak. Bu da devalüasyon nedeniyle döviz borçluluğunun yarattığı kayıpların o denli yüksek olmasına yol açacak. Sorunların dış kredi bulunmasıyla (bu ihtiyaç 20-30 milyar dolayında hesaplanıyor) kısa vadede daha az zararla atlatılacağı umuluyor. Bu ek borçların nasıl ödeneceği sorusu şimdilik can havliyle pek sorulmuyor. Ama şu anda Türkiye zaten ağır bir borç batağına saplanmış durumda. Şimdi besbelli ki bu kriz zaten sürdürülemez hale gelen borç sarmalını daha da derinleştirecek ve daha büyük krizlere zemin hazırlayacak. Bu borçluluğa tekrar tekrar yakından bakmanın tam zamanı.

GİZLENEN AMA SÜRDÜRÜLEMEZ BÜTÇE AÇIĞI VE DEVLET BORCU

Devlet zaten uzun yıllardır ciddi bir mali kriz içinde bulunmaktaydı ve bu kriz giderek derinleşmekteydi. Ama son birkaç aydır ve kriz yö-

netimi için gereken kaynak büyüklüğü hesaplanmaya çalışılırken, daha önce saklanan bazı bilgiler (eminim henüz tamamı da değil) ortaya çıktıkça, bu mali krizin görünenenden çok daha büyük olduğu anlaşıldı. Sayıştay Başkanlığı tarafından Ekim 2000'de kabul

edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmesi kararlaştırılan 2000 Yılı Mali Raporu (T. C. Sayıştay Başkanlığı, 2000 Yılı Mali Raporu, Ankara, Ekim 2000.) kamu borçluluğunun bilinenlerden öte ulaştığı düzeyi ve işleyiş biçimini çok çarpıcı biçimde ortaya koyuyordu. Raporla göre, kamu kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılması saydamlıktan uzak, gerekli sorumluluk mekanizmaları kurulamamış, mali yapı ağır riskler içeriyor ve sorunlar giderek ağırlaşıyor (sayfa III). Mevcut sorunlar nedeniyle mali yapı kalkınmayı, gelir dağılımını, refahı olumsuz etkilemektedir, kaynak israfına yol açmaktadır ve, özellikle bu kriz bağlamında, ülkenin dışa bağımlılığını arttırmaktadır. Daha sonra açıklayacağımız gibi, ülkenin dışa bağımlılığının artması uluslararası sermaye hareketlerinin etkisiyle ülkeyi başa çıkılamaz istikrarsızlıklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Devlet mali krize düşünce bu borçları saklayarak daha çok harcama yapma ve krizi çeşitli yollarla manipüle ederek patlamasını engelleme/erteleme yöntemleri de kullanılmaktadır.

Mevcut bütçe sistemi çok ciddi sorunlar taşımaktadır. Bunlardan birincisi, merkezi hükümetin gelir ve giderlerinin önemli bir kısmının bütçe dışında kalan döner sermayeli işletmeler, fonlar, sosyal tesisler, vakıflar, dernekler, işletmeler ve özel hesaplar gibi kuruluşlara kaydırılmış olmasıdır. Bunlar hacim olarak bütçenin kendisine yakın bir büyüklüktedir. İkinci sorun ise, bütçe çerçevesindeki genel ve katma bütçeli kuruluşların bazı gelir ve giderlerinin gerçekleştirilmelerine rağmen kayıt dışı kalması, bütçede görünmemesi ve gizlenmesidir. Bütçeleştirilmeyen bu tür işlemler daha çok borçlanma ile ilgilidir ve kamu açıklarını olduğundan daha az gösterme ve sorumluluktan kaçma amacıyla ya-

pılmaktadır. (sayfa VI). Fakat ödenmesi gereken borç ana paralarını ve faizlerini ödemek zorunluluğu olduğu için, bazıları yasal dayanağa sahip olağandışı bazı yöntemlerle ödenmekte, fakat hangi borçların hangi yöntemlerle finanse edildiğini tam olarak belirlemek mümkün olmamaktadır. Örneğin bazı

durumlarda, devlet borçlarının ödenmesi gereken faizleri yerine ya da hükümetin görev zararı borçlarına karşılık olarak alacaklı kuruluşlara tahvil verildiğinde gider kaydı yapılmamaktadır. Böylece, net borçlanma hasılatı bütçe açığından fazla olmaktadır.

Merkezi hükümet çeşitli şekillerde mali yükümlülükler ve riskler üstlenmekte ve üstlendiği risklerin boyutları giderek büyümektedir. Fakat ödeme yükümlüğü getiren garantili borçlar dışındaki mali risk kapsamına giren birçok kefalet ve garanti izlenememekte ve boyutu bilinememektedir (sayfa VII). Bu nedenle, mali yükümlülük getiren işlemlere karar verenler aşırı risk alabilmekte ve bu fonları kullanabilmekte, fakat hesap verme sorumluluğu taşımamaktadır.

Bunun en önemli sonucu, bütçede ödeneği olmayan işlemlerin borçlanma yoluyla bütçe gideri olarak kaydedilmeden finanse edilmesine olanak vermesi ve net borçlanma hasılatının sürekli olarak bütçe açığından fazla çıkmasıdır. 1971 yılından 1999 yılına kadar geçen dönemde bütçe açıklarının toplamı 109 milyar dolar, borçlanma hasılatı toplamı 225 milyar dolar, bütçede gösterilmeden harcanan bütçe uygulamalarının toplam kaynak tutarı 116 milyar dolardır (sayfa 13). Bu tutar bütçenin bütün denetim mekanizmaları dışında ve Meclis'in bilgisi ve iradesi olmadan harcanmıştır. 1999 yılı sonunda resmi rakamlara göre, bu zamana kadar yığılan iç borç stoku 43.5 milyar dolar, kamu dış borç stoku ise 52.5 milyar dolayında, yani toplam 96 milyar dolardır. Bu hesaba göre, sadece kayıt dışı bütçe harcamalarının tutarı toplam borç stokunun yüzde 121'ine, veya dış borçların yüzde 221'ine, iç borçların ise yüzde 267'sine denk gelmektedir. Yani, bu kadar kayıt dışı harcama yapılmayıp da sadece bütçelerde görünen harca-

malar yapılırdı, değil kamu borcu, borçtan kat kat fazla kamu tasarrufu olardı. Bu inanılmaz bir borç batağıdır. Halbuki bütçe dışında hazine hesaplarından yapılabilecek tek harcama borç anaparaalarının ödenmesi olabilir.

Sayıştay'ın 1997 Yılı Hazine İşlemleri Raporu, kayıt dışı kalan giderlerin önemlilerini şöyle belirlemektedir: Nakit dışı borçlanma senetlerinin faiz ödemeleri; dış borçlarla finanse edilen giderlerin büyük bir kısmı (aynı krediler ve tahvil komisyonları gibi); hazine tarafından üstlenilerek ödenecek garantili borçlar; yeniden değerlendirme ile aleyhte oluşan kur farklarına karşılık Merkez Bankası'na verilen tahviller; görev zararları karşılığında KİT'lere verilen borçlar; kamu kuruluşlarının birbirine olan borçlarının tahkimi uygulamaları; savunma borçlarının karşılıkları, vadesi gelen borç faizleri yerine yeni borçlanma senedi verilmesi. Bunlar "mahsup borçlanma", "nakit dışı borçlanma", "yarı mali işlem" gibi adlar altında, yapılması gereken ödeme yerine borç senedi verilerek veya alınması gereken bir borcun mevcut borca karşılık tutulması gibi tek taraflı olarak kaydedilmektedir. Ama borcun nereden kaynaklandığı gösterilmektedir. Halbuki tarımsal destekleme, otoyol yatırımları, fonlar, teşvik uygulamaları, enerji yatırımları, yap-işlet-devret projeleri, KİT'ler gibi pekçok harcama alanı bu yolla finanse edilmektedir. (sayfa 15-18). Denetim dışı kalan ve nereye yapıldığı bile izlenemeyen bu harcamalar aynı zamanda son yılda ortaya çıkan skandal düzeyinde ve yaygınlığında yolsuzluklar yapılmasına da çok elverişli bir zemin yaratmaktadır. Bütün bu işlemler Hazine aracılığıyla yürütülmekte, harcamaları karşılayan borçlanmanın limitleri ve koşulları da denetlenememektedir.

Bu işlemler bir yandan devletin borç stokunu arttırırken, diğer yandan bütçe açığını olduğundan az göstermektedir, açıkların gerçek boyutunu gizlemektedir. Buna bağlı olarak da bütçe verileri esas alınarak yapılan "faiz dışı fazla" hesapları gerçeği yansıtmamaktadır. Böylece, bütçe açığının finansman kaynakları olarak açıklanan bilgiler borçlanma işlemlerini eksik göstermektedir. Böylece borç stoku öngörülenden çok daha hızlı artmakta, bu borçları döndürebilmek için bulunması gereken kaynaklar can havliyle aranmakta ve inanılmaz faiz maliyetleri ödenmektedir.

BORÇ YÜKÜ

Bütçe açıkları sürekli, giderek artmaktadır, sürekli olarak hedeflenenin üstünde çıkmaktadır;

üstelik, bu görünen açıklar gerçek açıkların ciddi olarak altındadır. Birçok harcama bütçe dışına kaydırılarak yapıldığı için, gerçek açığı kamu kesimi borçlanma gereği rakamları değil, net borçlanma hasılatı bilgileri göstermektedir. Buna paralel olarak, bir kısım faiz ödemeleri de bütçe dışında yapılmakta ve bütçedeki rakamlar faiz ödemelerini olduğundan düşük göstermektedir. Bunun 1996-1999 yılları arasında bütçeden ödenen faizlere oranı yüzde 8-14 mertebesinde. 1971 yılından 1999'a kadar borç stoku sürekli olarak faiz ödemelerinden daha fazla artmıştır. Faiz ödemeleri tamamen borçlanma yoluyla karşılandığı gibi, başka giderler de borçlanma yoluyla karşılanmıştır. Bu da "faiz dışı fazla" verildiği iddiasının ne denli temelsiz olduğunu göstermektedir.

Toplam Devlet Borçlarının Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) Oranı-%

	1996	1997	1998	1999
İç borç stoku	21	21	22	29
Dış borç stoku	37	35	31	36
Görünmeyen borçlar	7	8	11	18
Toplam kamu borcu	65	64	64	83

Devlet borçları ile ilgili veriler aşağıda sunulmaktadır. Bu veriden görüldüğü gibi, 1999 yılı sonunda, kamu borç stoku azaldığı halde, toplam devlet borçlarının gayri safi milli hasılaya (GSMH) oranı zaten yüzde 83'üne ulaşmıştı. Asıl artanlar özellikle 1999 yılında iç ve görünmeyen borçlardı.

Toplam borçların yüzde 22'si görünmeyen borçlardan oluşuyordu. Görünmeyen borçlar esas olarak Hazine'nin görev zararı yükümlülüklerinden doğan borçlarıdır. 1999'da bu 13 katrilyon dolayında ve GSMH'nin yüzde 15'i büyüklüğündedir. Fakat bu borç sübvansiyonların çokluğundan değil, bu borçlara yer yer yıllık yüzde 300'ü bulan oranlarda faiz yürütülmesindendir (sayfa 127).

Bu muazzam borç yüküne 2000 yılında çok büyük borç yükü riskleri eklendi. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların borçları zaten Hazine tarafından üstlenilmişti. Kasım 2000 krizinden sonra Aralık 2000 tarihinde IMF'ye verilen son niyet mektubunda, IMF'den ek rezerv imkanı kullanımının yapısal koşulları arasında "Türk bankalarının mevduat ve kreditorlerine" garanti verilmiştir. Kemal Derviş'in 21 Mart 2001'de açıkladığı "Acil Önlem Paketi"nin bir parçası olarak, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki ban-

kalarla ilgili olarak, "TMSF kapsamındaki bankalarla ilgili yapılacak her türlü işlem sırasında, mudilerin ve kreditorlerin alacakları, Aralık 2000 tarihinde Hükümet tarafından ilan edilen garanti kapsamında tam güvence altında olmaya devam edecektir," denmektedir. Bu ifade ile niyet mektubundaki garanti tekrarlanmaktadır. Böylece, Fon'a devredilmiş ve devredilmemiş tüm özel bankaların borçları Hazine garantisi altına alınmaktadır, yani Hazine tarafından üstlenilmektedir. Bunun pratik anlamı, bankaların pasiflerinin kamulaştırılmış, ama aktiflerin bankalara bırakılmış olmasıdır. Bankalar Birliği'nin verilerine göre, Eylül 2000'de, yani Kasım krizinden önce, bankaların toplam mevduatı, 31.3 katrilyonu yerli para, 33.2 katrilyonu yabancı para cinsinden olmak üzere toplam 65 katrilyon, bankaların toplam borçları 13.2 katrilyon idi. Bunun 9.5 katrilyonu yabancı bankalara idi. Yani, devlet garantisinin toplamı yaklaşık 80 katrilyon idi. Elbette bunun tümü Hazine'nin üstüne yıkılacak değil. Ama bu büyüklük Kasım 2000'de 125 katrilyon olan Türkiye GSMH'sının üçte ikisidir. Hazine zaten bu garantiden bir yıl öncesinde kendi borçlarından dolayı GSMH'nın yaklaşık sekizde yedisi kadar bir yükün altındaydı.

Aşağıdaki tabloda görünen borçlar ekonominin ve toplumun üzerinde muazzam bir istikrarsızlık ve dayanılmaz yükler yaratmaktadır. 1999 sonunda dış borçlar GSMH'nın yüzde 70'ine, iç borçlar ise yüzde 30'una çıkmıştı, yani ülkenin toplam gayri safi milli hasılasına eşitlenmişti. 2000 yılından beri yaşanan krizler, iktisadi daralma, ek borçlanmalar ve yaklaşık yüzde 45 devalüasyondan sonra büyüklüğü dolar cinsinden neredeyse yarı yarıya düşen GSMH dikkate alındığında, toplam borçluluğun GSMH'nın iki katını çoktan aşmış olabileceğini söylemek hiç abartılı değildir. Sorun daha bu boyutlara ulaşmadan önce, 2000 yılında GSMH'nın yüzde 17'si kamu borcunun faizi, ihracat gelirlerinin yüzde 21'i dış borç faizi tarafından zaten yutuluyordu. 1999'da dış borç anapara ve faiz öde-

meleri ihracat gelirlerinin yüzde 55'ine ulaşmıştı. Bu yüklerin artış hızı son derece çarpıcıdır. Son beş yıl içinde faiz yükü yüzde 70, dış borç faiz yükü yüzde 62, dış borç servis yükü yüzde 2.6 kat artmıştır. 2000 yılında sadece ihracat geliri değil, bütün döviz gelirlerinin yüzde 41'i dış borç servisine gitmiştir. Bu yükler 2001

yılında bütünü büyüyecektir.

Bu yükler artarken ekonomide gerçek faaliyetler olan üretim, istihdam, yatırım faaliyetleri bu günlerde gerçek bir depresyon yaşamaktadır. Özellikle faiz gelirlerindeki artış nedeniyle, 1996'da GSMH'nın yüzde 23'ü civarında olan özel tasarruflar 1998 ve 1999'da yüzde 28'e çıkmıştır. Buna karşılık, toplam yatırım oranı 1996'da GSMH'ya göre yüzde 25.1'den 1999'da yüzde 22.4'e düşmüştür. Kamu yatırımları 1996'dan beri GSMH'nın yüzde 1.6-1.7'si dolayına kadar düşmüştür. Yani kamu kesimi artık yatırım faaliyetini neredeyse durdurmuştu, Şubat krizinden sonra tümüyle durdurdu. Özel kesim ise, yüzde 28 tasarruf oranına karşılık yüzde 20.7 kadar yatırım yapmıştır.

Şubat 2001'den itibaren eklenen ve eklenecek ek kriz borçları bu borç yükünü bütünü derinleştirmektedir. Kriz çözümünün birinci hedefi ekonomiyi ve toplumu bu bataktan boğulmadan çıkarmanın yollarını aramak olmalıdır.

Türkiye'nin Borç Stoku (\$ olarak) ve Borç Ödeme Yükleri (GSMH %'si olarak)

Yıl	İç Borç Stoku-\$	Dış Borç Stoku-\$	\$-Toplam Borç Stoku	İç Borç Faizi/GSMH	Dış Borç Faizi/Ihracat	Dış Borç Servisi/Ihracat
1996 Aralık	30.0	79.7	109.7	10.0	13.0	31.0
1997 Aralık	31.3	84.9	116.2	7.8	17.0	40.0
1998 Aralık	37.8	96.9	134.7	11.5	15.0	42.0
1999 Aralık	43.4	101.8	145.2	13.7	19.0	55.0
2000 Aralık	53.5	107.0	160.5	17.0	21.2	81.1
2001 Ocak	65.9	~120.0	185.9	-	-	-

İş gücü verileri ne söylüyor?

Çalışma çağındaki nüfusun yarısından azı çalışıyor (toplam istihdam) veya çalışmayı arzu ediyor (işsizler).

Oğuz Oyan*

Türkiye'de istihdam verilerinin hesaplanma tarzı ve işsizlik göstergelerinin güvenilirliği konusunda her zaman kuşku olmuştur. Bunun anlam-sız olmadığını düşünmek için nedenler vardır. Bununla birlikte, mevcut veriler belirli eğilimlerin altını çizmek bakımından önemli sayılabilir. Özellikle de 1999'da yaşanan ciddi ekonomik küçülmenin olumsuz istihdam etkilerini görmek için 1999 yılı ile 2000 yılının karşılaştırılması anlamlı olabilir. Bu arada, 2001'de tekrarlanması kesinleşmiş görünen yeni bir ekonomik küçülmenin, uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarının olumsuz etkileriyle güçlenmiş olarak, hangi istihdam gelişmelerine yol açabileceği üzerine de bazı ipuçları elde edilebilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE), 1999 sonuna kadar her yılın ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde, 2000 yılından itibaren ise her çeyrek yılı kavrayacak şekilde yılda dört kez gerçekleştirdiği Hanehalkı İşgücü Anketleri temelinde açıkladığı istatistiksel verileri yorumlarken, bunlara ilişkin kavramlarla ilgili bazı ön açıklamalar da yararlı olacaktır.

İstihdam verilerini belirleyen en geniş çerçeve, her yaştan insanı coğrafi sınırlarımız içinde kavrayan nüfus büyüklüğüdür. 2000 yılı sonbaharı itibariyle bu büyüklük 64 milyondur.

Bunun hemen altındaki çerçeve ise toplam çalışabilir nüfus veya çalışma çağındaki nüfus kavramıyla tanımlanmaktadır. Burada çalışabilir yaştaki nüfus içerilmiştir. Bu kavram içinde işgücüne katılanlar ile işgücüne dahil olmayanlar birlikte içerilmektedir (Çalışma çağındaki nüfus= işgücü + işgücüne dahi olmayanlar). 1999 yılı sonuna kadar çalışabilir yaştan alt sınırı 12 olarak alınmaktaydı. Ancak 8 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçişten sonra bu alt sınırın yükseltilmesi gereği doğdu. Nitekim 2000 yılı birinci dönem istihdam verilerinden itibaren bu sınır 15 yaş ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak alınmıştır. Bunun ilk etkisi, toplam çalışabilir nüfusun Ekim 1999 için 47 milyon 973 bin düzeyinden Nisan 2000'de 44 milyon 409 bine, 2000'in sonunda ise 45 milyon 117 bine gerilemesi olmuştur. (Mevsimlik değişimleri dikkate alabilmek için Ekim 1999 ile 2000 sonu verilerinin karşılaştırılması daha anlamlı olacaktır.) Kuşkusuz bu kadar önemli bir gerilemenin 12 ay içinde ortaya çıkmadığı, bunun hesabi bir nitelik taşıdığı açıktır. Ne var ki, geçmiş dönemlerle yapılabilecek karşılaştırmalar bundan etkilendiği gibi, aşağıda değinebileceğimiz işgücüne katılma oranı gibi kavramlarda da önemli çarpılmalar ortaya çıkmaktadır.

İŞGÜCÜNE KATILIM

Çalışma çağındaki nüfusun tümü işgücüne katılmamaktadır. Bunların bir bölümü eğitimini sürdürmekte, önemli bir bölümü ev kadını olmak dışında bir iktisadi etkinliğe katılmamakta, bir bölümü çalışmamayı tercih etmekte (yani iş aramamakta), bir bölümü çeşitli nedenlerle çalışamaz durumda bulunmaktadır. Kısacası, işgücü kavramı, istihdam edilenler ile işsiz sayısının toplamından oluşmaktadır. Doğal olarak, işgücü, çalışma çağındaki nüfusun bir alt çemberidir.

İşgücünün, çalışma çağındaki, yani 15 yaşın üzerindeki nüfus içindeki payı bize işgücüne katılma oranını vermektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 70'ler dolayındadır. Türkiye'de ise hem bu oranın çok altındadır, hem de yıldan yıla gerilemektedir. Bu oran, 12 yaş üstünü çalışabilir nüfus olarak aldığımızda 1999'da yüzde 50'nin altına (Ekim 1999'da yüzde 48.7'ye) gerilemiş bulunmaktaydı. 15 yaş üstünü çalışabilir nüfus olarak aldığımızda ise, 1999 Nisanında yüzde 53.8 olan oranın 2000 Nisanında yüzde 46.7'ye, 2000'in son çeyreğinde yüzde 47.8'e gerilediği görülebilmektedir. Miktar olarak ise, 23.5 milyondan 20.7 milyona gerilemektedir.

Hangi yaş grubundan bakarsak bakalım, önümüzde çok önemli bir olgu vardır: Çalışma çağındaki nüfusun yarısından azı çalışıyor (toplam istihdam) veya çalışmayı arzu ediyor (işsizler) durumdadır! Çalışabilir yaştaki nüfusun yarısından fazlasının çalışmaya istekli olmaması, kalkınma ve gelişmiş ülkelere yetişme sorunsalı olan bir ülke açısından kuşkusuz kaygı verici bir durumdur.

Peki işgücüne katılma oranının bizde kararlı bir biçimde gerilemesine yol açan nedenler nedir? DİE bunun en önemli nedenini, kırsal nüfus ile kentsel nüfusun farklı istihdam davranışlarıyla açıklamaktadır. Kırsal nüfus içinde kadın nüfus ücretsiz aile işçisi kategorisi içinde kalarak çalışma yönünde daha aktif olurken, kentlere göç sonrasında ev kadını rolünü benimseyerek pasifleşmektedir. Nitekim, işgücüne katılma oranı kadınlarda daha hızlı gerilemektedir. Nisan 2000'de kadınlarda işgücüne katılma oranı yüzde 23.7 iken, erkeklerde 69.8'dir. Bunu destekleyen bir başka gösterge, kent ve kırdaki işgücüne katılma oranları arasındaki önemli farktır: Bu oran 2000'in son çeyreğinde, kentte yüzde 43.2 iken kırdaki yüzde 55.4 olarak saptanmaktadır.

Belirli kırılmalarla da olsa sürekliliğini koruyan kırsal göç olgusunu dikkate alan DİE, işgücüne katılma oranlarını sürekli aşağıya doğru revize etmektedir.

*Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi

Ancak bu, bir anlamda, işsizlik oranlarının da "makul" sınırlar içinde gösterilmesini garanti etmektedir. Çünkü, toplam istihdamın yıllardır 19-21 milyon sınırları içinde kaldığı, buna karşılık çalışma çağındaki nüfusun kararlı bir biçimde arttığı bir ülkede işsiz sayısı ve oranının pek fazla değişmemesini sağlamanın en garantili yolu, işgücüne katılma oranının düşürülmesidir. Bir başka deyişle, emek arzındaki daralma hızının nüfus artışından daha hızlı olduğu varsayımının yapılmasıdır.

EKSIK İSTİHDAM

Kırsal göçün kadın nüfus açısından emek arzını daraltıcı hiçbir rol oynamayacağını söylemek istemiyoruz. Ancak, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadınların önemli bir bölümünün, sanayi veya hizmetler sektöründe uygun nitelikte ücretli emek talebi olduğu koşullarda işgücüne katılmamakta direneceklerini sanmadığımızı söylemek istiyoruz. Türkiye'de sanayi sektörünün gelişmiş ülkelerdeki tarihsel oranlara ulaşmadan üretim ve istihdamdaki görece öneminin azalmaya başladığı, yani sanayinin istihdam yaratma yeteneğinin negatife döndüğü bir konjonktürde olayı sadece emek arzi cephesinden değil, emek talebi yönünden de ele almakta yarar vardır.

DİE verilerinin istihdam içinde gösterdiği ama tanım gereği işsiz kavramına da yakın olan bir kategori de eksik istihdamdır. İşgücü anketinin yapıldığı hafta içinde çalışıyor gözükmeyle birlikte 40 saatten az çalışma imkanı bulan, veya işinden memnun olmayıp iş değiştirmek istediğini ya da ikinci bir iş aradığını beyan edenleri kapsayan bu kategorinin işgücü içindeki payı 1999 ile 2000 Nisan dönemleri itibarıyla sırasıyla yüzde 7.5 ve yüzde 9.1'dir. Buna karşılık, 2000 yılının son çeyreği itibarıyla, ekonomik büyümenin etkisiyle bu kategorinin işgücüne oranı yüzde 6.0'a gerilemiştir. İçinde bulunduğumuz yılda ise, ekonomik küçülme nedeniyle bu oranın yeniden yukarı doğru tırmanması beklenmelidir.

Bu kategorideki gelişmelere koşut olarak, 1999 ile 2000 yılının ilk çeyreğinde işsizlik oranı da yüzde 7.3'ten yüzde 8.3'e yükselmiş, buna karşılık 12 yaş sınırından 15 sınırına geçilmesi sonucunda işgücü büyüklüğü azaldığı için, mutlak sayılar olarak işsiz sayısı değişmemiş, 1.7 milyon civarında kalmıştır. An-

cak, 2000 yılındaki ekonomik canlanmaya bağlı olarak işsizlik oranı 2000 yılı son çeyreğinde yüzde 6.3'e kadar gerilemiş, bu arada 2000'in ilk çeyreğinde 1 milyon 720 bin olan işsiz sayısı da 1 milyon 366 bine inmiştir. Buna rağmen eğitilmiş gençlerde işsizlik oranı, 2000 yılındaki canlanmaya rağmen fazla gerilememiş ve 2000 sonunda yüzde 22.7 gibi çok yüksek bir düzeyde tutunmaya devam etmiştir. Kentte işsizlik oranının kırdakinin iki katına yakın olduğunu da belirtmek gerekir.

GELECEK PERSPEKTİFİ

Eksik istihdam rakamları istihdama değil de işsiz sayısına eklenirse daha anlamlı işsizlik oranlarına ulaşılacağı düşünülebilir. Bu iki kategorinin toplam işgücüne oranı 2000'in ilk çeyreğinde yüzde 17.4, son çeyreğinde ise yüzde 12.3 olmaktadır. Mutlak rakam olarak ise, iki kategorinin toplamı 2000'in ilk çeyreğinde 3.6 milyon iken (işgücünün yaş kapsamı değiştiği için, bu rakam 1999 ilk çeyreğinden farklı değildir), 2000 yılı sonunda 2.6 milyon kişiyi temsil etmektedir. İki vurgu yapılabilir: Birincisi, bu iki kategorinin toplamının Türkiye'deki işsizlik oranının gerçek durumu bakımından bir minimum olduğunu ileri sürmek fazla bir yanılgıya payı taşımayacaktır. İkincisi, tarihinin en büyük ekonomik bunalımlarından birini yaşamakta olan Türkiye'de 2001 sonunda işsiz ve eksik istihdam oran ve rakamlarının çok yüksek değerlere ulaşacağını öngörmek abartılı olmayacaktır.

Bugünün bir diğer temel sorusu, yürürlükteki istikrar ve yapısal uyum programlarının kısaca betimlenen ve kısa vade için gelişme tahminleri yapılan bu istihdam yapısına orta ve uzun erimlerde ne gibi etkileri olabileceği doğrultusunda olmalıdır. Önümüzdeki 8. Plan dönemi (2001-2005) açısından bakılırsa, özellikle yapısal "uyarlama" sürecinde tarımsal desteklemenin çok önemli ölçülerde daraltılmasının etkileriyle, kırsal göçün yeni bir ivmeyle hızlanacağı, bunun da ilk aşamada işgücüne katılma oranını daha da hızlı olarak aşağıya çekici etkiler yapacağı, ancak buna rağmen işsizlik oranının da büyümeye devam edeceği öngürülebilir. Emek arzının (hem nüfus artış hızının yavaşlaması, hem de kırsal göç artışı nedenleriyle) azaldığı bir ortamda işsiz sayısının artışı kuşkusuz iki olumsuzluğun bir arada olması anlamına gelecektir.

Daha uzun dönemde ise, kentlere göç eden kitleler ve yeni nesiller yeni vasıflar edinerek özellikle hizmetler sektöründen gelebilecek işgücü talebine uygun bir dönüşüm geçirebileceklerdir. Bu koşullarda işgücüne katılma oranındaki düşüş artık son bularak tersine bir eğilim içine girecek, ancak emek talebi yeterli hızla artmayacağı için bu defa işsizlik oranının çok hızlı büyümesine tanık olunacaktır. Eğitilmiş işgücünde ve kadın işgücünde işsizlik oranı bugün olduğundan çok daha yüksek noktalara çıkabilecektir.

Her durumda, orta ve uzun vadede istihdam yapımızın alacağı şekiller, Türkiye'ye ekonomik, toplumsal ve siyasal bakımlardan istikrarlı bir gelecek vaat etmemektedir.

Çalışanlar konuşuyor

Bizleri buralardan hepten atacaklar. Fabrikaları kapatıyorlar, bizi evlerimizden çıkartıyorlar. Buralar canları daha değerli olan insanların yaşadığı yerler olacak.

Sümerbank işçisi Dursan Çetin'le arkadaşımız Elif Yerli konuştu.

Bize kendini tanıtır mısın?

Ben bu fabrikayla doğdum, bu fabrikayla büyüdüm, bu fabrikayla evlendim ve bu fabrikayla çoluk çocuğumu büyütüyorum.

İsmini de soralım.

İsmim Dursun Çetin.

Yaşın, nerde doğdun, filan?

41 yaşındayım. Doğum yerim Burası, Tokatköy. Söyledim, ben bu fabrikayla doğdum diye. Babam beykoz Deri Kundura'da işçiydi yani. Bizi o fabrikanın parasıyla büyüttü. Aslında Çorum'luyuz. Vaktiyle gelmiş babamlar, fabrikada çalışmaya başlamışlar. Ben de 14 yaşında girdim fabrikaya. O yıl bu yıldır çalışırım.

Okulu ne yaptın peki?

Ortaokulu bitirdim. Ortaokul bitirdim diyorum ama ben ilkokulu bitirdikten sonra çalışmaya başladım. Malum, ekonomik nedenler... Sonra okumaya niyetlendim ve akşam okuluna gittim. Gündüz çalışıyor, geceleri okuyordum.

Sonra neden sürdürmedin?

Siyasi nedenlerle. O yılları bilirsiniz. 1978 filan, devam etmedim.

Peki... Nasıl başlamıştın işe?

Babam orda çalışıyordu. Ben de saraç bölümünde başladım çalışmaya. Önce bir süre kurs verdiler bize, sonra başladık. Askeriyeye kemer, cüzdan, palaska filan yapıyorduk. Uzun yıllar orda çalıştım. 22 sene tam. 36 yaşında laboratuvar bölümüne geçtim.

Orda neler yapıyorsun?

Laboratuvar ve kalite kontrol birliğinde. Derinin sağlamlığını filan kontrol ediyoruz. Fiziksel dayanıklılığı yani. Biz sağlam ayakkabı üretiriz. Eskiden beri bizim ayakkabılarımız sağlamlığıyla tutulur hep.

Bu defa bir Sümerbank işçisiyle konuştuk. Beykoz Deri Kundura'da çalışanların önemli bir kısmı gibi o da Beykoz Tokatköy'de oturuyor. İşçilerin yoğun olarak gittiği bir kahvede bulduk onu. Bizi evine davet etti, daha rahat oluruz diye. Biz de gittik orada konuştuk kendisiyle.

Bölüm değişikliğinin nasıl oldu, terfi mi bir çeşit?

Aslında bölüm değişikliği mecburen oldu. Bizim saraç bölümünde vaktiyle 27 kişi vardı. Fabrikayı kapatma niyetleri olduğundan beri küçültüyorlar işleri. Mesela şu an o bölümde yalnızca iki kişi kaldı. Onlar da cüzdan filan yapıyorlar, müdürlere en çok.

Fabrikayı kapatmaktan söz ettin. Nasıl yani?

Bu Özal döneminden beri konuşulur. İlk o yıllarda bu özelleştirmeleri filan başlattılar. Bizimki de o zamanlar konuşulmaya başladı.

Ama bizimkini kapatmayı düşünüyorduk.

Neden kapatacaklardı peki?

Neden mi? Rant için.

Nasıl yani, kapatma gerekçeleri bu mu?

Kapatma gerekçeleri bu değil tabii ki. Kapatma gerekçeleri... zarar ediyormuş! Bana göre zarar filan yok ortada. Zarar marar da etmiyor, ediyorsa bilerek ettiriliyor demektir.

Nasıl bilerek zarar ettirilir?

Burayı kapatmayı kafalarına koymuşlar bir kere. 1984 yılından beri tek bir işçi almadılar, bir sürü kişi emekli oldu, sayı giderek düştü ve kimseyi işe almadılar.

Hep kitlerde işçi fazlalığından söz edilir. Her dönem bir sürü işçi alındığı söylenir.

Nerde o alınan işçiler? Görünmez adamları mı alıyorlar? Üç bin kişi vardı nerdeyse burda, bugün 648 kişiye düştük. Bir yandan da aslında fazla bu 648 kişi. 300'ü çalışıyorsa 348'i boş işlerle uğraşıyor.

Nasıl boş işler?

İvr zıvır işler... yemekhanede, ortalıkta filan.

İşçi sayısı yine de fazla diyor-sun. Söylenenler doğru o zaman.

Öyle gibi görünüyor ama doğru değil. Çünkü bu fabrikanın kapasitesi çok daha fazla aslında. Kapatmak için fabrikayı, iş yaptırmıyorlar kimseye.

Bu nasıl oluyor?

Biz askeriye, emniyete filan iş yapıyoruz. Ama ne yapıyoruz? Şu an burada bu personelle bile yapabileceğimiz işleri fason yaptırıyoruz sağa sola. Sayayı, hatta ayak-kabıları bile yaptırıyoruz.

Saya nedir?

Ayakkabımın derisi. Halbuki burda da yapabiliriz. Çok daha ucuza gelir. Ama yaptırıyorlar. Hem gereksiz işçi varmış gibi gösteriyorlar hem de dışarıya pahalı yaptığı için boşa para harcıyorlar ve zarar ettiriliyor fabrika.

Bilerek yapıyorlar bunu öyle mi?

Tabii ki bilerek yapıyorlar. Bugün ben bile idare etsem bu fabrikayı zarar etmez. Dünyada zarar etmez bu fabrika.

Sen fabrikayı yönetebileceğine inanıyorsun yani?

Evet, gidip Tekel Fabrikasını ya da Şişe Camı yönetemem ama burayı yönetebilirim. İş biliyorum çünkü. Yıllarımı verdim buraya. Oralarda da ordaki işçiler yönetebilir bence ve bunlardan çok daha iyi yönetir.

Bilerek kapatıp ne yapacaklar?

Bakın bizler onların gözünde hayatı değersiz kişileriz. Canları çok daha değerli başkaları var ve onlar özellikle son zamanlarda depremden dolayı bu taraflara doğru gelmeye başladılar. Buralar değer kazandı. Buralara lüks oteller evler filan yapmayı düşünüyorlar. Biliyorsunuz yukardaki ormanların bir kısmı gitti. Acarlar İnşaat, Tepe İnşaat filan bir sürü villa yaptı. Şimdi bizim Tokatköy'ü de kaldırmak istiyorlar. Tabi, bizim gibilerle birlikte buralarda oturmak istemiyorlar. Bizleri buralardan hepten atacaklar, fabrikaları kapatıyorlar, bizleri evlerimizden çıkarıyorlar, buralar o canları daha değerli olan insanların yaşadığı yerler olacak.

Kapatma kararı aldılar diyor-sun, ne zaman uygulayacaklar bu kararı?

Bu karar 01.11.1999 tarihli bir faksla Ankara'dan duyuruldu fabrikaya. Kapatılacaklardı ama biz fabrikayı işgal ettik.

Nasıl, eylem mi yaptınız?

Evet 11 Kasım'da kapanıyordu biz 10 Kasım'da işyerinden çıkmama kararı aldık ve işyerini işgal ettik.

Grev mi yaptınız?

Hayır işler aynen devam etti ama akşam herkes fabrikada kaldı. İki gün çıkmadık hiç dışarıya, iki günün sonunda kararı geri aldılar.

Nasıl başardınız bunu?

Sendika karar aldı. Herkes de katıldı. Ertesi gün kapı önünde kalacaktık yoksa. Ailelerimiz filan geldi. Tüm Beykoz halkı, esnafı destek verdi.

Polis müdahale etmedi mi peki?

Hayır, kimse müdahale etmedi. Herkesten destek vardı. Beykoz'daki tüm siyasi partiler yanımızda olduklarını söyleyen afişler asıldılar. Ama hep Beykoz ilçesi diye yazıldı pankartlara. Ankara'dakiler farklı tabii ki. Fabrika kapanırsa ne olacak? Burdaki işçiler burda kazanıp burada harcıyor paralarının bir kısmını. İşçi giderse esnaf aç kalır. Güzel bir dayanışma oldu. Bayramdan önceki Perşembe günü de biz hep birlikte fabrikadan çıkıp Paşabahçe'ye gittik mesela.

Ne olmuştu ?

920 kişiyi ücretsiz izne çıkartacaklardı Şişe Cam'da. İşçiler eylem yaptılar, biz de destek vermeye gittik. Tekel işçileri filan da hep ordaydı. Kararlarından vazgeçtiler. Ücretli izne çevirdiler. Ama iş bitmedi, dönüştürme çıkarmayı düşünüyorlar. Daha başka da eylemler görünüyor ufukta.

Paşabahçe'de mi?

Bu kriz böyle giderse her yerde.

Peki biraz da yaşam koşullarından söz edelim. Şu an ne oluyor-sun?

Dört yüz elli civarı. Ama üç çocuk var ve kira vermediğimiz için ancak geçinebiliyoruz.

Geçinmek filan dedik de, karnımın acıktığını hissettim birden, isterse-niz bir şeyler yiyelim, çay filan hazır. Hem yer, hem konuşuruz.

Sağolun bizim için de iyi olur... Anladığım kadarıyla yaşadıklarının pek de iç açıcı olmadığını düşünüyorsunuz. Neden oluyor bütün bunlar?

Aslında devletten, daha doğrusu iktidarlar yüzünden oluyor. Ya da aslında farketmez, ikisi de aynı şey sonuçta.

Ama iktidardakileri biz seçiyor muyuz?

Evet biz seçiyoruz. Hemen kanıyoruz yalanlarına, seçimlerde oy-

muzu veriyoruz. Her seçim aynı şey yaşanıyor. Geçen seçimlerde Tokatköy'e gelip tapu vereceğiz demişlerdi, ortalıkta görünmüyorlar. 20 yıldır her seçimde aynı şeyi herkes söyledi, kimse yapmadı.

Peki, düzelmez mi bu gidiş bu işten rahatsız olanlar çoğunluk değil mi?

Çoğunluk ama birlik yok. Üsttekiler birlik. Alttekiler birleşmiyor. Aslında bezen ne düşünüyorum biliyor musunuz, bu iş ancak bir çingar koparsa düzelir.

Nasıl yani, askerler mi gelirse düzelir?

Yook, öyle değil valla, başka türlü... bu sistemin hepten değişmesi lazım. Nasıl olur bilmiyorum, komünizm mi, şeriat mı? Suç mu işliyoruz yoksa bunları söylemekle bilmiyorum ama!

Avukata soracağız artık yayınla-madan önce... Peki bu Avrupa Birliği tartışmaları filan var, girersek daha iyi olacak, daha zengin ve demokrat bir ülke olacağız deniyor.

Söyledim ya bu ülke öyle düzelmez diye. Hem bizi niye alsınlar ki, almazlar. İşlerine yaramayız onların, hem de Müslüman bir ülkemiz.

Yani dinsel farklılık önemli mi o kadar?

Aslında biraz önemli işlerine çok gelse alırlar tabii ki. Ama şu an işlerine gelmez, ulkedeki durum çok kötü ve bu haliyle alıp ne yapacaklar?

Durumu düzeltmek için uğraşıyorlar ya, IMF, Coterelli filan. Bunlar hakkında ne düşünüyor-sun?

Koterelli motorelli... boşver! Demin de söyledim. Düzeleceği yok bu biçimde. Her neyse, ben böyle düşünüyorum. Onların da düzleteceği filan yok, onlar yüzünden zaten bu hallere gelmiyor muyuz sanki?

Peki, başka söylemek istediğin şeyler var mı?

Söyledik söyleyeceğimizi, daha ne söyleyelim?

Peki, teşekkürler.

Zaman zenginliktir

Zeki Yavuz

“Bırakın tembellik edelim her şeyde, bir sevmek ve içmek, bir de tembel olmak dışında.” —Lessing
(P. Lafargue’ın “*Tembellik Hakkı*”ndan, 1883.)

Yıllardır uzatılan bayram tatillerinde bir yaygara koparılır durur. Son seferinde sistemin ağır ekonomik ve politik krizinden sıra gelmedi. Yoksa sanayici, iş adamları, medya, kısaca sermaye gene Türkiye’nin tatil cenneti olduğundan, şu kadar trilyonluk üretim kaybından, iş disiplinin bozulduğundan, zaman hovardalığundan dem vururdu.¹ Çalışanlar ise günlük yaşamlarında taşeronlaştırma, sendikasılaştırma, kitle-sel işsizlikle yaratılan baskı altındaki uzun ve yoğun çalışma saatlerinden sonra bu tatilleri dörtgöze bekliyorlar.

Halbuki üç-beş günlük tatil için tartışmaya değer mi? “Bilgi çağı”nda değil miyiz? 1980’lerde bilgi-sayarların hızla yaygınlaşmasıyla, “insansız fabrika” hayalleri kuruluyor ve “gelecek bilimciler” ileride boş zamanın toplumun ana sorunu olacağını söylüyorlardı. Bugün özellikle Batı ülkelerinde ileri teknolojiler üretim, dağıtım, tüketim süreçlerinin her aşamasına, yaşamın her alanına girdi. Girdi de, çalışma koşulları ne hale geldi, bir bakalım:

Yıllık çalışma süresi, ILO verilerine² göre,
• Uzak Asya’da 2200-2500 (G. Kore 1996: 2467 saat);

• ABD/Japonya/Avustralya/Latin Amerika’da 1800-2000 (ABD 1997: 1966, Japonya 1995: 1889, ve Türkiye, bu arada, 1996: 1876 saat);

• Kanada/İngiltere 1700-1800 (İngiltere 1997: 1731 saat);

• Batı Avrupa 1400-1700 saat (Fransa 1997: 1656, Almanya 1996: 1560, Norveç: 1997 1399 saat) arasında.

1980’den beri çalışma süresi, ABD’de (%4,4) artmış, Japonya (%10,9) ve Kanada, G. Kore ve Batı Avrupa’nın genelinde (Fransa %8,5, B. Almanya %10,5) azalmış, İngiltere, Avustralya, Latin Amerika ve Asya’da önemli bir değişiklik olmamış.

Çalışma süresine paralel en önemli unsur emek verimliliği. ILO verilerine göre aynı dönemde verimlilik,

• Uzak Asya’da %60-150 (1997: G. Kore %146, 1995: Hindistan %64);

• Avustralya ve Batı Avrupa’da %30-40 (İngiltere %33, B. Almanya %31, Fransa %30);

• ABD/Kanada’da %20 (ABD 1997: %22);

• Latin Amerika’da çok az (Şili ve Kolombiya hariç: 1997’de %26 ve %28) artmış³.

Karşılaştırmada çalışan başına katma değer alın-

dığında, Uzak Asya ve Avrupa’nın arayı kapatmasına karşın ABD başı çekiyor (ör. 1990-1996 arası ABD 45.377 \$’dan 49.150 \$’a çıkarken, Kore 21.243 \$’dan 28.166 \$’a çıkmış).

Çalışma koşullarının başka birçok yönü var: İşsizlik, ILO incelemesindeki ülkelerin yarısında %7’den fazla. Amerikan istatistiklerine göre Japonya, Almanya, İtalya’da işsizlik arttı, ABD’de son on yıldaki bir miktar düşüş, çok yaygın olan kısa süreli işlerle de açıklanabiliyor. 1980 sonrası büyümede savaş sonrası yılların yatırım dalgası görülmedi. Ücretlere gelince, özellikle neo-liberalizmin yoğun uygulandığı ülkelerde, örneğin ABD’de reel ücretler son 20 yılda artmadı. Rekabet adına ücretlere büyük baskı uygulanıyor. Çevre ülkelerde, Uzak Asya’da, Latin Amerika’da, Türkiye’deki gibi krizler sonucu işsizlik ve reel gelir kayıpları had safhada. Liste uzatılabilir: çocuk işçilerin durumu, “sweatshop”larda kaçak ve ucuz işçi çalıştırma, kadınlara daha düşük ücret ödenmesi, Batı ülkelerinde dahi işçi semtlerinde hortlayan salgın hastalıklar (ör. tüberküloz), sosyal hakların kısılması, vb...

Ama burada asıl ele aldığımız, çalışma süresi ve yoğunluğu. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında (Finlandiya gibi bir-iki istisna dışında) en ileri ülke ABD değil miydi? Amerikan Kongresinin 1938’de haftada 40 saatlik çalışmayı yasalaştırmasına karşın bugün erkekler haftada 49, kadınlar 42 saat çalışıyor (kimisi meslek gruplarında —ör. uzmanlarda— bu ortalama hayli aşıyor, rutin olarak günde 12-14 saat çalışanlar hiç de az değil). Karı-koca çalışan bir aile 1980’e göre yılda 500 saat fazla emek harcıyor. İş stresi nedeniyle devamsızlık son beş yılda üç misli arttı. Tahminler Amerikan işçilerinin yarısının stresten, tükenmişlikten şikayet ettiğini söylüyor. Çalışanların aileleriyle, çocuklarıyla ilişkileri kopuyor. Bir araştırmaya göre Amerikalıların %64’ü daha az çalışmak istiyor (1992’de %47).

İşte Marx’ın Grundrisse’deki (s. 301) “Zenginlik kişiye kalan zamandır, başka bir şey değil” alıntısını hatırlamanın tam yeri. Marx, Engels’e danışarak *Kapital*’in ilk cildinde emek-değer teorisini anlatırken 1850’lerdeki sömürü oranını %100 olarak ortaya koymuştu: işçi 6 saat kendine, 6 saat işverene çalışıyordu. “Tembellik Hakkı”nın yazarı, Marx’ın damadı Lafargue, 1880’lerde daha da ileri gidiyor, zorunlu zamana (işçinin yevmiyesini ye-

niden üretmesi, temel gereksinimlerini karşılaması için gereken zaman) 3 saat diyor. Sovyet ekonomisti Varga'nın 1950'lerdeki hesabına göre, ABD imalat sanayii için sömürü oranı, 1899'da %128'den 1958'de %192'ye kadar çıkıyor (ki ticaret sermayesinin el koyduğu artı-değer hesaba katılmadığından bu sayıları alt sınır olarak görüyoruz). Bu da örneğin 8 saatlik iş gününde yaklaşık 2,5 saat zorunlu zaman demek. Varga, sömürü oranının kriz yıllarında düştüğü, refah yıllarında yükseldiğine de değiniyor ve bunu doğrudan üretime katılmayan personelin kriz dönemlerinde oransal olarak artmasıyla açıklıyor.

Özellikle 1960'lardan bu yana ulaşım, haberleşme, otomasyon, bilgisayarlaşma, vb. teknolojik ilerlemelerin imalat ya da hizmet sektöründe zorunlu zamanı daha da kısalttığı muhakkaktır. ABD'de bu görece sömürünün yanısıra, iş süresinin 1980'lerde uzamasıyla mutlak sömürü de artmıştır. Sendikal mücadeleyle iş süresinin kısaltıldığı Avrupa'da⁴ ise kâr oranını koruma çabalarında verimlilik artışları rol oynamaktadır. Kapitalizmin doğasındaki çelişkiye, sömürü oranının artmasıyla "kâr oranının düşme eğilimi" tartışmasına pek girmeden, gerek "yeni ekonomi"nin, gerekse küreselleşmenin beklenileni vermekten çok uzak kaldığı, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde hızla doyuma ulaşıldığı, son aylarda Nasdaq hisselerinin hızlı düşüşü, Batı ekonomilerinin "yeni" durgunluk dönemi gözlemiyle söylenebilir.

Sonuç olarak, çalışanlar açısından bakılınca durum nedir? Türkiye'yi ele alırsak, bir yanda her türlü ağır toplumsal sonuçlarıyla (suç oranları, intiharlar, hastalıklar, vb.) işsiz yığınlar, öbür yanda uzun ve yoğun çalışma süreleriyle, ödenmeyen fazla mesailerle, ağır koşullarda sermayenin (ünlü bir sosyal demokratın deyişiyle) "limon gibi" sıkıldığı, ve yeni kriz ortamında kâr oranının düşmesiyle daha da sıkacağı belli olan "şanslı" çalışanlar. Çalışanlara bakarsak, iş süresi dışındaki "boş zaman" bile hiç de boş değildir. Bu süre aslında, aynen bir

torna tezgahındaki üretim zamanının yanısıra üretim maliyetlerinde hesap edilen, tezgaha işi getirme, bağlama ve bakım gibi bir "yan zaman"dır. "Boş zaman", yollarda, dinlenme, uyuma ve beslenmede geçmektedir. Bu da üretim için çalışanın kendini yenileme süresinden başka bir şey değildir. Hatta televizyon başında geçirilen iş dışı süreyi, sermayenin geniş kitleleri pazarlama, reklam sürecine katması olarak değerlendirenler de vardır.

Bugün üretici güçlerin gelişkinliği iş süresinin radikal biçimde azaltılmasına pekala elvermektedir. Ülkelere göre farklılıklar olabilir, ama Türkiye'de solun dile getirdiği (ör. ÖDP, Maya Yayınları) tam ücretli, 30-35 saatlik iş haftası kampanyaları kısa vadede sermayenin "daha az tatil", "daha çok çalışmak" (Sabancı), "sendikaların verimliliği de düşürmeleri" (işveren sendikaları), vb. gibi konularda kurmaya çalıştığı hegemonyayı kırabilir. Son kriz döneminde sürekli "yapısal değişim"den söz ediliyor, Doğrudur, "yapısal değişim" gereklidir. İnsanlık için asıl gelişme, "zorunlu zamanın" çalışma süresine eşit olacağı bir toplumda olacak, işte o zaman gerçek "boş zaman" ortaya çıkacak, insanlar kendilerini gerçekleştirmeye, sanata, spora, felsefeye, bilime zaman harcayacaklar, özgürleşeceklerdir. Aristoteles'in dediği gibi, "İnsanlar temel gereksinimleri giderildiğinde felsefe yapmaya başlayabilirler". İşte o zaman dünya belki de şimdiye dek görülmemiş bir gelişimi görecektir. Ama bu, hiç şüphesiz günümüzdeki "instrumentum vocalis"⁵in tatiline, boş zamanına sahip çıkmasına bağlıdır.

1 Aslında resmi tatilin kimi yıllarda hükümet kararıyla üç-beş gün uzaması edinilmiş bir hak değil ve yasal 13,5 günle Türkiye bu konuda ortalarda yer alıyor. Üstelik bu günler özel sektörde, küçük işyerlerinde, "kayıt dışı" alanda ya tatil olmuyor, ya da izinden kesiliyor. Yıllık ücretli izinlere bakılınca da özel sektörde 12 günle başlayan izinlerle, Avrupa'daki uygulamanın çok gerisinde (ör. Fransa, İspanya, Almanya 30, İrlanda 28, Portekiz, Belçika 24 gün kadar). Diğer izinlerde de (ör. doğum izni) durum aynı. Elbette Avrupa'daki şartlar kararlı mücadelenin sonucu (ör. 1998'de Danimarka'da altıncı hafta izin için yarım milyon, 2000'de Norveç'de ek bir hafta için 86 bin çalışan GREV YAPTI).

2 Key Indicators of Labour Market, ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), Cenevre, Eylül 1999.

3 Türkiye için sağlıklı veri bulmak kolay değil. Bir OECD çalışması 1985-91 arasında %40 verimlilik artışı bulmuş. Öte yandan son yıllarda genç işgücünün eğitim durumu ve yatırımlardaki yavaşlama düşünülürse büyük bir verimlilik artışı olmadığı da düşünülebilir.

4 Haftada 35 saatlik çalışmaya öncülük eden Alman IG Metall sendikası Ekim 1999'daki kongresinde tam ücret ve personelle sürenin haftada 30-32 saate indirilmesini (yıllık 1400 saat) ve çalışmanın 60 yaşla sınırlanmasını savundu. Fransız hükümeti, Şubat 2000'den yasal olarak 35 saat uygulamasına geçti, Ocak 2002'de de 20'den çok çalışanı olan büyük işyerlerinde 35 saate geçiyor.

5 Eski Roma'da kölelere verilen ad: sesli alet.

Hükümet krizden çıkmak istiyor mu?

Arslan Başer Kafaoglu

Arjantin krizi üç yıldır hala sürüyor. Kırk milyar dolarlık dış yardıma karşın ne zaman biteceğini de bilen yok.

Hükümet sözcüleri ve goygoycu medya durmadan hükümetin krizden kurtulma yolunda nemene çabalar harcadığını anlatmaya çalışmakta. Ama biz bunun, gerçeğin tam karşıtı olduğunu görüyoruz. Evet, hükümet krizden kurtulmak için yapılması gerekenin tam karşıtını yapıyor.

Önce somut olarak yapmayı düşündüğünü açıkladığı önlemlerin zavallılığını anlatalım:

Hükümetin bütçeyi denk getirmek için düşündüğü önlemler zavallı, etkisiz ve hatta düpedüz zararlı adımlardır.

A) İlk bütçedeki gider rakkamlarından tasarruf yapılması, işin aslını bilmeyenler için kulağa hoş gelecek bir vaad. Oysa bütçeler daha hazırlık döneminde zor zoruna dengeye getirilir ülkemizde. Kamuoyunda yerleşen yanlış kanının aksine, Türkiye bütçesi oldukça hasis, yurtdaşına bir şeyler vermeyen bir bütçedir. Bu 70 milyon nüfuslu ülkeyi yönetmek için, her ay harcanan para, borç faiz ödemeleri dışında, sadece 1 milyar dolardır. Borç faiz ödemeleri dışında kamu giderlerinin GSMH'ya oranı yüzde 10 düzeyine inmiştir. Devleti doğru dürüst idare etmek için bu bütçeyi, değil küçültmek, takviye edip büyütmek gerekir. Bazı giderlerin bütçede büyük yer tuttuğu sanılır dışarıdan. Bu konuda başımdan geçen bir anekdotu anlatayım.

1963 yılı bütçesi 10,5 milyar liraydı. Bu bütçenin uygulanmasının son aylarında her yıl olduğu gibi, yine gider tasarrufu yapılmak istendi. O bütçenin iskeletini Planlama yetkilileriyle anlaşma halinde ben çatmıştım. Her hizmete ne az, ne fazla, tam gereği kadar ödenek konulmuştu. Bütçede ciddi bir kısıntı yapılamayacağına direttim. Bazı arkadaşlarımız mobilya ve mefruşat giderlerinde kısıntı yapılabileceğini ileri sürdüler. Rakkamlara bakıldı. 10,5 milyarlık bütçede bu ödeneklerin toplamının sadece 450 milyon lira, yani bütçe toplam tutarının yüzde 4'ünden ibaret olduğu görüldü. Öneriyi yapan arkadaşlar da hayretler içinde kaldılar.

Zaman geçti. Bütçenin göze batan harcama ödenekleri bugün daha açıkça görülmüyor. Resmi otomobiller, resmi uçaklar için konulan ödenekler bunların başında geliyor. Şimdi resmi rakkamlara giremeyeceğiz. Ama bizde bütçelerin nasıl yapıldı-

ğını iyi bilen bir insan olarak, savunma alımlarından vazgeçilmeden, pek çok insan işsiz bırakılmadan, bütçede ciddi bir tasarruf yapılamayacağını hiç çekinmeden iddia ediyorum. O çok göze batan otomobil, uçak, vb. giderlerinin tamamının bu bütçedeki yerinin yüzde 1'i aştığını sanmıyorum.

Kaldı ki hükümetin aldığı zorunlu emekliye sevk kararı, bütçe dışındaki emeklilik kurumlarının harcamalarını arttırarak (kıdem tazminatları, emekli ikramiyeleri dolayısıyla) kamu harcama gelir denge-lerini daha da bozacak, bütçe tasarrufunu silecektir. Dahası var. Böyle bir konjonktürde krizde en önemli ve keskin olumsuzluk, ticaret ve sanayinin durmuş olmasıdır. Böyle bir durumda bütçede kısıntıyı slogan haline getirme, bir gösteriş uğruna ulusal ekonomiyi tahripten başka sonuç vermez.

B) Uygulanan ve uygulamaya konulacak gelir politikaları da yanlış ve ters sonuçlar doğurucu niteliktedir. Bu yolda ilk başvurulana, akaryakıt gibi bir temel enerji malına arka arkaya yapılan zamlar, elektriğe yapılan zamlarla birlikte, bir yandan enflasyon ateşi üstüne benzin atma anlamındadır, öte yandan tarım ve endüstrinin yıkımdan sonra ayağa kalkma çabalarına şimdiden vurulmuş bir darbedir.

Faizi yüksek devlet borçlanmaları sürmekte ve geleceği ipotek alma, bütçe giderlerini arttırma sürecini hızlandırmaktadır. Hükümetin çok bel bağladığı kamu taşınmazlarının satılması da beklenen sonucu vermeyecektir. Hükümet ve Kemal Derviş, içinde bulunulan krizi hala anlamış görünmüyorlar. Yaşanmakta olan kriz koşullarında kimsenin (rantiye dışında) yeni taşınmaz alabilecek, yeni mal edinecek likit parası yoktur. Gecekonduların üzerinde kurulduğu arsaların, gecekondu sahiplerine satılması ise gerçekleşmeyecek bir hayaldir. Fıkara gecekondu sahipleri bu arsaların bedelini gecekondu mafyasına çoktan ödemiştir. Kırsal kesimden gelen zavallı insanlara o arsalar bedavadan ikram edilmiş değildir. Bu insanlar soyulurken iktidarda olanlar neredeydi? Böyle bir girişim büyük başkaldırı ve asayışı bozan kargaşalar doğuracaktır.

Oysa hükümetin elinde hemen yürürlüğe koyabileceği yeni önlemler var ki bunlar anında gelir getirir. Bunu anlatmadan önce, Kemal Derviş'in "GSMH'nın yüzde 1.5'u oranında ek kaynak gerekiyor" değerlendirmesinde bunalımın çapını küçük

gören teorik bir yanlış buluyoruz. GSMH'nın yüzde 1.5 oranı 2.5-3 katrilyon lira demektir. Eğer nedeni bu kadar düşük bir kaynak eksikliği olsaydı, bunalım bunca derin olmazdı.

Kemal Derviş'e ve hükümet'e hatırlatalım: Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesine dayanılarak mevduat gelirlerinden yapılacak stopajı yüzde 16 yerine yüzde 25'e çıkarmak suretiyle bile bu 2.5-3 katrilyonluk ek gelir elde edilebilir. Hem de bu yolla, İngiliz gelir vergisi mevzuatında (dünyanın en eski gelir vergisidir) "Kazanılmamış Gelir" adı verilen ve diğer gelir kaynaklarından daha yüksek oranda vergilendirilen mevduat gelirlerinin, emek gelirinden bile daha çok korunması gibi bir acaipliğin önü alınmış, büyük bir haksızlık giderilmiş olur. (Bugün bir mevduat sahibi 1 trilyon faiz elde etse bile sadece yüzde 16 oranında vergi öder. Oysa diğer gelir sahiplerinin vergisi yüzde 20'den başlar ve gelir yükseldikçe yüzde 45'e kadar çıkar. Faiz gelirlerini bu derece koruyan bir vergi politikasını anlama olanağı yoktur.)

Buraya kadarki açıklamalarımız hükümet ve Kemal Derviş'in kısa vaadede bunalımdan kurtulmayı pek de istemedikleri izlenimini vermektedir. Bu yolda alınmış kısa vadeli, yeterli bir önleme rastlamıyoruz. Diğer uzun vadeli önlemler (Şeker Kanunu, Banka Sistemindeki düzenlemeler, vb...) ise ayrıca tartışılmaya değer. Türkiye ekonomisinin bu önlemlerin sonucunu beklemeye tahammül edebileceği kuşkuludur.

Bu tanımın doğruluğunu destekleyen verileri yabancı basında bulabiliriz. Arjantin krizi üç yıldır hala sürmektedir. 40 milyar dolarlık dış yardıma karşın ne zaman biteceğini de bilen yoktur. Bitti-

ğini sandığımız 1997-98 Asya bunalımının, Amerika ve Japonya'da başlayıp süren resesyon (durgunluk) ile geri dönmesi olasılığı yabancı basın manşetlerinden düşmüyor. Kemal Derviş'in içinde yetiştiği ve ekonomi kültürünü geliştirdiği Bretton Woods ikizleri (IMF ve Dünya Bankası) artık krizleri hemen bitirme yerine, krizi bahane edip gelişmiş ülkeler ekonomilerine kriz geçiren ülkenin sırtından yeni çıkarlar sağlamayı yeğ tutuyorlar. Kemal Derviş'in "15 günde 15 yasa" programı gereği çıkartılmasını istediği yasalar bunu açıkça göstermektedir. Amaç ülke hükümetinin elinden ekonomik korunma araçlarını bütünüyle almak ve gelişmiş blokların ekonomik dalgalanmalarına ortak etmektir. Asya bunalımında bunalıma uğrayan ulusların ekonomileri bütünüyle ABD ekonomisinin kaderine bağlandı. Bu günlerde dünya basını Amerikan ekonomisinde baş gösteren resesyon nedeniyle yine bunalıma düşeceklerine işaret ediyor. Ekonomisini göreceli olarak bölgede en az ABD'ye bağlı hale getirdiği söylenen Malezya bile bundan kurtulamayacağına benziyor. Bizim aşırı liberal ekonomistlerin destan gibi methiyeler düzerek örnek gösterdikleri Güney Kore ekonomisi bunalımdan sonra adeta ABD ekonomisinin bir parçası haline gelmiştir. Uzakdoğu ülkeleri arasında sadece Çin Halk Cumhuriyeti ABD ekonomisine bağımlı olma kuralının dışında kalmıştır, çünkü ihracatını tek taraflı geliştirmemiştir. Batı basını, Çin'in ABD'ye ihracatının GSMH'sine oranının yüzde 4.2 düzeyinde olduğunu belirtmektedir.

Batı basını bizdeki ve Arjantin'deki krizleri eski deyimle "ahvali adiyе"den saymaktadır. Yani olağan bir gelişme gibi görmektedir. "Her yıl," diyor. "ya da iki yılda bir, dünyanın bir köşesinde, gelişmekte olan piyasalarda bir kriz oluyor. Meksika'da 1995'de, Asya'da 1997'de, Rusya'da 1998'de, Brezilya'da 1999'da." (The Economist, 31 Mart sayısı, sayfa 85.)

Türkiye kaderini, ABD'nin öğütlemesiyle, ABD ve Japonya'dan ayrı bir bloka, AB'ye bağlamıştır. Bu nedenle ABD'deki resesyonun dalgaları henüz bizim kıyılara vurumuyor. Bir de oradan vurulsaydık büsbütün kötü duruma düşebilirdik.

Bu vesileyle biraz da AB'den haber verelim. AB liderleri son kez Stockholm'da bir araya geldiler. Bundan önceki toplantıları Lisbon'da yapılmış ve AB'de liberalizasyonda yeni adımlar atılarak ekonomik açıdan daha esnek ve dinamik hale gelinmesi kararı alınmıştı. Stockholm toplantısında rüzgar tersine döndü. Liberalizasyona karşı başta Fransa'nın açtığı muhalefet bayrağına İspanya, ve İngiltere de sahip çıkınca, eski liberalleşme kararları geri alındı. Fransa Cumhurbaşkanı Chirac özelleştirme karşıtı rüzgarı şöyle özetledi: özelleştirme amaç değil, araçtır.

Bizimkilere duyurulur.

Küresel kapitalizm ve kadın

Seyhan Erdoğan

Küresel kapitalizm için iktisaden önem taşımayan alanlarda üretim yapan milyonlarca kadının sosyal refahı gündem dışına itilmiştir.

Küreselleşme, yeni üretim ve iletişim teknolojileri ve ulus ötesi şirket yapıları ile, ekonomik anlamda uluslararasılaşma açısından tam kapasiteye kavuşan sermayenin önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması demektir.

Kapitalizm, başlangıcından beri küresel bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Sistemin yapısında bulunan bu uluslararasılaşma eğilimi ancak zaman içerisinde kendini gerçekleştirmiş ve son 20 yılda yoğunlaşmıştır. Son yılların "üçüncü sanayi devrimi" denilen ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin damgasını taşıyan süreci de bu kapitalist küreselleşmeyi güçlendirmiştir. Gerçekten de son yirmi yıldır, dünya giderek daha çok tek bir pazar haline gelmeye, tüm dünya küresel üretim ağı ve küresel mali ağlarla donatırken, ticaret ve yatırım her türlü ulusal düzenlemenin dışına çıkmaya başlamıştır.

Kapitalizmin uluslararasılaşması ile kastedilen, kapitalizmin hem başta eski sosyalist ülkeler olmak üzere coğrafi anlamda dışsal yayılması, hem de başta kamu kesimi olmak üzere bugüne kadar egemen olmadığı sektörleri de kapsayarak içsel yayılmasıdır.

Küreselleşme aynı zamanda, giderek ilerleyen bu yayılma sürecinde kapitalizmin yeniden yapılanmasını da ifade etmektedir.

Yeniden yapılanma sürecinde, mal ve hizmet üretiminde, (üretim teknolojisinde, örgütlenmesinde, yönetiminde) geçici olmayan niteliksel değişimler olmakta ve bu durum, sermaye ve ürün piyasalarında olduğu gibi işgücü piyasalarında da köklü değişikliklere yol açmaktadır.

KÜRESELLEŞME VE KADIN

Küreselleşme çalışanları yıkıma sürüklerken, kadınlar bu yoksulluk ve sosyal çöküntüden daha da fazla etkilenmişlerdir.

"İşgücünün kadınlaşması" ve "yoksulluğun kadınlaşması" diye ifade edilen süreçler özellikle gelişmekte olan ülkelerde kendini göstermiştir. Dünya'da 1.25 milyar insan yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bunların %70'i kadındır. Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda kadınlar on yıl önceki yaşam standartlarını sürdürebilmek için haftada 60-90 saat arası çalışmak zorundadır.

Dünyayı tek bir pazar haline getirmeye yönelik

küreselleşme sürecinde, pazarda değişim değeri olmayan her türlü mal ve hizmet üretimi değersizdir. Kadınların ev ve aile sorumlulukları nedeniyle yaptıkları ev işleri ve çocuk bakımı gibi hizmetler iktisaden önem taşımaz. Gene büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve ağırlıklı olarak tarım kesiminde çalışan ücretsiz aile işçileri tarafından üretilen ve ailenin kendi tüketiminde kullanılan veya yerel olarak takas edilen mal ve hizmetlerin de döviz kazandırıcı özellikleri yoktur ve uluslararası ticaret açısından önem taşımazlar. Küresel kapitalizm için iktisaden önem taşımayan bu alan-

larda üretim yapan milyonlarca kadının sosyal refahı da küreselleşme sürecinde gündem dışına itilmiştir.

KADIN VE İŞ GÜCÜNE KATILIM

Gelişmekte olan ülkelerde tarım ve hayvancılık bir yandan uluslararası rekabet karşısında çökerken bir yandan da tarıma verilen kamusal destekler kaldırılmış ve tarımsal işgücü azalmıştır. Bu gelişme en çok ücretsiz aile işçisi konumunda tarımda çalışan kadınları etkilemiştir. Kadının tarım kesiminde işgücüne katılımı büyük ölçüde azalmıştır.

Kentlere göç süreci içerisinde, yoksullaşan ailenin tüm fertleri iş ararken kadın da kentsel işgücü piyasasına emeğini sunmak zorunda kalmıştır. Nispeten daha az eğitilmiş ve daha az vasıflı olan kadın işgücü tam da küresel sermayenin istediği düşük ücretli, düzensiz, kayıtsız çalışma için uygun görülmüştür. Küreselleşme sürecinde, kadının ücretli olarak işgücüne katılımında, hemen tüm ülkelerde önemli artışlar görülmüştür.

KAYIT DIŞI DÜZENSİZ ÇALIŞMA VE KADINLAR

İşgücü maliyetlerini düşürmek için yarıya girmiş olan ulus ötesi şirketler üretimi desantralize etmişler, basım yayından, giysiye, ayakkabıdan otomobil parçalarına, spor malzemelerinden mikroçiplere, ofis işlerinden santral memurluğuna kadar pek çok işi dünyanın her yerindeki taşeron firmalara dağıtmışlardır. Öyle ki, Benetton firmasının ürettiği giysileri İstanbul'da bir "ev işçisi" yaparken, küresel bir telefon şirketinin santral memurluğunu Hindistan'da bir işçi, Nike spor ayakkabılarının üretimini Endonezya'da bir işçi, mikroçiplerin üretimini Ma-

lezya'da bir işçi yapmaktadır. Bu işçilerin büyük çoğunluğu kadındır, bir kısmı serbest ihracat bölgelerinde son derece düşük ücretlerle ve sosyal hakları olmadan çalışmaktadırlar.

Küresel sermayenin gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar (ve çocuklar) için sağladığı istihdam kadını düşük ücrete, düşük vasa ve sosyal korumasızlığa mahkum etmektedir. Ev işçileri kadındır. Kısmi çalışanlar kadındır. Sigortasız çalışanlar kadındır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği açısından en ağır koşullarda çalışanlar kadındır. Güney Asya'da ve Güney Doğu Asya'da pek çok ülkede, vardiya usulü ile giysi, oyuncak, vb. üretiminde çalışan kadınların üzerine gece fabrika kapıları kilitlenmektedir. 1993 yılında Tayland'da Bangkok yakınlarında bir oyuncak fabrikasında çıkan yangında kadın işçiler dışarı çıkamamış, 188 işçi yanarak ölmüş, 469 kadın yaralanmıştı. Bu, ne ilk ne son örnektir.

Kadınların düşük ücretli ve kayıt dışı işlerde istihdamı kadın erkek ücret eşitsizliklerini daha da artırmıştır. Örneğin Türkiye'de özel kesimde kadınların ücret ortalaması erkeklerinin ancak yarısı kadardır.

Ayrıca bu tür emek yoğun işlerde ve küçük işyerlerinde çalışan kadınların örgütlenme olanakları da son derece sınırlıdır.

ÖZELLEŞTİRME, DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ VE KADINLAR

Özelleştirme ve kamu kesiminin daraltılması, diğer yıkıcı etkilerinin yanı sıra, kadınlar açısından sahip oldukları düzenli istihdam olanaklarının kaybı anlamına da gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çalışma yaşamında kadınlar için kamu kesiminde istihdam son derece önemli bir alandır. Özelleştirme ve kamu kesimin daraltılması, kadını düzenli işgücü piyasalarının dışına daha çok itmektedir.

Ayrıca sosyal devletin zayıflaması sürecinde eğitim olanaklarının kısıtlanması önce kız çocukları vurmakta, okur yazarlık ve eğitim oranları erkeklerle göre düşük olan kadınların uğradığı ayrımcılık yoksullaşma ile birlikte artmaktadır. Okula gönderilemeyen, erken evlendirilen kız çocuklar hızlı nüfus artışı, çocuk ve anne ölümlerinde artış anlamına gelmektedir.

KAMUSAL KAYNAKLARIN BORÇ ÖDEMELERİNE AYRILMASININ KADINLARA ETKİSİ

Küreselleşme sürecinde dayatılan yapısal uyum programları, kamu açıklarının azaltılması ve kaynakların borç ana para ve faizlerinin ödenmesine ayrılmasını öngörür. Bu politikanın doğal sonucu olarak sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, çocuk ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hizmetlere ayrılan bütçe daralır. Toplumsal açıdan mutlaka üretilmesi gereken bu hizmetlerin bir kısmı kadının omuzuna yüklenir. Ailedeki yaşlılara bakmak, hastalara bakmak, kente okumaya gelen akraba çocuklarına, doktor sırası bekleyen, iş arayan yakınlarına hizmet vermek kadına düşer. Okul öncesi çocukların bakımı da anneannelere, babaannelere düşer. Kısacası

kadın adeta sosyal devlet görevlerini üstlenmeye zorlanır.

Yalnızca sosyal hizmetler değil, o zamana kadar pazardan alınan pek çok mal ve hizmetin üretilmesi de yoksullaşan ailede kadının sırtına yüklenir. Yapısal uyum programları sonucunda gerçek ücretlerde yaşanan büyük düşüş hane halkı gelirlerinin azalmasına yol açar. Eskiden pazardan alınan pek çok mal ve hizmet ailenin satın alma gücü düşünce kadın tarafından evde üretilir. Kadın artık alışveriş, yemek, yol, giyim, vb. gereksinimini daha ucuza mal etmek için evde daha da çok çalışmak; ucuz ekmek kuyruklarında beklemek ya da ekmeğini bile evde yapmak, semt pazarlarının akşam saatlerinde tezgahları dolaşmak, eski giysileri yenilemek, en ucuz çözümü bulmak için daha çok emek ve zaman harcamak zorundadır.

Küreselleşme sürecinde işsizliğin artması önce kadın işçileri vurur. Geleneksel olarak aile reisinin erkek olduğu varsayıldığı için kadın, işgücü piyasasında ikincil ve geçici bir unsur olarak görülür. Çocuk bakımı ve ev işleri sorumlulukları da kadının yerinin evi olduğu yolundaki ataerkil yaklaşımı güçlendirir. Bu nedenle işten çıkarmalarda kadınlar ilk akla gelenler olurlar. Hatta kadınların kendileri de ailedeki erkeklerin işsiz kalmasındansa kadınların işten çıkarılmalarını onaylarlar.

SOSYAL ÇÖKÜNTÜ VE KADINLAR

Küreselleşme sürecinde tarımın çökmesi, iç göçün hızlanması, işsizliğin ve yoksulluk sınırının altında yaşayanların artması, kadının sosyal yaşamda geriye itilmesine yol açar. Ekonomik çöküntüye eşlik eden sosyal çöküntü de, toplumda değer yargılarının sarsılmasına yol açar. Şiddet ve ahlaksızlık artar. Kadınlar ve çocuklar bu ağır manevi çöküntünün ilk kurbanlarıdır.

Kadınlar ve kız çocuklar dünya çapında sürdürülen kadın ticaretinin metaları haline gelmişlerdir. Güney Doğu Asya ülkelerinde, örneğin Tayland'da, yoksul köylü kızlarının zengin turistlere pazarlandığı seks turizmi, ödemeler dengesi zorluklarını aşmak ve dış borç servisini aksatmamak için bir döviz kaynağı olarak görülmektedir. Sosyalizmin çöküşünden sonra Rusya'dan ve Doğu Avrupa ülkelerinden pek çok vasıflı genç kadın işsizlik ve yoksulluk nedeniyle fahişeliğe başlamışlardır. Soğuk savaş döneminde Sovyet sosyalizmi için uydurulan "şapka" hikayesi, sosyalizmin çöktüğü ülkelerde kapitalizmin yaygın bir uygulaması olmuştur.

Küreselleşme ulus devleti zayıflatırken ulusal ve sınıfsal birliktelikler yerine etnik ve dinsel birliktelikleri teşvik eder. Bir etnik grubun veya dinsel grubun diğer etnik gruplara veya dinsel gruplara düşmanlığı şeklinde gelişen etnik ve dinsel çatışmalar çoğu kez savaşlara ve hatta soykırıma dönüşebilir. Bu savaşlarda ve soykırımlarda sivil halk yıkıma uğrarken kadınlar ve çocuklar en büyük acıları çekerler. Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde Bosna'da kadınlara yapılan zulüm küresel kapitalizmin acımasız işleyişinin sonuçlarından biridir.

Derinleşen sömürü ve kölelik devrimler çağını açıyor

Pınar Selek

Kadın eksenli yeni bir siyaset anlayışı, güç ve iktidar ölçülerini temel alan, toplumla yabancılaşan erkek egemen siyasete köklü bir alternatif olabilir.

"İnsanın dünyaya karşı tavrı kökünden değişmelidir"

(Havel)

Kadın Bienali, 8 Mart toplantıları, Medeni Kanundaki değişiklikler, vb. derken, kadın sorunu, her alanda tartışmaların ön sıralarında yerini alıyor. Hatta denilebilir ki herkes kadına el atmış durumda. MİT Müsteşarı bile daha geçenlerde, Kürt sorununun çözümünün Kürt kadınlarını kazanmaktan geçtiğini söyledi. Bu yaklaşımla bağlantılı olan bir çok "kadın kuruluşu" da kollarını sıvamış, "kadınları kazanma" projeleri yürütüyor. Sadece Kürt kadınları için değil elbette, Batı ve Doğunun yoksul mahallelerinde, kadınlarla ilgili, daha çok "sisteme entegre" etme amaçlı çeşitli renklere çalışmalar mevcut.

Diğer yandan, henüz cılız da olsa, gittikçe güçlenen kadın hareketi de, çeşitli alanlarda, özgürlük ve eşitlik mücadelesi veriyor, teorik tartışmalar geliştiriyor ve bu hengame içinde, kadının özgün tavrını büyütme çalışıyor.

Bu mücadele çok gerekli ve anlamlı. Ama kadın hareketinin zayıflığı, parçalanmışlığı ve kendi içinde yaşadığı sorunlar bu mücadelenin sonuç alma düzeyini oldukça düşürüyor. İrade olmayınca, kadının, sistemin geliştirdiği tartışmalara katılımı, ürettiği politikaları boşa çıkarma kapasitesi çok sınırlı kalıyor. Kadının iradesini ortaya koyacak ciddi bir kadın örgütlenmesi geliştirilemiyor. Niceliksel anlamda bile, kadın hareketi ciddi bir zayıflığı yaşıyor.

Ya niteliksel anlamda? Bu noktadaki zayıflık kadın hareketinin niceliksel zayıflığından çok daha boyutlu. Hatta denilebilir ki, kadının yaşama, siyasete, sanata, bilime ve çeşitli toplumsal faaliyetlere niteliksel katılımı üzerinde durulmuyor bile. Bu konuda hiç tartışılmıyor değil. Ama tartışmalar, dar alanlarda ve teorik zeminlerde kalıyor. Pratiğin kullarına taşmıyor. Oysa bu ne kadar da gerekli! Çünkü, erkeğin rengini taşıyan binlerce yıllık egemenlik mirası, toplumsal yaşamın her hücrelerinde, gündün güne derinleşerek ve güçlenerek sistemi besliyor. Erkek egemenlik, bu sistemi besleyen en eski ve en köklü anlayış olarak mutlaka sorgulanmayı ve aşılmayı gerektiriyor.

ERKEK EGEMENLİĞİ ÇOK BOYUTLU SORGULAMA

İçinde bulunduğumuz aşamada, bu boyutun yakalanması daha büyük bir aciliyet taşıyor. Çünkü köleliği son derece incelterek derinleştiren yeni dünya düzenine karşı, kaba bir özgürlük mücadelesinin etkili olması artık imkansız. Özgürlüğü, her zamankinden daha derin ele alarak geliştirmesek bu sistemi yıkmamız mümkün değil. Yaşamımızı boğup güdükleştiren, çelişkilerin özgün yanlarını göremeyen, toplumsal dinamikleri bir bütün olarak çözümleyemeyen, dolayısıyla determinist beklentilerle gelişen, tek boyutlu devrim mücadelesi, çok boyutlu sömürü ağını parçalayamaz. Mutlu ve anlamlı bir yaşama ulaşmak için, insan-insan ve insan-doğa arasındaki karmaşık ve olağanüstü zengin ilişkileri çözümlemek zorundayız. Binlerce yılın biriktirdiği, kangrenleşmiş sorunları yeniden ele alırsak, çağımızın sınırları dışına taşarak insanlığın bütünlüklü tarihini kucaklarsak, bu perspektifle tüm insanlığın ortak sorunlarını anlayan ve yaşamı da içine alan devrim projeleri geliştirirsek, insanlığın mahkum edildiği kısılcı kırabilir, yaşlı ve yorgun dünyamızın üzerine çöken çağdaş kasveti parçalayabiliriz. Derinleşerek, zirvelerde güçlenen iktidarı temelinden sarsabiliriz.

Erkek egemenliği çok boyutlu olarak sorgulamak, özgürlük tutkunu olan herkese düşüyor ama bu mücadelenin öncülüğünü erkeklerin yapması zor. Tabii onların da özgürlük sorunu var. En temel sosyal ilişki olan kadın-erkek ilişkisinde egemen durumdaylar ama kendi yarattıkları egemenlik sistemi onları da köleleştirmiş. Bu köleleşme durumundan rahatsızlar ve buna karşı mücadele ediyorlar. Ama göremiyorlar ki, kadın karşısındaki egemenlikten kurtulmadan özgürlüğe asla ulaşamazlar. Çünkü bu egemenlik ilişkisi tüm toplumsal ve siyasal egemenlik-kölelik ilişkilerini besliyor, onları yeniden üretiyor. Eğer kadın ile erkek ilişkilerinde bir özgürlük devrimi gerçekleşirse, iktidarın hücre yapısı parçalanır, toplumsal sistem en temelden sarsılır. Bunu göremiyorlar. Görseler bile binlerce yıllık tarih içinde oluşmuş anlayışlardan, geleneklerden, önyargılardan, alışkanlıklardan kurtulamıyorlar. Kısacası, küçük iktidarlardan vazgeçemedikleri için büyük iktidarlardan kölesi oluyorlar. Onlara karşı kılıç sallar-

ken, iktidarı yeniden üretiyorlar. İktidara geldiklerinde bile bu sistemde özgürlüğü geliştiremiyorlar, çünkü cins çelişkisi bir kanser hücresi gibi hemen yayılıyor ve tüm toplumsal ilişkilere kendi yapısını veriyor... Diğer yandan, kendi kurdukları sistem, erkeklerin o kadar içlerine işlemiş, yarattıkları yaşamla o kadar bütünleşmişler ki, böylesi bir öncülük onların kendi kendileriyle savaşmaları anlamına geliyor. Burada ister istemez binlerce yıllık alışkanlıklar, refleks haline gelmiş tutum ve davranışlar, katılaşmış düşünsel kalıplar devreye giriyor.

NASIL OLACAK?

Ya kadın? Öyle görünüyor ki, erkek egemenlikli sisteme karşı yürütülecek mücadelenin öncüsü kadın olacak.

Peki, bunu nasıl yapacak? Bunun için kadının iradeleşmesi önemli. Ama erkek egemenliğin parçalanması için başka şeyler de gerekli.

Kadın, binlerce yıl uzak kaldığı, katılmadığı, dışlandığı bu erkek egemenlikli dünyada yaşıyor. Nereye götürdüğünü hiç bilemeden tarihi hep sırtında taşıyan, her şey için saçını süpürge etmesine rağmen beyni ve yüreği prangalı kalan, kendi emeğine, topluma ve kendi varlığına yabancılaşmanın en boyutlusunu yaşayan kadın, yıkık bir uygarlık gibi. Üzerine binalar inşa edilmiş, iradesini kaybettiği için egemen sistemin ölçülerinde yeniden restore edilmiş.

Bu restorasyon içinde yeni yaşam kurulamaz. Çünkü zemin bozuk. Yanlış kurulmuş bir tarih üzerinde ilerlememiz mümkün değil. Bu binayı kökünden söküp atmamızda, kölelik ağacını sadece budamış oluyoruz.

Kadınlar, eski kişilikleriyle, erkeğin karısı olarak, erkek aklıyla ve egemen ölçülerıyla kurulmuş sistemin devşirmesi olarak güçlenseler ne olacak? Kadın bedeniyile erkekliği uygulamış olacaklar. Oysa erkek egemenliğin yıkılması için, kadının, her alanda, bir yandan iradeleşme mücadelesi verirken, diğer yandan erkek egemenlik temelinde inşa edilen yaşamı yıkıp yepyeni ölçülerde yeni bir yaşamı ilmek ilmek dokuması gerekiyor. O halde, kadınlar, sadece erkeklerle kurdukları ilişkileri değil, tüm erkek egemen sistemi değiştirme hedefiyle karşı karşıyalar.

Bu nasıl olacak? Kadınlar, bu hedefi, içinde bulundukları toplumsal, siyasal örgütlenmelere, kurumlara nasıl yansıtacaklar? Erkeklerin kendi egemen ölçüleriyile geliştirdikleri siyasal, hukuki vb. anlayışlara karşı yeni ölçülerini nasıl geliştirecekler? Bu sorulara henüz cevap verilmiş değil. Bu nedenle, kadınlar, içinde bulundukla-

rı siyasal, toplumsal yapılarda kendi özgünlüklerini ortaya koymak yerine, erkek egemenlikli geleneğin devşirmesi olmayı kabulleniyorlar. Örneğin, herhangi bir partide bulunan kadın gücü, parti içi mücadele, örgütlenme ve politika geliştirme noktasında kendi özgün tarzını geliştiremiyor. Kadının parti içindeki niceliksel varlığı geleneksel politikaları zorlamıyor. Böylece, egemen erkek anlayışları tüm dışlayıcılığıyla, anti demokratikliğine ve de soğukluğuyla siyasetin dili olmaya devam ediyor.

TIKANAN SİYASETTE KADIN

Bin yıllardır devam eden bu siyaset yapma tarzı, özellikle son dönemlerde tıkanmış durumdadır. Bu tıkanıklık çeşitli biçimlerde aşılmaya çalışılıyor. Ama bu konuda en derinlikli çıkışı yapabilecek olan yine kadındır. Kadın eksenli yeni bir siyaset anlayışı, güç ve iktidar ölçülerini temel alan, toplumla yabancılaşan ve son derece pragmatist olan erkek egemen siyasete köklü bir alternatif olabilir. Ancak felsefesiz bir hareket kendi özgünlüğünü ortaya koyamaz. Belli sorunlar temelinde örgütlenme geliştirse de, sistemi ve ilişkileri dönüştüremez. O halde, bunun için siyasal tarihle ve bu tarih içinde oluşan siyaset felsefesiyle bütünlüklü olarak hesaplaşmak ve yeni ölçülerde bir siyaset felsefesi geliştirmek gerekiyor. Bu felsefe temelinde yeni bir siyaset gelişmelidir.

Sadece siyaset değil. Yukarıda da belirtildiği gibi, köklü bir toplumsal dönüşüm için, dil dahil, tüm toplumsal kurumlarla köklü bir hesaplaşma zorunludur. Tüm insanların, örgütlerin, toplumsal kurumların, bilimin, dilin, sanatın, hatta mimarinin şu saçma sapan erkeklikten kurtulmaya hava ve su kadar ihtiyacı var.

Özellikle de doğanın. Doğa erkekleşen insanın tecavüzünden kurtulmayı, kadınlaşan insanla yeniden dost olmayı özlüyor...

İnsan hakları savunucularını kim savunacak?

Necmiye Alpay

İki yüzlü ya da çifte standartlı olunmayacaksa, belirli hak ve özgürlükleri, insan haklarına karşı olanlar da içinde olmak üzere herkes için geçerli saymak ve savunmak gerekmiyor mu?

Öküz dergisinin Mart 2001 sayısında İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi Başkanı Avukat Eren Keskin'le yapılan söyleşiyi okuduğumda, başlıktaki soru belirdi zihnimde: İnsan hakları savunucularını kim savunacak? Çok yeni bir soru değil kuşkusuz. Belki, netleşmesi yeni.

Eren Keskin o söyleşide, tehdit alıyor musunuz sorusuna yanıt olarak, sabahları genellikle tehdit telefonlarıyla uyandığını söylüyordu. İHD'de etkin bir biçimde çalışan daha başka kişilerin başına da benzer şeylerin geldiğinde kuşku yok. Sözgelimi birkaç yıl önce İHD İstanbul Şubesi'nde yönetim kurulu üyesi olan Suna Aras'tan da benzer şeyler işitmiştim. Akın Birdal'ın vuruluşu, Vedat Aydın'ın öldürülüşü unutulmadı.

Bu gibi durumlarda insanların aklında neredeyse otomatik olarak işleyen bir mekanizma sinsi sinsi şu karşı tezi ileri sürüyor: "Ama onlar da Öcalan'ın avukatlığını üstlenmesinler. Hatta bırakın avukatlığı, Allah bilir o ne derse onu yapıyorlardır."

Oysa insan hakları ihlallerine sürgit yaşama şansı veren akıl yürütme tarzının ta kendisi bu! Hukuk devleti ilkesi bir ikiyüzlülüktür ibaret değilse, Öcalan'ın avukatlığını yapmak, insanın tehdit edilmeden yaşama ya da düpedüz yaşama ve insan haklarını savunma hakkını ortadan kaldırırmı?

Eren Keskin, aynı söyleşinin devamında, yapacak bir şey yok ama birbirimizi koruruz, diyor. Arkadaşlarıyla birbirlerini sık sık aradıklarını, birbirlerine eşlik ettiklerini ekliyor. Herhalde kaçınılmaz bir korunma yolu. Ama kabul etmek gerekir ki sonuç olarak İHD üyelerinin haklarının korunması bu değil.

İNSAN HAKLARI VE CIA

Şimdi sorunun öbür tarafına bakalım. "İnsan hakları kavramını istismar ediyorlar," sözüne.

Bu, insan haklarını ihlal eden iktidarların, çeşitli muhalefet kesimlerine yönelttiği bir suçlama. Ne demek istiyor olabilirler? Sanırım, şunlardan birini:

1) Bu kavramları kullananlar öyle bir düzen kurmak istiyorlar ki bizzat bu kavramlardan eser bile bırakmayacaklar,

2) Eskiden insan hakları mı vardı? Siz iktidardayken biz size karşı böyle mi yaptık?

3) Hikmet-i hükümet söz konusu oldu mu, demokrasiymiş, insan haklarıymış, sözü bile edilmez.

Sözgelimi, bugünkü iktidar birinci açıklamayı bazen açık açık olmak üzere FP'ye yöneltirken satır aralarında ikinci açıklamayı da görmek olanaklı.

Üçüncü açıklama ise MHP'lilerde, bazı DYP'lilerde, vb. görülen, iktidar hazzıyla yoğunlaşmış bir bilinç ögesi. Susurluk çerçevesinde yaydığı yoğun yozlaşmışlık kokusuna karşın böyle olduğuna göre, bilinç ögesi yerine bir tür bilinçsizlik ögesi demek belki daha doğru olur. Bilinçsizlik derken son örneğini geçenlerde gördüğümüz o güler misin ağlar mısın durumları var aklımda: Devletin de kişiler gibi müdafaa-i nefis gereği birilerini "hukuk dışı" olarak öldürmesini olağan bulanlarla bunu duyup sevin-dirik olanlardan söz ediyorum. Bu kişiler, müdafaa-i nefis denen durumun hiç de hukuk dışı olmadığını, tüm ülkelerin ceza yasalarında düzenlenmiş, pekâlâ hukuk içi bir durum olduğunu düşünemeyecek kadar yabancılar, hukuk denen işleyişe. Bilinçlerinin hukukla bir ilişkisi yok.

İnsan hakları kavramı istismar edilebilir mi? Yukarıdaki birinci açıklamada dendiği gibi, "aslında insan haklarına ve demokrasiye son verecek bir siyasal düzeni kurmak amacıyla" kötüye kullanıldığından söz edilebilir. Ama zaten işin, yani insan haklarının en incelikli yanı da bu değil mi? İkiyüzlü ya da çifte standartlı

olunmayacaksa, belirli hak ve özgürlükleri, insan haklarına karşı olanlar da içinde olmak üzere herkes için geçerli saymak ve savunmak gerekmiyor mu?

Bilindiği gibi, insan hakları kavramı Batılı emperyalistler tarafından, sosyalist ülkelere karşı kullanılmak üzere ortaya atılmış, soğuk savaş döneminde tepe tepe kullanılmıştı. İnsan hakları savunuculuğu böylelikle tarihsel olarak siyasal bir zeminde iş görgeldi. Sosyalist sistem çökmeden önce, ABD'deki insan hakları hareketi, Uluslararası Af Örgütü vb kuruluşlar, sosyalist ülkelerdeki insan hakları ihlalleri üstünde çalışır, rastladıkları ihlalleri teşhir ederlerdi. 60'lı ve 70'li yıllarda sosyalist çevrelerde, söz konusu insan hakları hareketlerinin CIA güdümlü olduğu bilgisi dolaşırdı. Bu bilgi sonradan doğrulandı da: CIA, sosyalist ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı kampanyalar düzenleyip her tür basını bu yönde beslerken, bir yandan da Türkiye, Şili, vb. "kalkınmakta olan" ülkelerdeki faşist rejimleri bizzat tezgâhlıyor ya da destekliyordu. Herhangi bir insan hakları savunuculuğuna "istismar" denebilecek olsa işte bu tür ikili oynayanlarınkine demek gerekir. CIA'nın yaptığı, gelecekte hiçe sayacağı değerleri savunmak da değildi: Belirli değerleri, aynı zaman dilimi içinde bir bölge (sosyalist ülkeler) için savunup kışkırtırken, başka bölgeler (bütün bir Güney Amerika, siyahlar, vb.) için düpedüz hiçe sayıyordu.

Bu emperyalist derin devletler, sosyalist ülkeleri yıpratmada başarılı oldularsa da sonradan kendi kazdıkları kuyuya kendileri düştüler. Halkların gözünde takkeleri düştü, o kıyıcı Şili faşizminin nasıl tezgâhlıldığı, vb. açığa çıktı. Artık "Freedom and Liberty"nin savunucusu olma iddialarını yineleyebilmek için, demokrasilikte açık vermemeye çalışmak, insan haklarını her yerde savunur görünmek zorundalar. Öyle ki, emperyalist ülkelerin dışişleri bakanlıkları olsun, onların başı çektiği uluslararası örgütlerin çeşitli kuruluşları olsun, eski insan hak-

ları savunucularını konunun uzmanları olarak yüksek ücretlerle işe almak durumunda kalıyorlar.

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİK DİKTATÖRLÜK

Hukuk devleti ve insan hakları alanında sağlam durmak gerçekte devlet sistemlerinin ömrünü uzatan, temellerini sağlamlaştıran tavrıdır. Keşke sömürüye son verme adına kurulmuş düzenler de bu bilinçle hareket etmiş olabilse. İnsan haklarına saygılı ve hukuk çerçevesinde davranmak, devletler ya da devlet benzeri

iktidarlar açısından belki zor, hatta kısa erimde risklidir. Sözgelimi, sosyalist bir devlet açısından, faşistlere fırsat vermek anlamına gelmiş olabilir. Ama işte kısır döngü de burada başlıyor. İnsan haklarının ortadan kaldırıldığı rejim, rejim olarak, faşizm değil midir?

Buraya kadar okuyanların anlamış olacağı üzere bu yazıyı biraz da, insan hakları bilincine sol, sosyalist, muhalif, demokrat, vb. kesimlerde de az rastlandığı kaygısıyla yazıyorum. "Ama onlar da Öcalan'ın avukatlığını üstlenmesinler. Hatta bırakın avukatlığı, Allah bilir o ne derse onu yapıyorlardır" biçimindeki, insan hakları ihlallerine sürgit yaşama şansı veren akıl yürütme tarzına söz konusu kesimlerde de rastlandığı için. Ayrıca, demokratik diktatörlük kavramıyla insan hakları kavramının aynı bütünlük içinde tartışıldığına bu cenahta pek rastlanmadığı için.

Tam bu noktada, hukukçu Meltem Nizamoğlu'nun 22.1.2001 tarihli Radikal gazetesinde yayımlanan, "Doğru Adresi Bulmak" başlıklı yazısını ele almak gerekiyor. Yukarıda okuduklarınızı yer yer tamamlayan, ama bir noktadan sonra tartışılabilir belirtimler içeren, önemli bir yazı bu; özellikle insan hakları hareketi yokmuş, insan hakları sorunları da MHP'ye bırakılabilir gibi davranılan şu kısır döngü ortamında.

İNSAN HAKLARI VE SİYASAL TAVIR

Nizamoğlu, bu toplumdaki insan hakları savunucularının suçlu gibi görüldüğünü anlattıktan

sonra, bu eğilimin nedeni olarak, insan hakları eğitimi verilmemesini ve "aile yapımız, siyasi kültürümüz itibarıyla da şiddete yatkın bir toplum olmamız"ı gösteriyor: " 'Eti senin, kemiği benim' deyimiyle, çocuğa kendi bedeni üzerinde bile hak tanımayan aile kültürümüz, aile içindeki şiddetin, böylelikle kurumsal şiddete dönüşmesini sağlarken; 'Şeriatın kestiği parmak acımaz' atasözüyle de, bu kurumsal şiddeti görmezden gelmemizi salık verir," diyor. Bunlar, göz önünde tutulması yararlı saptamalar. Ancak, en az bir önemli eksikle: insan hakları savunucularının durmadan göz altına alındıkları, suçlu gösterildikleri, teröre maruz bırakıldıkları saptaması... Bu noktaya yeniden dönmek gerekecek.

Nizamoğlu bundan sonra, söz konusu suçlu görme eğiliminin daha başka nedenlerini göstermek için, insan hakları kuruluşlarının iç yapısına geçerek bu kuruluşların büyük oranda "sistem"le sorunu olan "mağdurlar"dan oluştuğuna dikkat çekiyor: "Hatta üzerinde yoğunlaştıkları mağdurları seçerken —aynı şekilde mağdurlar da onları seçerken— siyasi görüşlerinin etkisinde kaldıkları söylenebilir. Böylece işin siyasi yönü, ahlaksal boyutunu gölgede bırakacak derecede öne çıkıyor."

Yazar her ne kadar kuruluş adı vermiyorsa da, bu saptama, özellikle İHD ve Mazlum-Der'i akla getiriyor. İlk bakışta haklı görülebilecek bir saptama. Kişisel olarak, Mazlum-Der'e ben de uzaktan bakıyorum (bu da siyasal bir tavır sayılabilir). Daha yakından bildiğim İHD'ye gelince: Üyelerin bir bölümü belki artık büyük oranda mağdurlardan, daha doğrusu doğrudan siyasal denebilecek nedenlerle mağdur edilmişlerden oluşuyordur, bunu bilemiyorum. Ancak, İHD'nin önde gelen kadroları için bence tam tersi bir durum söz konusu: Mağdur oldukları için İHD'de etkin olmaktan çok, İHD'de etkin oldukları için mağdur oluyorlar. Söze başlarken andığım kişiler ve olgular yeterli örnektir. Çok doğal olarak siyasal görüş/tavır sahibi insanlar bunlar; ama başlangıçtan beri az çok biliyorum, mağdur oldukları için işin içinde değiller. Çoğu avukattır. Bana hep, daha çok, hukukçu oldukları için oradalar gibi gelmiştir. Üstelik, insan hakları hareketinde mağdurlar ve siyasal görüş sahibi kişiler çoğunlukta olsa bile bunun ahlaksal boyutu gölgede bıraktığına ya da bırakmasının kaçınılmazlığına ilişkin belirti bulunmadıkça, Nizamoğlu başışlasın, akla yine önyargılar geliyor.

"Mağdurlardan vücut bulan bir insan hakları hareketi, örneğin kendilerine işkence yapanlara da işkence yapıldığında, aynı samimiyetle mü-

cadele verebilir mi?"

Nizamoğlu'nun bu sorusu, gerçek hayatta karşılığı olmadığı sürece, havada kalmaya yarıgılı. Yazar, "Kabul etmek gerekir ki, insanın kendisine işkence yapanlara duyduğu öfkeyi unutması zor" derken ne kadar haklıysa, "Böyle bir durum, insan hakları hareketinde yer alan mağdurların, empati kuramadıkları kişi ve gruplara yönelik ihlallere duyarsız kalmalarının, kendi içlerinde haklı gerekçesi haline gelebilir," derken de o kadar olasılık düzeyinde kalıyorsa benziyor. Şunu sormalıyız: Tıpkı günah ve sevap gibi, empati yetisinin de kimde bulunacağı konusunda bir güvence bulunabilir mi? Bu daha çok bir bilinçlenme sorunu.

İMAJ SORUNU

Nizamoğlu, mücadelenin genişletilmesi gereğinden söz ediyor. Örnek olarak İHD İstanbul Şubesi'ne bakarsak, dönem dönem daha etkin olmak üzere faaliyette bulunan çeşitli komisyonları olduğunu biliyorum. Kürt Hakları Komisyonu, dönemin bir özelliği olarak öne çıkan komisyonlardan. Ama bunun yanında, çocuk hakları, kadın hakları, azınlık hakları, işkence, cezaevleri, çevre, ırkçılık ve ayrımcılık gibi sorunlar üstünde çalışan komisyonlar da var. Gidilip çalışılırsa etkinleşen, eğer yoksa kurulabilen komisyonlar! Başka bir deyişle, hareket içi bir genişleme söz konusu olduğu ölçüde, zemin hazır.

"Hukuk eğitimi almış kişiler bile bu kavramdan korkabiliyorsa, Türkiye'de insan hakları hareketinin en önemli sorunu, insan haklarının imaj sorunudur," diyor Nizamoğlu. Bu sözden, hukuk eğitimi almış kişilerdeki korkuyu yaratanın insan hakları hareketlerine ait imaj olduğu sonucu çıkıyor. Sorun keşke imaj olsaydı; her şey herhalde hayli kolaylaşırdı... Nihayet, F tipi cezaevlerinin tam bir tecrit uygulamasına yönelik olduğunu, bugün içinde kimin bulunduğundan bağımsız olarak anlamak için insan hakları hareketinin imajına ihtiyaç duyulmamalı değil midir? Bir kısım aydının F tipi cezaevlerini olumlayıcı tavır alması ne demek oluyor o zaman? Bu tür örneklerde benim gözümün önüne, insan hakları hareketinin imajından çok, tehditkâr bir tavırla "herkesin ne olduğunu da bu fırsatla anlamış olduk" diyen İçişleri Bakanı geliyor.

Gerçekten de, "insan hakları hareketinin, çok geniş kesimlerden insanların toplumsal desteğine ihtiyacı var". Çalışanlar mağdur olmasın, çekilen bunca acı boşa gitmesin diye. Bugün için de, yarın için de.

Enerji sorunu nedir, nasıl çözüm bulunur?

Tanay Sıdkı Uyar

Enerji yatırımlarında proje maliyeti hesaplanırken toplumsal maliyetlerin göz önüne alınmaması, geçmişin sorunlu teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere taşınmasının temel nedenidir.

Tüm sorunlar gibi enerji sorununun da doğru olarak algılanıp uygulanabilir çözümlere kavuşturulması mümkündür. Bu kapasite insanları diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biridir. Ancak bu kapasitenin insanlar tarafından kullanılarak ortak çözümlerin üretilmesi halinde çıkarları bozulan ülke, firma ve bireyler bulunmaktadır.

Bu arada doğru bilgilere dayalı, sistemli ve katılımcı değerlendirmelerin sadece iyiler değil, kötüler tarafından da kullanılabilceğini belirtmemiz gerekir. Önemli olan, iyilerin kötülere göre daha üretken olup olmadıkları, yani kötülerden daha hızlı koşup koşamadıklarıdır.

KİMDİR BU İYİLER?

İyiler insani özelliklerini kullanıp çevresi, ailesi, komşuları, yurttaşları ve dünyalılar ile etkileşip tüm etkileşebildikleri için ortak ve güzel olanı bulmaya çalışan bireylerdir. Kötüler ise iyilerin insani özelliklerini kullanıp dünya üstündeki yaşamı birlikte değerlendirmesinden memnun olmayan ve sorunların çözümünde para ve kaba kuvvet egemenliğini esas alan bireylerdir. Doğaldır ki kötüler de kötülüklerini planlarken diğer canlılardan üstün yanlarını kullanmaktadırlar. Ama bu onların kötü olma karakterini değiştirmemektedir. Kötülüklerinin kaynağı, iyilerin iyiliklerini yapma etkinliğini kırmaktır. İyilerin iyiler arasında bireysel özgürlüklerine kavuşmaları diğer iyiler ile eşit koşullarda dayanışabilmesinin koşullarını yaratacaktır. İyilerin iyiliğini sınırlayan ise kendi aileleri, kendi ülkeleri için uygun ve güzel olanı başkaları için çok görmeleridir.

Enerji sektörü her ülke ekonomisinin temel sürücü gücüdür. Enerji üretim ve kullanım teknolojilerine ilişkin alınacak yatırım kararları ileriye dönük değiştirilemez etkiler yaratır. Enerji kaynakları doğada varoldukları biçimde insan etkinliklerinin gereksinimlerini karşılayamaz. Kömür, petrol, rüzgar gücü, güneş enerjisi, uranyum, doğal gaz, jeotermal ısı, biyokütle, vb. doğal enerji kaynaklarının ulaşım, konut, sanayi ve tarım sektörlerinde insan etkinliklerinin gerçekleştirilmesinde kullanılabilmesi

için elektrik ve ısı enerjisiye dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu dönüştürme işlemini yapan teknolojiler elektrik santralleri ve ısı kazanlarıdır. Bilgisayar, soba, televizyon, ısıtıcı ve benzerleri ısı enerjisi ve elektrik enerjisini kullanarak insan etkinliklerini gerçekleştiren son kullanım teknolojileridir. Rafinerilerde ham petrolden elde edilen petrol ürünleri de aynı kapsamda değerlendirilebilir.

Enerji kaynakları ile enerji üretim, çevrim ve son kullanım teknolojileri ve tüm sektörlerdeki elektrik ve ısı enerji talebi bir bütün olarak enerji sektörünü oluşturmaktadır. Enerji sektörünü bir bütün olarak ele almadan enerji sorunlarını doğru olarak algılamak ve uygulanabilir çözümler bulmak mümkün değildir. Ülkemizin enerji sistemine baktığımızda enerjinin ucuz olmadığını, enerjinin yeterli olmadığını tüm kesimlerce dile getirildiğini, enerji üretim ve tüketimi sırasında insan sağlığı ve doğal çevreye olumsuz etkiler yaratıldığını ve enerji temininde güvenilirliğin sağlanamadığını görmekteyiz. Enerji sorunlarının çözümü enerjinin ucuz, yeterli, temiz ve güvenilir bir biçimde temini ile mümkündür.

Kendilerine ilerici, demokrat, yurtsever, sosyalist, vb. sıfatlar yakıştırıp normal yurttaşlardan farklı olarak daha bilinçli, daha duyarlı ve daha özverili olduğunu düşünenler kendilerine verdikleri işlevin gereğini yapmazlar ise toplum önderliğini kaybetmekten öte, temsil ettikleri ve hatta kapattıkları özel kamu alanında yurttaşların yüreklerinde olan karşı duruşu da etkisiz hale getirmektedirler. Böylece katkı koymak bir yana, normal yurttaşın da gerisine düşmektedirler. Faydadan çok zararları olmaktadır.

Enerji sorununu kendine dert edinip bu konuda sorundan yana değil, çözümünden yana olmaya niyetlenen birey ve kuruluşlara nasıl bir yaklaşım önerilebilir? Öncelikle enerji sektörü ile ilgili tüm bilgilere erişimleri gerekmektedir. Kendilerinde var olan bilgileri erişilmesi gereken bilgilerin tamamı olarak görmemelidirler. Enerji sorununun çözümünü çıkarlarına aykırı bulan kötülerin gerekçeleri, stratejileri, talep ve uygulamaları izlenmelidir. Çözüm-

den yana olan iyilerin tüm birikimleri bir araya getirilmeli ve ortak çözüm bulmanın mutluluğu paylaşılmalıdır. İyi olmak değil, iyi kalmak önemlidir. Daha önce yaptığınız bir iyilik sizin gelecekte kötü olmanızı önlemez. Daha önce bir iyilik yapmışsanız bu sizin aklınıza gelen her şeyin doğru olduğunu göstermez. Eğer iyi kalmak istiyorsanız bugünün problemlerini okumak ve çözüm bulmak zorundasınız. Geçmişteki kendi iyiliklerinizi veya dünya önderlerinin başarılarını gerekçe yapıp bu günün iyisi olamazsınız.

ENERJİ SEKTÖRÜNDE YENİ BİLGİDEN NE ANLAMALIYIZ?

İnsanlar doğal çevrede yaşadıkları dönemlerde güneş, rüzgar, biyokütle gibi doğal kaynaklardan yararlanmaktaydılar. Daha sonra kalabalıklaşmaya başladıklarında kentlerde biriktüler. Kömür ve petrol yakılmaya başlandı. Daha sonra nükleer enerjiye kurtarıcı gözüyle bakıldı. Petrol krizi ile birlikte enerjinin etkin kullanımı ve doğal gaz önem kazandı. Son zamanlarda güneş, rüzgar ve biyokütle yeniden gündeme geldi. Eğer bu gelişmeleri bilmiyor iseniz, niyetiniz ne olursa olsun enerji konusunda doğru çözümleri üretip önermeniz, yani iyi kalmanız mümkün değildir. Nükleer enerji santrallerinin tüm dünyada yenilerinin kurulmadığını, daha önce kurulmuş olanların sökülmeğe olduğunu, Amerika'da 1 milyon konut çatısının ve bina yüzeylerinin güneş pilleri ile kaplanmakta olduğunu, Kuzey Almanya'da elektriğin % 20'sinin rüzgardan sağlandığını, Türkiye'nin rüzgar enerji potansiyelinin Türkiye'nin tüm elektrik tüketiminin iki mislini karşılayabilecek düzeyde olduğunu bilmek durumundasınız. Bilmek için bilgiye ulaşmak ve bilgiyi değerlendirmenize katma mekanizmalarını oluşturmak durumundasınız. Bunun için öncelikle sizin bildiklerinizden başka bilinecek şeylerin olduğunu, yani sizin bilmediğiniz şeylerin olabileceğini kabul etmeniz gerekmektedir.

Doğru ve taze bilgilere erişilmesi, bu bilgilerin sistemli ve kendi ağırlıklarına uygun olarak değerlendirilmesi ile anlam kazanır. Enerji sektörü gibi karmaşık bir yapının iç dinamiklerini yakalayıp gelecekteki biçimleniş hakkında karar verebilmek, karar verme destek yazılımlarının kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Ancak enerji planlamasını sadece bir ihale planlaması boyutunda algılıyorsanız, karar destek modellerinin kullanımı sizin kötü amaçlarınızın önünde bir engel oluşturur. Bugün ülkemizde Enerji Bakanlığı'na kullanılan enerji sektörü karar destek modelleri sadece büyük ölçekli kömür, petrol, hidrolik ve nükleer santrallerini gelecek için aday görmektedir. Oysa bunlar artık geçmişin çöp teknolojileri olup tüm dünyada terk edilmektedir. Bunların yerine dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanan enerjinin etkin kullanımı ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin (rüzgar, güneş, jeotermal ve biyokütle enerjileri) ülke-

mizde kullanımı teşvik edilmemekte ve hatta engellenmektedir.

Zengin Batı ülkeleri kullandıkları teknolojilerin sorunlarını aşmak için yeni teknolojiler geliştirmek ve ilgili teknoloji kullanım standartlarını yükseltmek zorunda kalmaktadırlar. Yeni teknolojiler geliştirdikçe de, daha önce kullandıkları ama bugün standart dışı kalan ve kendi ülkelerinde pazar değeri bulunmayan, eski teknolojileri bu işin farkında olmayan diğer ülkelere pazarlamaktadırlar. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla çöplerini pazarlamaya çalıştıkları ülkelere dünyanın küreselleştiğini, artık yerel ve ulusal değerlendirmeler yapmanın modasının geçtiğini, küreselleşmiş dünyada önlerine ne konursa onu yemeleri gerektiğini telkin etmektedirler. Eğer kötülük yapılması planlanan ülkenin mevcut yasaları çevre koruma, sendikal haklar ve doğal kaynakların korunmasına yönelik önlemleri içeriyorsa yabancı firma, yerli işbirlikçisi veya zengin ülke temsilcileri muzır faaliyetlerini sürdürebilmek için serbest ticaret bölgeleri talep etmektedirler. Böylece eski teknoloji ve pisliklerin paraya dönüştürebileceği bir ortam tasarlanmaktadır. Bu kötü niyetli yaklaşımlara karşı alınması gereken önlem, kötülere kötü olduklarını söyleyip lanetler yağdırmak yerine, inadına yerel ve ulusal değerlendirme ve uzun vadeli planlama yapılmasıdır. Küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı mücadeleyi yerel ve ulusal değerlendirme ile sınırlandıran yanlışlığa düşmeden, küresel bilgiler, gelişme ve gerçeklerin farkında olan ve kullanan, uzun vadeli stratejik planlama yapılması tek çözüm yoludur. Bugün bize planlamanın gereksiz ve eski moda olduğunu

telkin eden tüm kötüler 30-50 yıllık stratejik planlama yaparak kötülüklerini örgütlemektedirler.

Bilgilere erişiyorsunuz, sistemli değerlendirme araçlarınız da var ama yalnız başınıza yapacağınız planlama ve alacağınız kararların uygulanabilir olması mümkün değildir. İşini iyi yapmak isteyen yerel veya ulusal tüm karar vericiler, içinde yaşadıkları toplumun bireylerinin tüm mevcut bilgi birikimi, beklenti ve taleplerini karar verme süreçlerine aktarmak durumundadır. Alınan kararlar, yurttaşın süzgecinden geçirilip sivil toplumun görüşü haline gelmeden, karar vericinin beceri ve ilkeliklerinin ürünüdür. Toplumsal karar verici toplumdaki diğer bireylerle etkileşip ortak ürünler elde etmeyi hedefler, mutluluğunu ortak kazanımlar üzerine kurar, demokrasi ve yurttaşların karar verme süreçlerine katılımını bir gereksinim olarak değerlendirir ve ortak ürüne ne ölçüde katkıda bulunabildiği ile övünür. İlkel karar verici ise kendini merkez görür, tüm yurttaşları kendi kölesi olarak bilir, katılım ve demokrasiyi kölelere bahşedilen bir lütuf olarak değerlendirir.

Ülkemizde kendilerini iyi olarak değerlendirenlerin bir sorunu kendilerini en iyi olarak görmeleri ve başkalarının daha iyi olmasına tahammül gösterememeleridir. İyilerin iyi kalmaları ve iyi olma işlevlerini yerine getirebilmeleri bütün bu yukarıda sıralanan mekanizmaları izleyebilmeleri ve kötülerden daha hızlı koşabilmeleri ile mümkündür. Aksi takdirde kendilerini bile kandıramazlar.

Enerji üretim ve kullanımı sırasında yaşanan çevre sorunları eski teknolojilerin terk edilmesinin temel nedenlerinden biridir. Kömür, petrol ve doğal gaz santrallerinin kuruldukları bölgede yerel olarak tahribatları yanında küresel olarak tüm dünyayı tehdit eden etkileri de bulunmaktadır. Fosil yakıtlar yakıldıklarında atmosfere karbon dioksit, kükürt dioksit, azot oksit, toz ve kurum salmaktadırlar. Bunlardan kükürt dioksit, azot oksit, toz ve kurum yakın çevreyi kirletip ölümlere yol açarken, karbon dioksit ve benzeri sera gazları küresel iklim değişikliğine yol açmakta ve tüm dünya ülkelerinde yaşamı tehdit etmektedir.

Fosil yakıtlardan kaynaklanan sera gazları atmosferin içine güneşin sağladığı ısıнын bir kısmını bünyelerinde tutarak atmosferin ortalama sıcaklığının artmasına neden olmaktadır. Atmosferin ortalama sıcaklığı artınca kutuplardaki buzullar ve dağlardaki karlar erimekte, sel felaketlerine yol açmakta, 20 yıl içinde de deniz seviyelerinin yaklaşık bir metre yükselmesi beklenmektedir. Bu, tüm büyük dünya kentlerinin su altında kalması ve salgın hastalıkların başlaması anlamına gelmektedir.

1992 yılından itibaren bu konuda Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen iklim değişikliği çerçeve anlaşması çalışmaları sonuçlanmak üzere iken, ülkemiz hala bu anlaşmaya taraf olmamış, anlaşmanın uygulanmasında ülkemizin çıkarlarını dile getir-

mekten uzak durmuş, daha da kötüsü, böyle bir uluslararası anlaşmanın uygulamaya girmekte olduğunu görmezden gelmiş, enerji sektörü altyapısını bu anlaşmanın getireceği yaptırımları göz önüne alarak düzenlememiş, uzun vadeli petrol ve doğal gaz anlaşmaları yaparak dünyanın kullanımını sınırlandırmaya çalıştığı bir yakıt türüne iyice bağımlı hale gelmiştir.

NEDEN NÜKLEER GÜÇ SANTRALLERİNE YATIRIM YAPMAMALIYIZ?

Nükleer santraller, fosil yakıt santralleri gibi gaz emisyonlarına neden olmasalar da, kendilerine özgü çevre riskleri oluşturmaktadır. İnsan ve mekanik arızaların birleşimi binlerce insanın ölümü, yüz binlerce insanın yaralanması, geniş arazilerin radyoaktif kirlenmesi ve milyarlarca dolarlık zararlar sonuçlanabilmektedir. Güvenlik konularına ek olarak nükleer santraller kullanılmış yakıt çubukları ve diğer radyoaktif atıkları nedeniyle sorun olmaya devam etmektedir. Amerikan nükleer santralleri 1995 yılına kadar yaklaşık 32 000 ton yüksek seviyeli radyoaktif atık üretmiştir. Radyoaktifliği binlerce yıl devam eden bu atıkların çevreden uzaklaştırılmasının bir yolunu bulmanın çok zor olduğu kanıtlanmıştır.

Çevresel sorunların dışında, nükleer endüstriyi esas vuran ekonomisidir. 1998'de Amerika'daki nükleer santrallerin yaklaşık %40'ı kısa dönem pazar fiyatının üstünde güç ürettir. Washington Uluslararası Enerji Grubunun bir çalışması, Amerika ve Kanada'nın toplam nükleer kapasitesinin %37'sinin rekabet yüzünden kapatılacağını öngörmektedir.

Kuruluşunun 26. yılında kapatılan Maine Yankee reaktörü, nükleer güç santralleriyle üretilen gücün ne kadar pahalı olduğuna bir örnektir. Bu santralin sökülmesinin maliyeti çok yüksek olduğundan, bulunan çözüm bu güç santralının kısımlarının veya tamamının nükleer santrallerin yeni müşterilerine satılmasıdır. Almanya tüm nükleer reaktörlerini kapatmaya karar vermiştir. Fakat önemli olan bu işlem için kaç yıl gerekeceğidir. Almanya teknik kapasitesi ve finansal kaynaklar ile bu atıklardan 20-25 yıldan önce kurtulamayacaktır. Bu, aynı duruma başka ülkelerin düşmemesi için yeterli bir uyarıdır.

TÜRKİYEDE ENERJİ SEÇİMİ TEKNOLOJİSİNDE BAZ ALINACAK TEMEL KRİTERLER NE OLMALIDIR?

▲ Toplumsal maliyetler

Enerji yatırımlarında toplam proje maliyeti hesaplanırken toplumsal maliyetlerin göz önüne alınmıyor olması, geçmişin sorunlu teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere taşınmasının temel nedenidir. Her teknoloji yatırımı için toplumsal maliyetler, doğal çevre ve insan sağlığına yapılan tahribatının ekonomik değeri olarak, toplam yatırım maliyetine eklen-

melidir. Örneğin bir kömürlü termik santralle elektrik üretmenin toplumsal maliyeti ABD doları üzerinden 4 sent /kWh mertebesindedir.

▲Beşikten mezara diğer maliyetler

Her enerji projesi için toplam maliyetler beşikten mezara tüm maliyetleri kapsamalıdır. Örneğin, DECON senaryosuna göre, ABD'de son zamanlarda kapatılan Maine Yankee Nükleer Güç Santralının sökülmesinin maliyeti 2 Milyar Dolar'dır. Aynı santralin 1972 yılındaki yatırım maliyeti 231 Milyon Dolar'dır. Karar vericiler kurmayı kararlaştıracakları nükleer santrallerin nasıl söküleceğine ilişkin bir plana da sahip olmalıdırlar.

▲Ulusal çıkarlar

Bir ülkenin karar vericileri, ulusal çıkarlara öncelik vererek ülkelerinin gelecekteki enerji sistemini geleceğin bilgileri ile planlamak üzere, karar destek modelleri ile donatılmamışlarsa, enerji sektöründeki yatırımlar salt ticari kıstaslar ve onların ardındaki çıkarları temsil eden yabancı karar vericiler tarafından yönlendirilir. Bugün için Türkiye'ye önerilen, nükleer güç santralleri kurulması ve akaryakıt ile doğal gazla bağımlılık seçenekleridir. Bu seçeneklerle bile bir yatırım düşünüldüğünde, Rusya ile birlikte yapılmakta olan Mavi Akım projesinden de görüleceği üzere, Türkiye sanayiinin bu yatırımlarda yer alması pek mümkün olamamaktadır.

▲ Uluslararası anlaşmaların kısıtları ve gerekleri

Türkiye fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak üzere Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Rio Zirvesi'nde imzaya açılan İklim Değişikliği Konvansiyonu Çerçeve Anlaşmasını bu güne kadar imzalamamıştır. Türkiye'nin anlaşmaya taraf olmadığı için aktif olarak katılmadığı Rio, Kyoto, Buenos Aires ve Bonn ve Lahey toplantılarında oluşan kararlar, halen fosil yakıtlara olan bağımlılığımız ile birleşince, Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyecek kısıt ve yatırımlar ortaya çıkabilecektir. Fosil yakıtların (kömür, akaryakıt ve doğal gaz) kullanımını içeren herhangi bir enerji yatırımı, BM İklim Değişimi Çerçeve Anlaşması taslaklarını bugün için olmasa da gelecek yıllar için göz önünde bulundurmamak zorundadır.

Türkiye yerel kirliliğe ve küresel iklim değişikliğine neden olan bu fosil yakıt teknolojileri ve ilgili altyapılara, örneğin petrol ve doğal gaz boru

hatlarına yatırım yapmayı kabul edecek düzeyde acelesi olduğunu düşünmektedir. Dünyanın tüm ülkeleri bu emisyonları azaltmaya çalışırken ve emisyon izinleri ticaretinin müzakereleri sürerken, Türkiye sera gazlarının emisyonunu artıracak yatırımlara girişmektedir. Bizim kuşağımız ve kesinlikle gelecekteki kuşaklar bu göz ardı edişin bedelini ödeyeceklerdir.

KARAR VERİCİLERE ÖNERİLER

Enerji Bakanlığı fosil yakıtları tedbirli kullanma ve nükleer santrallerden uzaklaşma gibi uluslararası eğilim ve yönelimleri dikkate almalıdır.

Enerji ile ilgili tüm uluslararası uzun vadeli anlaşma-

ların getireceği yatırımlar göz önüne alınmadan enerji sektöründe uzun vadeli anlaşma yapılmamalıdır.

Rüzgar enerjisi basta olmak üzere doğal çevrede yenilenebilir enerji kaynakları ile elektrik ve ısı üretiminin ülkemizin sürdürülebilir kalkınması için önemli ve esas bir unsur olduğu kabul edilmeli ve bu tip üretim ayrıcalıklı olarak desteklenmelidir.

Diğer kaynaklardan (kömür, doğal gaz, petrol ve nükleer) çıkan emisyonların doğal çevre ve insan sağlığına verdiği tahribat toplumsal maliyet olarak hesaplanmalı ve maliyet hesaplarına katılmalıdır.

Enerjinin etkin kullanımı ve yenilenebilir enerji yatırımlarına önledikleri emisyonların parasal karşılığı oranında teşvik sağlanmalıdır.

Karar vericiler ve kamuda çalışan uzmanların önceliği temiz, ucuz, yeterli, sürekli enerji temini olmalıdır. Bu ise ülkemizde bol olarak bulunan yenilenebilir enerji kaynaklarının işe koşulmasıyla mümkündür. Bugün almayı planladığımız yanlış kararları daha önce almış ülkeler (ABD, Almanya) o yanlış kararların bedelini bize ödettirmek için kendi yanlışlarını bize önermektedirler. Ama kendileri ülkelerinde, atmosferde ve bütçelerinde yarattıkları tahribatı önlemek üzere nükleer santralleri kapatma kararı alırken geleceklerini rüzgar ve güneşten elektrik üretimi üzerine kurmaktadır.

Kamu iradesinin belli bir olgunluğa eriştirilmesiyle birlikte eğitim ve araştırma projeleri planlanmalı, tüm üniversitelerde enerjinin etkin kullanımı ve yenilenebilir enerji teknolojileri konularında zorunlu dersler okutulmalı ve Türkiye'de temiz enerji üretimi için ülke yatırımcıları teşvik edilmelidir.

Dünyayı yorumlamak yetmez

Gencay Gürsoy

İnsanlık bir eşiği aştı. Varoluşunun en uzun ve tehlikeli serüvenine atılmak üzere yola çıktı. Yol haritası haramilerin elinde.

Halka sosyalizmi anlatmanın demode olmadığı günlerde kahve entellektüellerinin, sosyalizmin "eşitlikçilik" anlayışına karşı en etkili karşı duruşu, bilgiç bilgiç sırtarak elini göstermekti: "Bak kardeşim, beş parmağın beşi de bir mi?" Kabul edelim ki, bu gülle gibi soruyu eveleyip gevelemeden yanıtlamak kolay değildi. İstediyiniz kadar, Marksizmin kastettiği eşitliğin böyle kaba bir biyolojik eşitlik olmadığını, önemli olanın insanlara kendilerini gerçekleştirmek yolunda fırsat eşitliği verilmesi ve toplumda kol emeği ile kafa emeği arasındaki farkın en aza indirilmesi olduğunu anlatmaya çalışın, karşınızdaki dayanıklı bir tartışmacıysa eğer, sizi pekâlâ köşeye sıkıştırabilirdi.

Şu ünlü "genom projesi"nin tamamlandığı bu günlerde, hep o beş parmağı gösterip sırtanlar aklıma geliyor. İçimden, "Buyrun bakalım, artık biyolojik eşitsizliği de ortadan kaldırmak mümkün; şimdi ne diyeceksiniz?" diye soruyorum. Sormasına soruyorum ama, itiraf etmeliyim ki, kendi biyolojisini ve genetik kimliğini değiştirme olanağını ele geçirmekte olan insanı Marksist toplum projesinin neresine ve nasıl oturtmak gerektiği konusunda kafam karmakarışık. Bir taraftan "evrim kuramı"nın ve "doğanın diyalektiği"nin doğrulanmasına seviniyorum, bir taraftan da olası felaket senaryoları karşısında dehşete düşüyorum. Bir başka yazıda da sözünü ettiğim, genetik hastalıklardan arındırılmış, biyolojik karakterler bakımından kusursuz kopya bebek üretme yöntemleri kafamı iyice allak bullak ediyor. Bu yöntemi önerenler, tek yumurta ikizlerindeki gerçek kardeşlik duygusunu (?) örnek göstererek, bu kopya nesillerin kendi aralarında öz kardeş gibi yaşayıp gideceklerini ileri sürmeyi de ihmal etmiyorlar. İşte beş parmağı gösterenlere, hem de en iyisinden biyolojik eşitlik! Yanında hediye olarak bir de hâlis "kardeşlik duygusu"...

"GEN SAYISI" SORUNU

Böyle bir dünyayı tasarlamak bizler için hiç kolay değil. Ama işin şakaya gelir tarafı da yok. Daha şimdiden bir yerlerde, bedenlerine ve akıllarına hayran kimi finans baronlarının kendi kopyalarının beşiklerini sallamakta oldukları söyleniyor. Bu tekniğin ucuzlaması ve legalite kazanmasıyla birlikte kopya taleplerinin alabildiğine artacağından kuşku yok. Gerçi "genom projesi" tamamlandıkça yavaş yavaş biyolojik künyemizin belirlenmesinde 30-40 bin genin, ürettikleri bir sürü (150.000 ?) proteinle interaksiyona girerek işlev gördüğü; dolayısıyla işin daha da karma-

şık hale geldiği anlaşıyor. Birçok karakterin (ve bu arada birçok hastalığın) tek bir gen tarafından kodlanmadığı, örneğin Alzheimer hastalığından sorumlu genlerin beş altıyı bulduğu anlaşıyor. Her bir genin bazen ondan fazla protein üreterek devreye girdiği de düşünülünce işin ne kadar karmaşık olduğu ortaya çıkıyor.

Genom projesi üzerinde çalışmaların başlangıcında, insandaki gen sayısının 100.000'in bir hayli üstünde olduğu tahmin ediliyordu. Öyle ya, meyve sineğinin gen sayısı 13.600, yavrlak solucanın 19.000 ise, herhalde insanın gen sayısı hiç olmazsa bunları ona katlamalıydı. Nitekim Incyte Genomics'in baş araştırmacısı Dr. Randy Scott, 1999 Eylülünde bir ön tahmin olarak insandaki gen sayısının 140.000 civarında olduğunu ileri sürmüştü. Proje sonuçlanırken sayının 40.000'i bile bulmadığının ortaya çıkması, özellikle biyolojik determinizm yandaşlarında tam bir düş kırıklığı yaratmıştı. Nasıl yaratmasın ki; şempanze ile aramızdaki genetik farklılık topu topu %2'den ibaretti. Sarışın, mavi gözlü, uzun boylu kuzeylisi, kara derilisi, sarı derilisiyle tüm insanların genetik künyeleri %99,99 aynıydı. Genom projesinin yürütücülerinden biri olan özel Celena biyoteknoloji firmasının bilimsel sorumlusu Dr. Craig Venter bu düş kırıklığını ifade ederken, "Açıkgası, biyolojik determinizmin doğruluğunu kanıtlayacak sayıda genimiz yok," diyordu.

Ne olursa olsun artık perde aralanmış, genetik foamız ortaya çıkmış, "yaratılış" ve "üstün ırk" kuramları sessiz sedasız çökmüştür. Genetik gerçeklik, çevre faktörünün önemini daha da berraklaştırmıştır. Şimdi tartışılması gereken, bu gelişmeler karşısında nasıl bir tavır alacağımız olmalıdır..

ANTROPO-TEKNOLOJİ ÜZERİNE

Bugüne kadar, genetik hastalıkların tedavisi sınırları içinde kalan müdahaleler konusunda, bazı Vatikan müminleri dışında karşı çıkan olmadı. İşin insan soyunun "ıslahı?" boyutlarına doğru uzanan her tür genetik müdahale, daha soyut proje aşamasındayken bile her kesimden yaygın tepkilere yol açtı. İnsan kopyalama hiç bir ülkede yasallık kazanamadı. (Son haber: İsrail ve Güney Kıbrıs'ta legal insan kopyalamasının eli kulağında olduğu söyleniyor. *Cumhuriyet*, 12 Mart 2001.)

Kuşkusuz şu ana kadarki ipuçları, genetik müdahale alanının bir mayın tarlasına dönüşebileceği endişesini ciddi şekilde uyandırıyor. Her şeyden önce bu

araştırmalar hemen tümüyle çok uluslu birkaç ilaç ve teknoloji firmasının patronajı altında yürüyor. Hiçbir ciddi kamusal denetim olmadığı gibi, bu alandaki bilgi ve teknoloji

de tekelleşiyor. Genetik künyeye dayalı ayrımcılığın korkunç boyutlara ulaşması tehlikesi var. Ama daha şimdiden "Antropo-teknoloji"yi, "nükleer silah" gibi kirlenmiş kavramlar çöplüğüne atmayı ben doğru bulmuyorum. Öte yandan, insan soyunun doğaya egemen olayım derken, belki de artık onarılamayacak düzeyde doğanın canına okumuş olmasını görmezlikten gelip, "İnsan, doğanın tutsağı olmaktan çıkıp onun egemeni olma yolunda hızla ilerleyerek bitkiler ve hayvanlar üzerinde egemenlik kurmaya geçti!" diye bayram etmeyi de doğru bulmuyorum. Gerçi Alaeddin Şenel'in dediği gibi, "Tüm teknoloji tarihi, geliştirilen teknolojilerin ilk uygulamalarını izleyen (yaratabileceği önceden görünmez türdekileri de içererek) sorunları çözebilecek yetenekte olduğunu, ya da bu sorunları çözecek ek teknolojilerin geliştirilebileceğini gösteriyor." (Bilim ve Ütopya, Ocak 2001.) Ama teknolojik gelişmelerin boyutları büyüdükçe, onarılması olanaksız sakarlıkların ortaya çıkma riski de artıyor. Kıyısından döndüğümüz nükleer yokoluşun şimdilik gerçekleşmemiş olması, dünyamız adına güvenilir bir garanti değil. Ama bence yine de insanın kendi evrim sürecini belirleme olanağına sahip olması, potansiyel uğursuzlukları ne olursa olsun, sevinilecek bir şeydir. Doğal evrim denen şey de en nihayet faili meçhul (?) mutasyonlar dizisinden başka nedir ki? 3,5 milyar yıllık biyolojik tarihimiz içinde kim bilir ne talihsiz mutasyonlar geçirdik? Homo sapiens'i 150-200 bin yıl önce Güney Afrika'da ortaya çıkaran şu şanlı mutasyonun daha iyisi olamaz mıydı?

Marx, "Filozoflar bugüne kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler; oysa önemli olan onu değiştirmekti," derken, işin buralara varacağını tasavvur etmiş miydi, bilmiyoruz. Ama herhalde Marx'taki doğayı değiştirme perspektifinin insan biyolojisinin sınırlarına kadar gelip durması gerektiğini söyleyemeyiz. Aksini düşünmek, yaradılışın kutsallığına inanmak olurdu.

ÜTOPYA UFKUMUZUN DARLIĞI

İnsan genomu projesinin sonuçlanmasıyla birlikte ortaya çıkan gerçekler, haklı olarak endişe edildiği gibi, genetik müdahale ile Nazi ideolojisinin öngördüğü "üstün insan", ya da kapitalizmin gereksinim duyduğu "kurulu düzeni sorgulamayı hiç aklına getirmeyen, biraz dindar, ara sıra tanrıya bile inanan insan"ın (Serrol Teber, Kızılıçık Ekim 2000) kolay kolay üretilmeyeceğini gösteriyor. Eldeki bulgular, hayvan türleri arasında bebeklik dönemi en uzun olan homo sapiens'in özellikle akıl ve duygu gelişimini, genetik özelliklerle (nature), çevre faktörünün (nurture) etkisiyle (nature) halinde belirlediğini gösteriyor. "Biyolojik deterministlerin ısrarla görmezden geldiği çevre faktörünün kritik rolü şimdi daha da kesinlik kazanıyor." (Alan Woods, "What the Human Genom Means for Socialists?" - "In defence of Marxism" İnternet sitesi, Şubat 2001.)

Kısaca, "Albert Einstein'ın dünyaca ünlü bir bilimci olmak için gereken genetik potansiyele sahip olduğu ne kadar gerçekse,

aynı Albert Einstein'ın, bir Glasgow gecekonduşunda, ya da bir Etyopya köyünde dünyaya gelseydi, asla bir bilimci olamayacağı da o derece gerçektir." (Aynı kaynak.) Ama hiç kuşku yok ki bugün o genetik potansiyele müdahale etme yolları açılıyor ve bu potansiyeli en iyi şekilde eşitlemek de (beş parmak meselesi!), biyolojik eşitsizliği en gaddar biçimiyle gerçekleştirmek de olanaklı hale geliyor. Bu konu üzerinde kafa yordukça ve okudukça, ütopya ufkumuzun ne kadar dar olduğu da farkediliyor. Bu gelişmeler karşısında üzülelim mi sevinelim mi, ondan bile daha pek emin değiliz. Bana öyle geliyor ki, önce Marksistlerin bu ürkeklikten kurtulması ve "üstün ırk" safsataları arasında lekelenmiş olan "genetik ıslah" kavramı ile barışması gerekiyor. Tarım alanında, genetik müdahale ile "tohum ıslahı" kavramına nasıl alıştıksa, "insan tohumunun genetik ıslahı" kavramına da alışmalıyız. Bir genetik hastalığın soya geçmesini önlemek için yapılacak müdahaleyi olumlu karşılıyorsak, soyun genetik potansiyel bakımından elden geldiği kadar kusursuz olmasını neden olumlu karşılamayalım?

Buradan itibaren sayısız ahlakî, hukukî ve tıbbî tartışma konusunun çıkacağından kuşku yok. Ama önümüzdeki kuşakların kaçınılmaz olarak bu sorunların içinde yaşayacağı açık. Bana insan soyunun bugünkünden daha sağlıklı, daha dayanıklı, (hadi söylemiş olayım) daha güzel, (genetik materyalin belirleyebildiği oranda) daha akıllı ve zekî olmasında bir sakınca yok gibi geliyor. İnsanlar bugünkünden daha mı çok birbirine benzer, dolayısıyla sıkıcı olurlar? Bugün de fazlasıyla birbirimize benzer ve sıkıcı değil miyiz?

İnsanlık bir eşiği aştı. Kendi varoluşunun en uzun ve tehlikeli serüvenine atılmak üzere yola çıktı artık. Üstelik yol haritası da haramilerin elinde. İnsanlık bu yolu koyunlar gibi mi izler, yoksa haritayı ele geçip yolunu kendi mi seçer bilmiyoruz. Daha çok vakitimiz var, şimdiden dert etmeye değmez, diyebiliriz. Ama çok daha yakında, bilemediniz 20-30 sene içinde, yani bugünün gençlerinin ve çocuklarının yaşamlarının orta yerinde, yeryüzünün en varlıklı azınlığı, bunamadan, elden ayaktan düşmeden, sağlıklı ve kendine göre mutlu, yaklaşık 100-120 yıllık bir ömür sürerken, büyük yoksul çoğunluk bugünkünden daha beter ve ortalama olarak daha kısa bir ömür sürecektir. İşin kötüsü, havası suyu az kirlenmiş sakin bir kıyıda, ya da dağ başında kısa bir ömre fit olanlar da kaçacak yer bulamayacaklar. İşçi sınıfının örgütlü kesimi muhtemelen yine patronlarla bir iki yıllık fazla ömür üzerine toplu sözleşme pazarlıklarına girecek. Peki ya sosyalistler ne yapacak? Dünya ölçeğinde bunu ben de çok merak ediyorum doğrusu. Ama bizim sosyalistlerin ne yapacaklarını pek merak etmiyorum. O zamana kadar nasıl olsa bir yolu bulup eski örgüt liderlerinin genetik kopyalarını çıkaracakları için, bugün ne yapıyorlarsa o zaman da aynı şeyleri yapacaklar.

İnadına bireşim, inadına katılım

Kenan Somer

Nezzare-î germ ettikçe ey çeşm
Âteşle âbı yeksân edersin

Şeyh Galip

Bireşim

“İnsanlığın tarihöncesi” dönemi, insanlığın zorunluluk dünyasından özgürlük dünyasına sıçramasına öngelen ve henüz içinde yaşadığımız dönem, liberal düşünceyi “liberalizm”, komünist düşünceyi “komünizm” biçiminde dışsallaştırarak, karşılaştırıyor. Oysa “insanlığın tarih öncesi” aşılacağı zaman, sınıfsız ve tekelsiz bir dünyada, liberal düşünce ile komünist düşünce örtüşecekmiş gibi görünüyor.

“Praksis felsefesinin tarihselliği” başlıklı bir notta Gramsci, şöyle yazıyor: “Praksis felsefesinin* kendini ... felsefel düşüncenin geçici bir evresi olarak kavraması, ... tarihsel gelişmenin belli bir noktada zorunluluğun egemenliğinden özgürlüğün egemenliğine geçişle belirginleşeceğini olumlayan ünlü tezde belirgin olarak dile getiriliyor. (..) Zorunluluktan özgürlüğe geçişin doğa için değil ama insan toplumu için söz konusu edildiğini de söylemek gerekiyor. Hatta birleşmiş bir dünyada, tüm praksis felsefe dizgesi geçerliliği kalmamış bir duruma gelebilirken, zorunluluğun egemenliği sırasında ütöpik bir nitelik taşıyan bir çok idealist görüşün, ya da hiç değilse onlara ilişkin kimi görüşümlerin, geçişten sonra “doğruluk durumuna gelebileceklerini olumlamaya dek bile gidilebiliyor.”¹

Bu olumlamayı dolaylı da olsa doğrulayan örneklerden birini de Lenin veriyor. Vandervelde’in *Devlete Karşı Sosyalizm* (Paris, 1918) adlı kitabını eleştirirken Lenin, Vandervelde’in “Devlet Üzerine Yeni Bir Kitabı” başlıklı ma-

kalesinde şöyle diyor: “İnsanların hükümeti ancak tüm devlet ortadan kalkacağı zaman ortadan kalkacak ve yerini şeylerin yönetimine bırakacaktır. Bu görece uzak perspektif aracılığıyla Vandervelde, yarının görevini, burjuvazinin *alaşağı* edilmesi görevini gizliyor, gölgeliyor. (...) Liberal, insanların artık yönetilme gereksinimini duymayacakları gün olup bitecek şeylerden söz etmeyi çok seviyor.”²

Kautsky, Vandervelde gibi, zaman zaman güncel gerçekliğe bağlı yakın bir gelecek vizyonundan kaçarak, uzak bir gelecek vizyonunun ılık dalgalarında bir tatlı huzur almaya giden Marksistleri Lenin, çarmıha gerercesine, liberallikle suçluyor. Bu “ağır” suçlama, gerçeklikte zorunluluğun egemen olduğu “insanlığın tarihöncesi” ile özgürlüğün egemen olacağı “gelişmiş sınıfsız toplum” arasındaki ayrıma dayanıyor ve haklılığını da bu ayrımda buluyor. Bu ve benzeri ayrımları gözardı etmek, “Müslüman mahallesinde salyangoz satma” durumlarına yol açıyor. Gerçi uzak bir gelecek vizyonu Lenin’de, her zaman bu kadar da uzağa gitmiyor. Örneğin, Kautsky’nin “ultra-emperyalizm teorisine karşı çıkışı, bunun çarpıcı bir örneğini veriyor. Söz konusu teoride, “parababalarının silahlanmadan vazgeçmeleri ve ‘sürekli bir barış’ yararına uzlaşmaları” düşünden ve “güncel emperyalist siyasanın, yani ulusal mali sermayeler arasındaki savaşımın yerine, dünyanın uluslararası ölçüde birleşmiş mali sermaye tarafından ortaklaşa sömürülmesini geçiren ultra-emperyalist bir siyasa”dan

başka bir şey görmeyen (ve sanki "küresel emperyalizm" dönemini öngören) Lenin, şöyle diyor: "Eğer uluslar arasında bir uzlaşmaya, silahsızlanmaya, sürekli bir barışa değin gidilebilirse, savaştan önce kapitalizmin manevi çöküşüne yol açan nedenler *ortadan kalkabileceklerdir*. Yeni evre proletaryaya elbette yeni, belki daha da kötü felaketler getirecektir; ama bir zaman için ultra-emperyalizm, kapitalizm çerçevesinde bir yeni umutlar ve yeni beklentiler çağı yaratabilir."³

Lenin'in "ultra-emperyalizm" teorisine neden karşı çıktığının anahtarını bu son cümlecik veriyor. "Emperyalizm Kuramı ve Lenin" başlıklı makalesinde Lelio Basso, bu karşı çıkışı şöyle yorumluyor: "Bu uluslararasılaşma eğiliminden başlayarak ardışık bir aşama, Kautskici bir ultra-emperyalizm aşaması tasarlanabilir. Lenin .. bu Kautskici varsayımı saçma bir varsayım olarak reddediyor: kapitalist düzende dünyanın kolektif sömürüsüne katılma derecesini yalnızca ve yalnızca her partnerin güç derecesi saptıyor ve güç ilişkisi de durmadan değişiyor, 'çünkü kapitalist düzende tüm işletmeler, tüm tröstler, sanayi kolları, ülkeler vb., tekdüze bir gelişme göstermiyor.' Geleceğin sırlarını kavramak yerine, yalnızca -Lenin gibi- gerçeklik üzerinde siyasal olarak etkide bulunabilmek için sıkı sıkıya gerçeklik alanıyla yetinmek isteyen biri için, yanıt doğru bir yanıt oluşturuyor. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ortalığı kasıp kavururken, savaşı başlatan ve Avrupa proleteryasını birbirini boğazlamaya gönderen emperyalizme karşı devrimci proletaryanın tüm gücüyle savaşıyor yerde, yarının barışçıl bir ultra-emperyalizmini savunmaktan daha saçma bir şey tasarlanamıyor."⁴

Şimdi sözü bağlamak gerekiyorsa, kısaca şöyle bağlanıyor: liberal düşüncüyü "liberalizm", komünist düşüncüyü "komünizm" durumuna dönüştüren "insanlığın tarihöncesi"nin ayırdığını, "insanlığın gerçek tarihi"ni simgeleyecek olan ve insanların kendi tarihlerini bilinçli bir şekilde yapabilecekleri gelişmiş sınıfsız toplum birleştiriyor. Lenin'in deyişiyle bu "görece uzak perspektifte" Marksist düşünce, liberal düşünce ile örtüşüyor: ama bunların birbirine yönelimi, konverjansı biçiminde değil, her ikisini de içeren ve aşan biresimi, sentezi biçiminde örtüşüyor. Bu durumda her bireyin özgür gelişmesi, herkesin özgür gelişmesinin koşulu oluyor.

Katılım

Küreselleşme bugün dünyanın kimi bölgelerini daha da zenginleştirirken kimi bölgelerini daha da yoksullaştırıyorsa, küreselleşme olduğu için değil, kapitalist küreselleşme olduğu için bu duruma yol açıyor. Üstelik kapitalist küreselleşme, zorunlu olarak, emperyalist küreselleşme ile başlıyor. Küresel emperyalizm, küreselleşen tekelci sermayenin tekelci niteliğini korumasına dayanıyor. Küresel sermayenin tekelci niteliğinden arınması, küresel emperyalizmin sonu anlamına geliyor ve böyle bir arınma da, yeni bilimsel ve teknolojik kazanımlar sonucu, kuşkusuz her ikisi de yeni bir içerik kazanacak olan küresel Emek ile küresel Sermaye arasındaki yeni bir sınıflar savaşımına bağlı bulunuyor. Küresel anti-emperyalist savaşım, toplumsal yaşamın tümüyle düzenlenmesine etkin ve belirleyici bir katılımı amaçlayan küresel sosyalist savaşımın başlangıç evresi ile örtüşüyor. Küreselleşme her ülkenin tümü için değil, her ülkedeki tek tek üretim alanları için söz konusu olduğundan, küreselleşme sürecindeki ülkeler içinde yer alan merkezi kapitalist dokular, başarılı bir küresel anti-emperyalist savaşım verilebilirse, tekelci bir nitelik taşımaktan arındırılıyor. Öyleyse her ülkedeki çevresel dokuların küresel yoksullaşmasına karşı savaşımın, deyim yerindeyse doğal bir süreç niteliği taşıyan küreselleşmeye karşı değil, ilkin emperyalist küreselleşmeye karşı yürütülmesi ve dolayısıyla böyle bir savaşım koşullarının oluşturulması gerekiyor.

Küreselleşme döneminin devrimci sınıf savaşımı, toplumsal yaşamın her düzeyinde yönetime katılma biçimine bürünüyor. Katılım ya da yönetime katılma, bilindiği gibi, bir yandan çağdaş işletmeciliği, öte yandan siyaset bilimini ilgilendiren bir konu oluşturuyor. İşletme düzeyinde katılım, işletmenin kârlılığı ve sosyal siyaset düşünceleriyle gerçekleştirilmek isteniyor ve bir yandan işletmenin verimliliğini arttırmak, öte yandan çalışanların toplumsal isteklerini yanıtlamak amacını taşıyor. İşletme yönetimine katılan işçinin, hem daha verimli bir biçimde çalışacağı, hem de iş uyumsuzlukları çıkartmayacağı düşünülüyor. Toplumsal düzeyde katılım ise, toplumsal yaşamın her düzeyindeki kararların alınmasına katılma anlamına geliyor ve siyasal bir nitelik taşıyor. Toplumsal düzeydeki katılımın en gelişmiş biçimini, özyönetim oluşturuyor.⁵

Daha önce ayrıntılı bir biçimde açıklamaya çalıştığım gibi⁶ yöneten-yönetilen arasındaki

ayrılığa dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modele, *yönetim modeli* deniyor. Bu modeli, kol ve kafa emekleri arasındaki ayrılık temellendiriyor. Yönetenler kafa, yönetilenler kol emeğini simgeliyor. Yöneten-yönetilen arasındaki *birliğe* dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modele ise *özyönetim modeli* deniyor. Bu modeli de kafa ve kol emekleri arasındaki birlik temellendiriyor. Herkes yönetici olacağı için, kimsenin "yöneticilik" yapmasına gerek kalmıyor. Özyönetim modeli, ancak gelişmiş sınıfsız toplumda tam olarak güncelleniyor. Kafa emeği ile kol emeği arasında ilkel sınıfsız toplumda var olan kökensel organik birlik, gelişmiş sınıfsız toplumda sarmalın bir üst halkasında yeniden kuruluyor. Tam komünizme kadar tüm toplumsal örgütler, yönetim modeline dayanıyor. Ancak komünist özyönetim modeli de, gerçekte tam komünist toplumdan çok daha önceleri burjuva toplumun bağrında başlayan bir sürecin sonucunu simgeliyor. Burjuva toplumda, daha doğrusu "yönetim modeli" çerçevesinde bu süreç, komünist özyönetimi amaçlayan katılımcılık (ya da "proleter katılımcılık") biçimine bürünüyor. Yönetim modeli çerçevesinde ama yönetim modelini aşmayı amaçlayan bu katılımcılığı, yönetim modeli çerçevesinden çıkmayı amaçlamayan, tersine bu modelin daha yetkin bir duruma gelmesini amaçlayan sözümona katılımcılıkla (ya da "burjuva katılımcılık"la) karıştırmamak gerekiyor. Çünkü bir süreçle o sürecin sonucu arasındaki organik birlik, katılımcılık derken gerçeklikte iki ayrı süreç ve iki ayrı sonucun, öyleyse iki ayrı katılımcılık olayının söz konusu edilmesine yol açıyor.

Proleter katılımcılıktan söz ederken, örneğin Şarlo'nun *Asri Zamanlar*'da karikatürize ettiği fordist "ücretli üretken kol emekçileri" ile kol ve kafa emekleri arasındaki organik birliğin yeniden kurulması zorunluluğuna yol açan bilimsel ve teknolojik koşullar içinde oluşmaya başlayan "yeni tip emekçiler" arasındaki devrimsel ayrımı gözardı etmemek gerekiyor. Ücretli üretken kol emekçisi olarak işçi, toplumsal yaşamın yönetimine ancak "dışardan bilinç" bürünümelerini simgeleyen örgütler ve aygıtlar dolayısıyla yetenekli bir duruma gelebiliyor ve "yönetim modeli"nin pekiştirilmesine yönelik bir etkinlik gösteren örgüt ve aygıtlara öncelik kazandırıyor. Devletin öncelikli fethi ve proletarya diktatorası gibi teorik ve tarihsel zorunlulukları bu durum temellendiriyor. Yirminci Yüzyıldaki proletarya diktatorası deneyimleri-

nin, proletarya üzerinde de bir diktatora uygulamasına dönüşmeleri, belki de salt bir uygulama kusuru oluşturmuyor.

Oysa kol emeği ile kafa emeği arasındaki kökensel organik birliğin, sarmalın bir üst halkasında ve yepyeni bir içerikle yeniden kurulmasına yol açan bilimsel ve teknolojik kazanımlar, "yeni tip emekçi" anlamındaki işçiyi toplumsal yaşamın yönetimine dolaylı olarak yetenekli bir duruma getiriyor ve "özyönetim modeline" yönelik bir etkinlik gösteren ve birey-insana öncelik kazandıran örgütlenmelere elverişli bir ortam yaratıyor.

Devrimci sınıf savaşımı, her düzeyde yönetime katılma savaşımı durumuna dönüştüğünde, siyaset de ekmek kavgası olmaktan çıkarak onur kavgası durumuna dönüşüyor. Ücretli kölelerin geçim savaşımının yerini, yeni tip emekçilerin toplumsal yönetimde hegemonya savaşımı alıyor.

Her düzeyde toplumsal yönetime katılma savaşımı biçimine bürünen devrimci sınıf savaşımının "yarıncı görevi"ni, artık siyasal toplumda egemenliğin öncelikli fethi değil, sivil toplumda yeni tip emekçiler sınıfı hegemonyasının fethi oluşturuyor. Bu hegemonik savaşım sürecinin yeterince olgunlaşmış bir uğrağından başlayarak, yönetim modelinin özyönetim modeline dönüşme şafağının ilk kıvıltılarında, gelişmiş sınıfsız toplumun kapılarını açmak üzere, varlığını sürdürebileceği, siyasal toplumda var olabileceği kadarıyla siyasal egemenliğin fethi zamanı geliyor.

*Praksis felsefesi: *Hapishane Defterleri*'nde Gramsci'nin, hapishane sansüründen sıyrılmak için, Marksizm ya da tarihsel materyalizm yerine kullandığı terim. Praksis, teoriyi pratiğe dönüştürerek, dünyayı değiştirmeyi amaçlayan üretken etkinlik anlamına da geliyor.

1) Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Onur Yayınları, İstanbul, 1986, s. 263 ve 267.

2) Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1997 içinde EK-II, s. 114.

3) Lenin, "İkinci Enternasyonal'in Batkısı, agy içinde, s. 143.

4) Lenin, *Kapitalizmin Son Aşaması Emperyalizm*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, içinde EK-II, s. 154.

5) *Büyük Larousse*'un "Katılma" maddesine bakınız. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, cilt 11, s. 6509.

6) Bkz. "Proletarya Diktatorası ve Marksizm", "Marksist Örgütlenme Sorunu ve Aybar" başlıklı makaleler, Kenan Somer, ...*Ve Marksizm*, Doruk Yayınları, Ankara, 1996 içinde, s. 40-41 ve 183.

Nasıl bir demokrasi?

Hüseyin Hasançebi

Hukuk devleti, insan hakları ve özgürlükler...

Kapitalizm ve kapitalist demokrasi bu kavramları

gerçek içerikleriyle taşıyabilen bir toplum örgütlenmesi değildir.

Yazan, çizen, konuşan herkes Türkiye’de ve “Türkiye için” demokrasi istiyor. Acaba herkes, farzımuhal patronla işçi, memurla devlet, askerle Kürt aynı demokrasiyi mi istiyor?

Madem söz oraya geldi, oradan başlayalım. Abdullah Öcalan Kürtleri ne kadar temsil ediyorsa Kürtlerin o ölçüde “Demokratik bir Cumhuriyet” istedikleri anlaşılıyor. Kürtlerin istediği “Demokratik Cumhuriyet”in bugünkü devlet yapısını ve tanımını değiştirmeyi şart koştuğu da anlaşılıyor. Galiba istedikleri, Kürt kimliğinin anayasasına şimdilik bir dipnot olarak dercedildiği bir demokrasidir. İlginç ve Türkiye için çok özel bir demokrasi!

Fazilet Partisi ve diğer islami akımlar (tarikatlar vb.) tarafından temsil edilen toplum kesimlerinin de bir demokrasi talebi var. Bu talep de tıpkı Kürtlerin talebi gibi, Cumhuriyet’in tanımını, en azından laiklik yorumunu zorluyor ve yeni bir devlet biçimi olarak yeni bir demokrasi kurulmasını şart koyuyor. Bu da Türkiye için ilginç ve özel bir demokrasi.

Ordu’nun nasıl bir demokrasi istediği de açıkça belli. O kendi avuçlarında bir demokrasi olsun istiyor. Bugünkü devlet yapısına dokunmayan ve mevcut demokrasinin sınırlarını zorlamayan böyle bir demokrasi zaten var. Dilini düzeltmek ordu için yeterli. Siyasi partiler yelpazesinin demokratikleşme ufkunu da ordunun tercihleri belirliyor ve eşitliyor.

Sermaye sınıfının istediği “demokratikleşme” sermaye birikimi açısından en elverişli koşulların yaratılmasından ibaret. Bunun nasıl bir demokrasi olduğunu TUSİAD’ın taleplerine bakarak anlayacaksak, emek-sermaye ilişkilerine bugünkünden farklı bir yorum ve açılım getirmeyen bir demokrasi olmasını istedikleri besbelli.

Bu değişik demokrasi istekleri için ortak bir teröriz çerçeve de zaten var. Avrupa Birliği’nin aday üyeler için şart koştuğu “Kopenhag Kriterleri”... Her toplum kesiminin kendisi için istediği demokrasiyi, biraz kesip biçerek ve biraz ekleyerek Kopenhag Kriterleri’ne sığdırmak mümkün.

O halde bir sorun mu var?

Evet var. En başta işçi sınıfı olmak üzere, milyonlarca çalışan emekçi acaba kendisi için nasıl bir demokrasi istiyor, bu henüz belli değil.

Genel kanı, bunun pek önemli olmadığı, diğer

toplum kesimlerinin demokrasi taleplerini az çok karşılayan bir demokratikleşmenin emekçilere de kafi geleceği yönündedir.

Bu kanı yanlış da değildir. Emekçilerin, konuşulan, yazılan, çizilen ve “herkes”çe istendiğine hükmedilen ve karşılığını “Kopenhag Kriterleri”nde bulan bir demokrasiden daha fazlasını isteyip istemediklerini gösteren bir işçi ve emekçi gündemi henüz yok. Oluşmamış.

Bundan kolaylıkla ve doğru olarak, emekçilerin demokrasiyle pek ilgilenmedikleri sonucu çıkarılabilir. Evet, işçilerin ve emekçilerin bugünkü derdi iş ve ekmek, demokrasiyle ilgilendikleri yok.

Emekçiler böyle de sol (sosyalistler) nasıl? Türkiye’de solun nasıl bir demokrasi istediği henüz açıklık kazanmamıştır. Seslendirilen demokrasi taleplerinden fazla veya eksik olarak sol ne istemektedir? Demokrasi istemektedir de, bu zaten herkesçe bir boyutu dile getirilen demokrasi talebinin aynı mıdır? Bu noktada solun kendisi için —bu genel kabul olarak aynı zamanda işçiler ve emekçiler için anlamına da gelir— nasıl bir demokrasi istediğini kesin bir dille ortaya koyan her hangi bir programa rastlanmıyor.

DEMOKRASİ “BİÇİM”DİR,
“HAYAT” DEĞİL

Solun kendine has özel bir demokratikleşme talebi olmayınca da bundan haklı olarak onun da herkesin istediği demokrasiyi istediği sonucu çıkarılıyor. Demek ki Kopenhag siyasi kriterleri, üç aşağı beş yukarı, Türkiye solunun demokrasi talebini de karşılıyor. İşte bu nedenle solun demokrasiye ve demokratikleşmeye bakışı diğer toplum kesimlerinin ortalama ortak demokrasi talebi içinde eriyip kayboluyor. Solculuk demokratlığa dönüşüyor. “Demokrat” olmayı açıktan reddedemeyen solculuk da bu noktada ancak şu polemik geliştirip kendi özgün kimliğini isbata çalışıyor: “Onlar samimi ve tutarlı demokrat değil, ben tutarlı ve samimi demokratım.”

Demokrasi konusunda özgün bir konsept geliştirememiş olmak ve “demokratikleşme” ile ilgili sorunlara sınıflardan ve sınıf mücadelelerinden arınmış bir sorunmuş gibi bakmak doğal olarak böyle bir yol açar.

Demokrasinin emekçi halk kitleleri için de bir anlam ifade edebilmesi için konuya, “sınıf indirgemeci” olmayı da göze alarak, komünistlerin bak-

tığı yerden bakmaktan başka çare yoktur. Böyle bir bakış yoksa, işçilerin ve emekçilerin gündeminde demokrasi diye bir sorun da olmaz.

Emekçi sınıfların somut çıkarıyla bağlantılı bir konsept olabilmesi anlamında solun bir demokratikleşme projesi geliştirebilmesi için "demokrasi" adı verilen şeyi önce doğru anlamış olması gerekir. Bunca deney ve tecrübeden sonra "doğru" anlamaması için bir sebep de olmamalı. Ama var. Kendine özgü bir sınıf perspektifi geliştiremediği ve koşullar da zorladığı zaman sol, "demokrasi" denilen şeyden herkesçe anlaşılan şeyi anlamak zorunda kalıyor. Sol da katılınca işin rengi kavramın içeriğini altüst edecek ölçüde değişiyor. Demokrasi mutlaklaşıyor, ebedileşiyor, dayandığı sınıf gerçekliğinden bağımsız bir hikmete dönüşüyor.

Lenin'in vaktiyle, herkes yerini bilsin diye işaret ettiği gibi, demokrasi "biçim"den başka ne olabilir ki? Bu gerçeği sıradan emekçilerin kolayca kavramaları, abartmamaları, gündemin ilk sırasına koymamaları, demokratlaşmamaları, laf canbazlığından kaçınıp söylenen her şeye kendi yaşam pratikleri açısından bakmaları, demokrasi allamesinin sandığı gibi ahmaklıklarından değil, onların demokrasiyle kendi gerçek çıkarları arasındaki di-yalektiği demokrasi ulemasından daha iyi kavramış olmaları nedeniyledir.

Demokrasinin "biçim" olması onu önemsizleştir-

mediği gibi, "yaşam" olarak algılanması da önemini arttırmaz. Her ne ise öyle algılanması bilhassa işçi ve emekçi sınıflar açısından, burjuva sınıfın hegemonik üstünlüğünün geçerli olduğu toplumsal koşullarda, sınıf çıkarlarının korunabilmesi bakımından büyük önem taşır. Ayrıca demokrasi-nin biçim olduğu gerçeğinin kavranması demokratikleşme sorunlarına çözüm bulabilmek bakımından da işçi ve emekçi sınıf siyasetine kolaylıklar sağlar. Demokrasiyi felsefe haline getirmekle onun içeriği değişip zenginleşmez; bu işle zaten burjuva sınıfı meşguldür. O, emekçi hareketin direnç ve kararlılığını ölçerek ve daha çok da dara düşen başını kurtarmak gerektiği zaman demokrasinin içi-ni "zenginleştirebilir".

MÜLK EDİNME ÖZGÜRLÜĞÜ MÜLKÜSÜZLEŞTİRME ÖZGÜRLÜĞÜDÜR

"Demokrasi" denilen devlet biçiminin olduğundan başka bir şeymiş gibi algılanması Marksizm tarafından her zaman işçi sınıfı için sınırlayıcı, ufuk daraltıcı bir sapma olarak görülmüş ve bunda da her zaman haklı çıkmıştır. İster ilkel bir demokrasi olsun, ister gelişkin, demokrasi denilen şey nereye doğru ve ne kadar gelişirse gelişsin, işçi sınıfının tarihsel ufkuna açılmamıştır. Bunun sebebi çok basittir. Demokrasi dediğimiz şey "sömürü" denilen şeyi, yani insanın insanı *istismarını* "özgürlük" olarak içselleştirmiş ve kendi gelişmesini bunun üzerine temellendirmiştir. Özgürlük denilmiştir ama, "teşebbüs özgürlüğü", "mülkiyet özgürlüğü" "kâr etme özgürlüğü" demokrasiler tarafından "özgürlüklerin anası" olarak tanımlanmıştır. Kâr etme özgürlüğü "sömürme özgürlüğü"dür. Mülk edinme özgürlüğü "mülksüzleştirme özgürlüğü"dür. Sömürüyü "özgürlük" olarak içselleştiren demokrasinin ister biçim olsun, ister yaşam, sömürülen insanlar için gerçek özgürleşmenin engeli olacağı aşikardır. Bu nedenle, gerçek özgürleşmeye götüren kuram olarak Marksizmin demokrasiye olduğundan fazla bir anlam yüklemesi beklenemez.

Demokrasinin insan soyu için gerçek ve tam bir özgürlük anlamına gelmediğini ve bundan sonra da gelmeyeceğini kavramak için onun gelişim tarihine bakmak yeterlidir. Demokrasinin en iddialı, evreni kuşatıcı ve tüm geleceği kapsayıcı bir misyonla ortaya çıktığı yer 1789 Fransası'dır denir ya, bu büyük devrimin "özgürlükçü anayasası" (uygulanması Thermidor karşı-devrimiyle engellenen 1793 Anayasası) devrimden yüz elli yıl sonra, II. Dünya Savaşından sonraki demokratikleşme döneminde Fransız Komünist Partisi tarafından Fransa'ya yeniden teklif edilecek kadar yetkin bir demokrasi örneğidir. İşte o Fransa'da, devrimden hemen sonra, işçilerin sömürüye karşı mücadele etmesini, fahişelikle eşdeğer bir suç sayarak yasaklıyordu. Demokrasinin gelişmesi de bu yasak ve o yasağı dinlemeyen işçi eylemi mihverinde mümkün oldu. İşçiler elbette bir varolabilme sorunu

olarak bu yasağı çiğnediler ve bu yasak üzerine temellenen demokrasi de bir varlık sorunu olarak koyduğu yasağı her defasında biraz daha genişçe tanımlamak zorunda kaldı. Demokrasinin bundan başka bir evrimine de hiç rastlanmadı.

Sömürülen ve sömürüye toptan itirazı olanlar için demokrasiyi kapitalizmin diyalektiği olarak kavramak, gelecek ufkunu kapitalizmin, o halde aynı zamanda demokrasinin ilerisine götürebilmek bakımından önem taşır. Onlar demokrasiden, onunla ancak ve sadece böyle bir ilişki kurdukları zaman istifade edebilirler. Ve hem de böylece kapitalizme takılıp kalmadan yürüyebilirler.

Demokrasi gibi, geliştikçe gelişebilen ve herkesi geliştiren sonsuz bir devinim mecrası varken sömürüye kafayı takmak neden? Şunun için: Sömürüyü sömürülen insanların bulunduğu ve yaşadığı gerçeklik içinden kavramak ve reddetmek başka bir şeydir, sömürilmeyen insan olarak reddetmek başka bir şey. Sömürüyü "özgürlük" olarak içerdiği için demokrasiyi de sömürülen insanların bulunduğu yerden kavramak başka bir şey, sömürilmeyen insanların bulunduğu yerden kavramak başka bir şey olur.

Demokrasiyi kavrayışta bu farkı koymak Marksistler açısından geçmişte de sorun olmuştur, bugün de sorun olmaya devam etmektedir. Çünkü bu bir "kavrayış" farkından ibaret kalmamakta, esas itibarıyla kapitalizme karşı bir "tutum" sorunu yaratmaktadır. "Tutum" sınıfsal olageldiği için de zaten demokrasiyi kavrayış bir "sınıf sorunu"na dönüşmektedir. Marksistlerin bu stratejik çözümlemeyi her yerde her zaman başardıkları söylenemez. Emekçi sınıfların bir çok yerde ve olayda, sadece sermaye sınıfına değil, demokrasiye de yenildikleri çok görülmüştür.

KAPİTALİZM İÇİN TEHLİKE

OLMAKTAN ÇIKMIŞ BİR MUHALEFET

Hakim sınıfın hakim çıkarımı örten ideolojik hegemonyasıyla bütünleşmiş —ileri— bir demokrasinin emekçilerdeki sınıf bilincini sürekli eriten bir işlevi olmasından ötürü demokrasiye kılı kırk yaran bir ihtiyatla yaklaşan Marksistlere her zaman şu soru sorulmuştur: Hemen bugün sömürüyü ortadan kaldıramıyor, demokrasiyi aşamıyorsun, o halde güncel yararları olan demokrasi ve demokratik haklar mücadelesinden niçin uzak duruyor, yoluna demokratik programlarla devam etmekte ne gibi bir mahzur buluyorsun?

"Dışardan" gelen bu soruyu bir süre sonra Marksistler ve onların etkisi altında olarak da işçi hareketi kendi kendine sormaya başladığı zaman her şey değişiyor ve hakim sınıf hegemonyası işçi sınıfının ve emekçi sınıflar muhalefetine damarlarına doğru yayılmaya başlıyor. Demokrasi fikrinin hakim fikir haline geldiği bu durumdan her zaman, her yerde ve her halükarda hakim sınıf kazançlı çıkıyor. Demokrasinin peşine takılmış

bir işçi ve emekçi muhalefeti, sermaye sınıfının kontrolü altına girmiş ve kapitalizm için tehlike olmaktan çıkmış bir "muhalefet" haline geliyor.

Sömürülenlerin sömürülenlerle, sömürüyü "özgürlük" olarak içselleştirmiş bir düzlemde (demokraside) buluşmaları ve uzlaşmaları, laf cambazlığına hiç gerek yoktur, hakim sınıf çıkarı ekseninde bir uzlaşmadır ve zaten bu türden uzlaşmalara güvenerek burjuva düşüncesi demokrasiyi "tarihin sonu" olarak ilan edebilmektedir. Eğer emekçi sınıflar demokrasiyle bu tarz bir ilişki içinde iseler orda demokrasi, kapitalizmin hasmını yere serdiği ve kesin zaferini ilan ettiği yerdir. Solun demokratlaşmasının hızlanmasına burjuva sınıfın zafer çiğliklerinin eşlik etmesi boşuna değildir.

SÖMÜRÜSÜZ BİR GELECEĞİ İNŞA ETMEK BUGÜNÜ İNŞA ETMEK DEMEKTİR

Sol hareketin dikkatini sömürüye çevirip demokrasiden uzaklaştırmasının "güncel siyasi mücadeleyi" ıskalaması olarak görülmesine gelince. Bu nasıl görüştür diye sorulmaz mı? Neden emekçi sınıfların güncel mücadelesi sömürüye karşı eylemde yoğunlaşırsa bu mücadele güncelliğini yitiriyor da, demokrasi için verilen bir mücadele olursa güncelleşiyor? Sömürü de bugün tıpkı demokrasi kadar "güncel" bir sorun değil midir? Sömürüye karşı mücadele emekçiler lehine olan bir devinim yaratığında, demokrasi nasıl bir şey ki, bundan emekçiler lehine etkilenmiyor? Ama demokrasi için mücadele edilirse, bunun sömürüye son verme mücadelesini ilerleteceği doğru ve cazip bir tez olabilir! Bu mümkün müdür? Demek ki, sömürüye karşı mücadelede yoğunlaşmak veya demokrasi mücadelesinde yoğunlaşmak emekçilerin çıkarı yönünden bakıldığında bir "güncellik" meselesi değil, sınıfsal bilinç meselesi olarak görünür. Sömürüsüz bir gelecek "uzakta" ise, uzaktadır ama sömürü en acımasız şekliyle buradadır. Demokrasi de buradadır. O halde sömürüye karşı mücadelede yoğunlaşmaktan bugüne ne çıkar diye emekçiye sorulabilir mi? Sorulursa, sorana bakmak gerekmez mi?

Hem ayrıca, sömürüsüz bir geleceği, sömürülen insanlar yönünden inşa etmek ne demektir? Bu, akıl var, mantık var, *bugünü* inşa etmek demektir. Bugünü başka bir tür yaşamak fakat başka bir tür gelecek inşa etmek! Bu mümkün müdür? Böyle hayat yaşanmamıştır, duyulmamıştır. Şimdi, bugün neyi inşa ediyorsanız, geleceği de inşa edebilirsiniz. Sömürüsüz bir gelecek, bugün, yarın, ötesi gün sömürüye karşı verdiğiniz mücadelede değilse nerededir?

Konuyu Türkiye solunu da yakından, güncel olarak ilgilendiren boyutlarıyla ele alacak olursak şu nu görürüz: Türkiye kapitalizminin gündeminde, AB'ye verilmiş taahhütler demeti olarak bir Ulusal Katılım Programı, bu programın karşılığı olan "Kopenhag Kriterleri" var. "Kopenhag Kriterleri"

Türkiye açısından bakıldığında kapsamlı bir demokratik dönüşüm projesi anlamına geliyor. O zaman sorun da yok. Bu kulvar açılsa Türkiye köklü biçimde demokratikleşmiş olacak. Bütün sol güçlerin ve emekçi sınıf muhalefetine ve Kürtlerin ve aydınların gücünü bu kulvarda birleştirmek, demokratikleşmeyi kolaylaştıracak. Bu kulvarda Türk tekeli burjuvazisi de var diye, esas mesele sömürden kurtulmaktır diye, demokrasi kulvarına girmekten ve orada birleşmekten kaçınmak neyin neisi oluyor?

Böyle sorulduğuna bakılırsa, dikkatini sömürüye karşı mücadelede yoğunlaştıran sol Türkiye'nin demokratikleşmesine karşı mı çıkmış oluyor?

DEMOKRASİYİ KİM YIKMAK İSTER

İşçiler ve tüm çalışan emekçi sınıflar için ne var Kopenhag Kriterleri'nde? Bildiğimiz "Demokratik Devlet" var. "Hukuk Devleti" de deniyor buna. Türkiye'nin bugünkü demokrasisi ile kıyaslandığında Kopenhag Kriterleri'ni kapsayan bir demokrasi, ancak köklü bir siyasal devrimle ulaşılması septi demokrasi olanların, bu kıyaslamadan çıkarıldıkları sonucu abartmaları çok doğal. Sorun eğer demokrasiden ve demokratikleşmeden ibaret ise, en ileri tarihsel ufuk çizgisi Kopenhag Kriterleri ile birlikte yakalanmış olacak. Bu "büyük devrim" fırsatı kaçırılır mı?

Peki sonra?

Sömürünün bugünkü Türkiye demokrasisi üzerine temellendirilmesi ile Kopenhag demokrasisi üzerine temellendirilmesi arasındaki fark sömürülen insanların dili ve bilinciyle ifade edilecek olursa hiç farketmez. Ama bu, aklını demokrasiyle bozmuş olanların aklına uymaz. Demokrasiyi mutlaklaştırmakla onun elde edilmesini karıştırırlar. Ve sorarlar: Hukuk devleti, insan hakları, demokratik hak ve özgürlükler işçilere, emekçilere lazım değil mi? Bugün demokrasiyi kazanalım gerisi kolay!

Bu akıl yürütmenin cazibesine düşmeden yanılışına bakılmalı. Demokrasi dilinin altında büyük bir bakla saklar. Bu bakla, "demokrasiyi, demokrasiyi tehdit eden eyleme karşı korumak"tan ibarettir. Nedir bu eylem ve nedir demokrasiyi korumak? Demokrasiyi kim yıkmak ister? Bunu söyleyen burjuva önce kendine baksın. Demokrasinin asıl tehdidi onun sınıf çıkarındadır. Faşizmi bilmiyor muyuz? Hangi demokrasi bugüne kadar kendini faşizme karşı savunabildi? Yakın tarih kanıt-

tır: nerede işçi ve emekçiler demokrasiyi savunabildiler, faşizm orada iktidar olamadı, nerede savunamadılar, faşizm orada iktidar oldu.

"Demokrasinin kendini koruma hakkı" kapitalizmin kendini, yani sömürüyü tehdit eden eylemlerden korunma hakkından başka bir şey değildir. Demokrasiyi tehdit eden eylem bazan bir işçi grevi olur, hatta bazan sınıf mücadelesini

kışkırtan bir makale. Bazan bu tehdit duvara tebeşirle yazılmış bir slogan dahi olabilir. Demokrasinin kendini on üç yaşındaki bebeklere karşı copla, silahla savunduğunu Türkiye'de hiç görmedik mi? Hadi bizdeki gelişmemiş, ya gelişmiş! Beyaz Muhafızlar napalm ateşinde yanan Vietnamlı çocuklara ağlayan Ohio'lu gençleri kurşunla biçerken bugünkü ABD Demokrasisi'ni koruyorlardı.

Sömürüden kurtulmak istemek, kapitalizmden, o halde aynı zamanda demokrasiden kurtulmak istemek demektir. Bu nedenle emekçinin yıldızı demokrasiyle barışmıyor. Bu nedenle demokrasi bir emekçi sınıf kurtuluşunu temellendiremiyor.

Kapitalizmin durum ve gerçekliği böyledir diye Marksistlerin, emekçi sınıf eyleminin, demokratik hürriyetlerin, insan haklarının, hukuk devletinin öneminden bihaber olduğu, demokrasiyi yıkmak istediği söylenebilir mi? Elbette söylenemez. Böyle bir emekçi sınıf eylemi hiç olmamıştır. Hukuk devleti, insan hakları ve özgürlükler vb... bunlar hem bir yerde demokrasinin bir parçası olarak vardır diye işçiler ve emekçiler için otomatik olarak işlemeye başlamıyorlar, hem de bu kavramlar burjuva sınıf tarafından tarih sahnesine sürülmüş olsalar bile, kapitalizm onları gerçek içerikleri ile taşıyabilen bir toplum örgütlenmesi değil. Bu nedenle bu kavramların gerçek içeriği bulununcaya kadar mücadele devam edecektir. Marksizm sömürsüz toplumun başlangıcında bile bu kavramların işlevi olacağını söyleyerek, hangi sınıfın ve hangi tarihsel konseptin bu kavramlara gerçekten sahip çıktığına dikkatimizi çekmiştir. Bu kavramların gerçekleşmesinin burjuva sınıfa ve demokrasiye bırakılamayacak ölçekte önemli kavramlar oldukları besbellidir. Emekçiler, hayatlarını kapitalizmin pençesinden kurtarmak için mücadele ederken, sadece bu durumda, insan hakları, hukuk devleti ve özgürlükler gibi kavramlar anlam kazanabiliyor. Niçin işçiler ve emekçiler, bu kavramları bir ideolojik hakimiyet örtüsüne dönüştüren demokrasiye ve burjuva sınıfına bıraksınlar ki?

GATS** saldırısı hemen durdurulmak zorunda

GATS, her türlü hizmet alanını kapsıyor: doğadan, ulaşım kadar her hizmeti toplumlar aleyhine değiştirecek yüzlerce düzenleme...

A dil ticaret ve yatırım kuralları üzerinden demokrasi mücadelesi veren demokratik kitle örgütleri olarak bizler, Seattle öncesi, sonrası ve sonrasında halklar tarafından dile getirilen hayati önemdeki endişelerin DTÖ, DTÖ'ne üye devletler ve bunlarla sıkı işbirliği içinde olan şirketler tarafından tamamen yok sayılmasını şiddetle kınıyor ve reddediyoruz. DTÖ'nün (Dünya Ticaret Örgütü) sınır ötesi hizmet ticareti ile ilgili küresel düzenlemeleri genişletmeyi hedef alan ve anlaşmaya dönüşmesi halinde ulusötesi hizmet tacirlerine yeni muazzam hak ve yetkiler bahşedip, dünya halklarının yaşamını cehenneme çevirecek müzakereler henüz yeni başladığında, Seattle caddelerindeki biber gazı ve duman kokusu henüz kaybolmamıştı. Bu müzakereler, devletlerin kendi yurttaşlarının temel hizmetlere ve sosyal haklara engelsizce ulaşmasını sağlayacak yetkilerini kısıtlarken, kamu yararı ve demokrasi kavramlarının dünya çapında büyük yara almasına yol açacak içeriktedir.

Şubat 2000 tarihinde başlayan bu uzun erimli müzakerelerle, DTÖ'nün GATS rejiminin kapsamının genişletilmesi ve ülke hükümetlerinin demokratik yönetim mekanizmaları içindeki gücünün küresel sermayenin en üst kurulu olarak DTÖ'ne teslim edilmesi hedeflenmektedir. Bunun da ötesinde, GATS 2000 müzakereleri, ulusötesi şirketlerle bu kirli yapıların lobi makinalarının öncülüğünde kapalı kapılar ardında yürütülmektedir.

DTÖ'nün mevcut GATS rejimi, ilk kez 1994 yılında oluşturulmuş ve kendi içinde zaten son derece kapsamlı ve uzun erimli bir anlaşmalar bütünüdür. Halihazırda geliş-

tirilmekte olan kurallar, hizmet sektöründeki ticari rekabet ve uluslararası hizmet ticareti önündeki kalan son idari engellerin de aşamalı olarak kaldırılması amacıyla dizayn edilmektedir. GATS, akla gelebilecek her türlü hizmet alanını kapsamaktadır. Bunlar arasında, doğayı, kültürü, ulusal kaynakları, içme suyunu, sağlığı, eğitimi, sosyal güvenciliği, ulaşım hizmetlerini, posta hizmetlerini ve tüm belediye hizmetlerini toplumlar aleyhine değiştirecek yüzlerce düzenleme bulunmaktadır. Bu bağlamda GATS, emek yasalarından tüketici haklarına kadar hizmet ticaretini engelleyen ya da kısıtlayan tüm idari düzenlemelerin kaldırılmasını, devlet yardımlarının, lisans ve kalite standartlarının, piyasaya giriş ve çıkışların dünya sermayesinin çıkarlarına uygun olarak yeniden düzenlenmesini öngörmektedir.

GATS hükümleri halihazırda yabancı sermaye, bir hizmetin sınır ötesi ticareti, internet üzerinden ticaret ve uluslararası seyahatler de dahil olmak koşuluyla bir hizmetin üretimi ya da sağlanmasının tüm biçimlerine uygulanabilmektedir. Bunun da ötesinde GATS anlaşmaları hem yukarıdan-aşağıya, yani dışında hiç bir şey bırakmaksızın her şeyi kapsayan ve hem de aşağıdan-yukarıya, yani hükümetlerin tek tek sektörler ve kurallarla ilgili özel taahhütlerini kapsayan melez bir yapıya sahiptir. Bu ise, mevcut kuralların bazıları tüm sektörlerle uygulanabilirken, diğer bazıların uygulanmasının üzerinde mutabık kalınan çerçeve ile sınırlı olabileceği demektir.

Dünya Ticaret Örgütü içerisinde halen müzakere edilmekte olan yeni GATS hükümleri, aşağıda sayılan adımlarla, kamu hizmetlerinin

şirketlerin tekeline geçmesine yardımcı olmak amacıyla dizayn edilmektedir:

1) Hükümetlerin hükümet etme gücü üzerine getirilecek yeni ve daha sert kısıtlamalar üzerinden, doğa, sağlık, tüketici koruması ve kamu yararına olarak tanımlanan diğer standartların hükümetlerce kamu yararı gözetilerek uygulanmasının önüne geçebilmek için GATS'ın iç düzenlemelere ilişkin VI. Maddesinin kapsam ve uygulama alanının genişletilmesi. Müzakere konusu öneriler arasında, hükümetlerden, ülke yasalarının bazılarının, söz konusu ülkenin finansal, sosyal, teknik veya diğer alanlardaki özgün konumuna hiç bakılmaksızın, öngörülenden daha fazla bir yük getirmedigini ispat yükümlülüğünü üstlenmeleri talebi bile bulunmaktadır.

2) Hükümet fonlarının kamu yararına, belediye hizmetlerine ve sosyal programlara kullanılması erki GATS ile kısıtlanıyor. DTÖ'nün "ulusal muamele hükmü" nün hem devlet satın almalarında ve hem de devlet yardımları ve destekleme programlarında uygulanması sağlanarak hükümetlerin kamu hizmetleri için ayrılan ödenekleri doğrudan yabancı menşeli hizmet ticareti şirketlerine aktarması sağlanmaya çalışılıyor.

3) Devletler, yabancı hizmet tacirlerinin kendi pazarlarına girişinde —çevre, sosyal boyut, niteliksel ya da niceliksel özelliklere bakılmaksızın— sınırsız ve koşulsuz uygulamalar yapmaya zorlanıyor.

4) Yeni DTÖ hükümleri üzerinden dünya sermayesinin hizmet yatırımı yaptığı farklı ülkelerde sorunsuzca varlığını sürdürebilmesi adına ve başta üçüncü dünya ülkeleri fakat genelde tüm dünyada

eğitim, sağlık ve su hizmetleri de dahil olmak üzere iç pazardaki tüm sektörlerle garantili giriş yapma hakkı dünya çapında vergisiz internet ticareti hedefiyle daha güçlendirilmek isteniyor.

Yeni GATS rejiminden çıkarılan kurumsal hizmet sağlayıcıları ya da başka bir deyişle şirketleşmiş hizmet tacirleri, ticari varlıklarını küresel anlamda büyüme ve kamu hizmetlerini tüm dünyada özel piyasalara çevirme konusunda son derece kararlı görünmektedirler. Yeni küresel ekonominin en hızlı büyüyen sektörü tek başına hizmet sektörü değildir, bunun yanı sıra tüm hizmetlere en kârlı şeklini veren su, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetleri unutmamak gerekir. Sağlık sektörünün dünya çapında 3.5 trilyon \$, eğitim hizmetlerinin 2 trilyon \$ ve su hizmetlerinin ise 1 trilyon \$ civarında pazarlar olduğu bilinmektedir. Dünyanın en büyük kâr-amaçlı hastaneler zinciri olan Amerika merkezli HCA/Columbia şirketinin yönetim kurulu başkanı, sağlık alanının hava yolu ulaşımı ya da sıhhi yatak üretiminden farklı bir ticaret olmadığı konusunda yeminler ederek Amerika'da kalan son kamu hastanelerini de yıkmayı, yok etmeyi amaçlamaktadır. Merill Lynch ve benzeri yatırım şirketleri kamu eğitimi sisteminin önümüzdeki 10 yılda tüm dünyada özelleştirileceği ve bu süreçte akıl almaz kârların elde edileceği kehanetlerinde bulunmaktadır. Bu arada, Vivendi ve Fransa'nın Suez Lyonnaise des Eaux benzeri su simsarları da Dünya Bankasıyla el ele vererek üçüncü dünya ülkelerini su hizmetlerini özelleştirmeleri için zorlamaktadırlar.

Ulusötesi hizmet şirketleri GATS-2000 müzakerelerini kendi çıkar ve gündemleri doğrultusunda ABD Hizmet Tacirleri Koalisyonu ve Avrupa Hizmet Forumu gibi güçlü lobi makinaları üzerinden yürütmektedir.

Eğer bu müzakere süreci anlaşmalarla noktalanacak olursa, şirketlerin GATS 2000 gündemi, Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve bu bildirgenin tamamlayıcı sözleşmelerinde yer alan temel hak ve özgürlüklere yönelik muazzam bir saldırı olacak.

Yabancı menşeli ve kâr amaçlı bu şirketlerin kazanımı hükümetler nezdindeki kamusal fonlara sorunsuz bir şekilde ulaşmakla sınırlı olmayacak, sağlık ve eğitime ilişkin norm ve standartlar da, DTÖ'ne bağımlı hale getirilmiş olmdan ötürü ciddi biçimde örselenecektir. GATS anlaşmasının yardımıyla çok uluslu, kâr amaçlı şirket zincirleri DTÖ üyesi ülkelerdeki çocuk bakım ünitelerinden, sosyal güvenliğe ve hatta hapisane sistemlerine kadar engelsizce girebilecekler. Parklarımız, doğal yaşamımız, doğal yetişmiş ormanlarımız... hepsi küresel hizmet tacirlerinin birbirleriyle amansız rekabetine yem edilecekler ve inşaat yapımı, atık su deşarjı, çöp toplama hizmetleri, temizlik ve bakım hizmetleri, turizm ve su gibi belediye hizmetleri de yabancı şirketlerin sınırsız ulaşabildiği alanlar olacak.

Pek çok üçüncü dünya ülkesinde halkların temel haklarına yönelik bu saldırılar yeni değil. IMF ve Dünya Bankası'nın son 20-25 yıldan beri yapısal ayarlama programları üzerinden yoksul Güney ülkelerine adeta zorla uygulattığı politikalar bu ülkelerde kamu hizmetlerinin önemli ölçüde çökmesine yol açmış ve eğitim, sağlık, su gibi temel gereksinim ve hizmetler çok uluslu şirketlerin kâr hedeflerine kurban edilmiştir. Önerilen GATS 2000 hükümlerine bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki bu temel hizmetler tamamen yok olacak, dünya piyasaları Kuzeyli ulusötesi şirketlerin tekeline terk edilecektir. Ulusötesi hizmet şirketlerinin pazar payını tehlikeli boyutta arttıracak olan bu saldırı, gerek Kuzey ve gerekse Güneydeki özgürlükler ve demokrasiye göz dikmiştir. Ayrıca, DTÖ içinde müzakere edilen bu anlaşmalar sadece uygulanmakla kalmayacak, hiç bir şekilde geri dönüşlü olmayacaktır. GATS saldırısını durdurma zamanı gelmiştir.

Bu nedenle, bizler, hükümetlerimizi GATS 2000 ile ilgili acil bir moratoryum ilan etmeye, geriye kalan iki yılda aşağıdaki çalışma programını izlemeye çağırıyoruz:

[a] Mevcut GATS rejiminin etkileri ile önerilen GATS 2000 hükümlerinin tüm ülkelerin yerelinde ekonomik, sosyal, hukuki, çevresel,

politik alanlarda yaratacağı tahribatın tam ve doğru olarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirme çalışmalarına emek ve yurttaşlık örgütlerinin de dahil edilmesi;

[b] Devletlerin kendi yurttaşlarının temel ihtiyaçlarını sağlamadaki kamusal rolünün İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi doğrultusunda geri verilmesi;

[c] Mevcut GATS rejiminde yer alan ve yabancı hükümetler ile şirketlere kamu yararını, hukuku, kalite standartları benzeri programları, kamu sağlığı ve ulaşımında güvenlik standartları gibi temel hakları yok sayma yetkisi tanıyan hükümlerin çıkarılması;

[d] Hükümetlere, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, kültür, çevre, ulaşım, barınma, enerji ve su gibi temel hizmetlerin kamu tarafından yerine getirilmesi için gereksinim duydukları değişmez garantilerin verilmesi;

[e] Özellikle Güney devletlerine, evrensel yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için somut kaynakların sağlanması ve bu ülkelerde toplumların temel hizmetlere bir ödeme yaparak ulaşma yerine kamusal bir hizmet olarak —ücretsiz— ulaşabilmelerinin sağlanması;

[f] Sınır ötesi hizmetlerle ilgili olarak geleceğe dönük programlarda, yatırım ve ticaret müzakerelerinde hükümetlerin pozisyonlarını belirlemeleri sırasında emek ve yurttaş örgütlerinin etkin katılımını sağlayacak düzenlemelere gidilmesi;

[g] Hükümetlerin çevreyi, doğayı, doğal kaynakları, sağlık ve güvenliği koruyacak, yoksulluğun azaltılmasını, sosyal refahın artırılmasını sağlayacak hukuki düzenlemeler yapma hakkının garanti altına alınması, bu düzenlemelerin dizaynına sosyal yapıların da dahil edilmesi.

Ve son olarak bizler, hükümetlerimizi, gelişmekte olan ülkeleri kamu hizmetleri, eğitim, sağlık ve su gibi temel hizmetleri özelleştirmeleri için zorlayan IMF, Dünya Bankası ve «Çok Taraflı Kalkınma Bankalarının baskılarına son verme-ye çağırıyoruz.

* Çeşitli ülkelerde küreselleşme karşıtı çalışma grupları ortak faaliyet platformu.

** Hizmet Ticareti Genel Anlaşması.

Danimarka'da bir sol parti kongresi

Kongreye davetli olarak katılan arkadaşımız Gaye Yılmaz'ın izlenimleri.

30 Mart-1 Nisan 2001 arasında Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da sosyalist bir partinin yıllık olağan kongre toplantısı yapıldı. İlk anda çok sıradan gibi görünen bu kısa bilginin gerisinde, ülkemizde görmeye hiç alışık olmadığımız bir sosyalist kültürün bir partinin tüm üyelerince sindirilip yaşama geçirildiğinde ortaya çıkan ve sözcüklere sığmayacak kadar büyük bir kolektif ilişkiler yumağı vardı.

Partinin adı "Red & Green Alliance", Türkçesi "Kızıl-Yeşil İttifak". 1991 yılında dört farklı ve sol yönelimli siyasi yapının bir araya gelmesi ile oluşan bu sol birlik, bugün gelinen noktada hemen hemen bütün iç hesaplaşmalarını ve ayrışmaları tamamlamış durumda. En iyi örgütlenme modelini uzun tartışmalarla geliştirmeye çalışmışlar, bu sürecin hala devam ettiğinin de altını çiziyorlar. Partide *başkanlık sistemi yok*, sadece kalabalık bir yönetim kurulu kadrosu var. Yöneticiler her yıl yapılan kongrelerde delegeler tarafından seçimle belirleniyor, delegeler ise daha uzun aralıklarla (dört yılda bir kez) seçiliyor. Partiye üye kaydı konusunda hiç bir temel kriter yok, ancak *her yeni üye en az üç ay süreyle ve mutlaka Parti içi ideolojik eğitime tabi tutuluyor*.

Partinin hali hazırda Danimarka Parlamentosu'nda 5 milletvekili var. Milletvekillerinin dokunulmazlıkları ya da

makam otoları, şoförleri, koruma görevlileri gibi şeyler yok. Parlamento'daki görevlerine bisikletleriyle gidip geliyorlar ve toplu taşıma araçlarını diğer ülke vatandaşları gibi (otobüs, tren ve metrolarda parayla bilet alarak) kullanıyorlar.

Kongreye gelince: Cumartesi ve Pazar günlerine denk düşen Kongre tarihi Partinin uygun mekan bulma sorununu da çözümlemiş gibi görünüyor. Şehrin bir hayli dışındaki bir lise binası delegelerin iki gün boyunca tüm ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde karşılar. Kongre sırasında verilen çaya-kahve, vb. yanısıra küçük sandviçler ve öğle ve akşam yemekleri okulun mutfağında, yönetim kurulu üyeleri ve milletvekilleri de dahil olmak üzere bütün delegeler arasında dayanışma ve sorumluluğun eşit paylaşımıyla dönüşümlü olarak gerçekleştiriliyor. Kısa bir örnek vermek gerekirse, mutfağa girildiğinde önlük takmış bir Yönetim Kurulu üyesini patates soyarken ya da bulaşık yıkarken görmek çok sıradan bir şey. Dikkati çeken bir şey de evli olan delegelerin neredeyse yüzde 95'inin politik mücadeleyi eşleriyle birlikte omuz omuza götürüyor olması. Bu arada eşler dönüşümlü olarak çocuklara bakıyorlar ve çocuklarıyla ilgilenilebilmek amacıyla dışarda kalanlar da kongre salonu dışında bir ek-randan bütün tartışmaları izleyebiliyorlar.

Kongre salonu içinde protokola ayrılmış özel bir bölüm olmadığı gibi, delegeler arasında da kimin yönetici, kimin milletvekili ya da sade üye olduğunu anlamak imkansız. Toplam delege sayısı 350-400 civarında, fakat salonda oturma düzeni bizdeki gibi spor ya da sinema salonları biçiminde değil. Yani her üç dört delegenin önünde büyükçe bir çalışma masası var, bu masalar çok işlevsel bir şekilde kullanılıyor. (Notlar alınıyor, Parti tarafından dağıtılan Kongre dökümanları, tüzük değişikliğine dair notlar, vb. masalarda elden ele dolaşıyor.) Statüsü ne olursa olsun delegelerin sunuş (konuşma) süresi 3 dakika ile sınırlı. Fakat hiç kimse bu süreyi aşmadığı gibi, içi boş söylemlerle vakit dolduran ya da daha önce söylenenleri tekrarlayanlar da olmuyor. Kongre için belirlenen kahve-yemek molaları ya da konulara göre tartışma sürelerinde yaşanan azami gecikmeler 5 dakika ile sınırlı ve delegelere hiç bir ekstra uyarıda bulunulmaksızın herkes zamanında salonda toplanıyor.

İki günün sonunda Kopenhag'dan ayrılırken, birşeylerin değiştirilebileceğine inancımın güçlendiğini ve içimde yeni umutların yeşerdiğini hissettim. Biliyorum ki biz de ülkemizde bunların benzerini ve belki daha da gelişmiş bir örneğini yaratabiliriz.

Neden olmasın?

ÖDP'nin krizi üzerine

Mehmet Özgen

Elbette ki, ilişkilerimiz, birlikteliğimiz de sorunlu. Ama kim söyledi krizin nazik olduğunu?

Sonunda parti içinde başından beri gelişen tıkanıklık krize dönüştü. Krizin aynı zamanda bir imkan boyutu içerdiğini görmeyen yönetim, tehlike boyutuna oynadı ve partiyi yarılma noktasına taşıdı. Örgütün tepkisi karşısında da çözümlü ona havale etti. Peki bu krizi nasıl ele almalıyız? Elbette ki kriz, öznel ve nesnel koşullar tarafından belirlenmektedir. Ancak, basit olarak, öznel koşulların nesnel koşullara denk düşmemesinden kaynaklandığı genel olarak söylenebilir de, bu, Partinin gerçekliğini bütünüyle yansıtmaz. Örneğin, bugünkü somut ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulların, öznel koşullar kümesi içinde yer alan kuruluş öncüllerini yansıtladığı sonucuna varamayız. Bu nedenle, ÖDP'nin kuruluş öncülleriyle yönetimlerinin izlediği politikaları ayrıştırarak analiz etmek gerekir.

1. FELSEFESİZ SİYASET

Kuruluş öncüllerinden ne'yi anlamalıyız? Elbette ki kuruluş belgelerinde yer alan "yeni bir siyaset tarzı"nı, "kitlesel sol parti"yi ve "siyasetin toplumsallaşması"nı. Tartışmalı olan ve somut toplumsal koşullar tarafından sınanıp yansılan bu öncüllerin kendileri değil, kavranış biçimleridir.

Sorunu böyle koymazsak, ÖDP'nin, Türkiye sorununa büyük ölçüde 3. Enternasyonal çizgisince belirlenmiş siyaset felsefesinde süreklilik içinde devrimci bir kesinti/epistemolojik kopuş olduğunu kavrayamayız. Söz konusu öncüller bu kopuşu temsil ettikleri ölçüde dönüştürücü rol oynayabilirlerdi. Sorun bu kesintiyi devrimci Marksist bir rotaya oturma sorunuydu ve hala da budur. Çünkü krizin temel bir nedeni kesintinin salt kesinti olarak, içeriklendirilmemiş söylemler olarak kalmasıdır. Böyle olduğunda da *kesinti*'nin soysuzlaşması kaçınılmazdır. Beş yıl boyunca yenileşmeci bir retorikle durumu idare etmişsiniz. Ve sonunda bakmışsınız ki, yeni olan her şey de "buharlaşıyor." Tıpkı "katı olan her şey"in "buharlaştırılması" gibi. Çünkü yenileşmecilik, yeniden-üretim anlayışını kapsamaz; dönüşüm sorununa kafa yormaktan kaçınır. Bu yüzden o, daha çok post-Marksist siyaset felsefesiyle dolaymlanan bir yaklaşımdır ve post-modernizmin genel karakteristiğine uygun olarak yeniden-üretim'den bir kaçışı ifade eder. Öte yandan, yenileşmeciliğin bu özünü kavramadan, Marksizmin temellerine dönüş adına ona saldırmak da tıkanıklığı sürdüren bir yaklaşımdır. Sürdürmekle de kalmaz, bi-

zi, kavramlarıyla düşünmeye alıştığımız 3. Enternasyonal Marksizmine, onun en vulger biçimine geri götürür. Partide, bütün devrimci söylemlerine karşın, bu eğilim de var.

Dolayısıyla, krizin bu iki eğilimin kutuplaşmasından kaynaklandığı şeklinde bir kavrayış da yaygın. Oysa dönüşüm (yeniden-üretim) sorunu karşısında temel bir ortak paydada teklesirler: *felsefesiz siyaset*. Krizin tanısı nedir sorusuna verilebilecek en uygun yanıt budur.

2. YENİDEN YAPILANMA

Yeniden yapılanma süreci, yani kesintiyi sürekli kılmak genel olarak kapitalizmin, burjuva toplumunun ve onun rasyonel temeli olan modernizmin krizinin, eleştirel ve yaratıcı bir Marksizm kavrayışıyla analiz edilmesiyle başarılabildi. Yani siyasetin felsefi-teorik temellerini üretmek. Sözelimi AB'ne ilişkin "karşıt" fikirler bir sistem analizinden türetilmiş olsaydı, "IMF, vb. emperyalist kuruluşların Türkiye hakkında aldığı kararlar, sömürü ve baskıyı artırıcı yöndedir. Oysa AB'nin Türkiye'ye ilişkin kararları demokratik hakları geliştirici yöndedir," gibi ve benzeri yaklaşımlar, sermaye çevreleriyle stratejik koşutluk taşıyor olsa bile fikri ayrışmanın bir dışavurumu olarak kabul edilebilirdi. İlginçtir, "küresel saldırıya küresel direniş" şiarını sempatiyle benimseyen çoğunlukçu arkadaşlar, bu saldırının, nemenem küresel, ne tip bir saldırı olduğu üzerine kafa yormayı gerekli görmemişlerdir.

ÖDP, onu oluşturanların, III. Enternasyonal Marksizmini aşma niyeti ve eğilimini gösterebildikleri için mümkün olmuştur. Ama kriz ekseninde bir tartışma sürecinin engellenmesi (kollektif bir yayın organının konferans kararına karşın gerçekleştirilmemesi) bu aşma eğiliminin gelişmesini durdurdu. Sonuç: 3. Enternasyonal Marksizmine rücu etmek. Onun terminolojisi yeniden iletişime sızıyor, sorun çözme mantığı yeniden üretiliyor. Yapısal bir kriz döneminde kurulan parti, sanki kapitalizmin görelî istikrar dönemindeymişçesine, ne teorik bir hazırlık, ne de emekçi sınıfın öncülerine yönelik bir örgütlenme faaliyetine girişmediğinden, krizin derinleştiği bu anda kendini yeniden inşa etmesi gerekirken, tasfiye olgusunu yaşıyor. Nedir bu? Felsefesiz siyasetin çöküşü...

Bu açıdan, ÖDP'nin sosyalist hareketin yeniden yapılanmasını temsil ettiği savları bir özlemin ötesine geçemedi. Dolayısıyla, kendisiyle diğer demok-

ratik ve sol güçler arasındaki ilişkinin niteliği ve biçimini tayin etmekte, temel referansları belirsiz olduğundan her zaman zorluk çekti. Bu, onun toplumda yeni bir siyasal özdeşleşme hareketi yaratamamasının da temel bir nedenidir. Diğer taraftan, yeniden yapılanma eleştirel Marksizmin geliştirilmesiyle eş anlamlıdır. Sosyalizmin krizini aşmak Marksist teorinin de yeniden üretilmesine bağlıdır. Kapitalist küreselleşmeyi kavramak ve onun insanlık için taşıdığı riskleri öngörmek buna bağlıdır. Ancak ÖDP, hiçbir hareketin olmadığı kadar bir entelektüel birikimin öznelere sahip olmasına karşın, teorik bir akıl geliştiremedi. Bu nedenle post-modern teorilerin ve bunlara dayalı politikaların etkisine açık oldu.

3. GRUPLAR

Birlik, yeniden yapılanma, yani teorik ve politik bir dönüşüm süreciyle gelişip pekişebilirdi.. Grupların kendilerini 1. Kongreden sonra konsolide etmeye yönelmeleri bu dönüşümü gündemden düşürdü. 12 Eylül'den sonra gruplar esas olarak sosyolojik varlıklar anlamında alt-kimlik düzeyine düşmüşken, ki bu Partinin kuruluşunu kolaylaştıran bir unsur olmuştur, bugün kendilerini ideolojik-politik özneler olarak inşa etmektedirler. Bu da parti bütünlüğünü bozan en önemli unsur haline gelmiştir. ÖDP'nin hedeflerinden biri olan grupların harmanlanması, dolayısıyla sosyalist hareketin kendini yeniden üretme süreci tamamen kendiliğindencilığe terkedildi. Kurulan platformlar, parti-içi iktidar mücadelesinin araçlarına dönüşerek birbirlerinin zaaflarından beslenir oldular.

Öte yandan, gruplar, genel olarak, kendi geçmişlerinin muhasebesini ve özeleştirisini yapmış, "resmi" tarihleriyle hesaplaşmış değildiler; ÖDP ile bunun üzerine adeta perde çekilmiştir. Bu nedenle, parti içinde başgösteren bunalım dönemlerinde kırılğan olmaktadır. Uslup sorunu, temel sorunların üzerini örten bir rol oynar hale gelmekte, iletişim ortamını bozmaktadır. Bu da siyaset üretememenin bir bahanesi olmaktadır.

Çoğulculuk da bugüne kadar grupların temsili üzerinden yürüdü; sahici saflaşmaların/fikirlerin, emekçi ve ezilen güçlerin temsili üzerinden değil. İlk yıllarda, parti organlarında yanyana gelen farklı çevre ve gruplardan insanlar arasında iletişim ve etkileşim ortamı oluşmuş ve bu bir ortakduyu da geliştirmişti. Ortakduyu, bir örgütün ideolojik birliğini ve dolayısıyla, kollektif bilincini yaratmanın temelidir. Ancak kurumlaşmak ve manipülasyonlar bu temeli güçsüzeletirdi.

Bu yüzden, iddia edildiği gibi, ÖDP yerel ve evrensel pratiğin özeleştirisi olamamıştır.

4. PARTİ MODELİ

ÖDP başından beri bir parti anlayışı tartışması için-

de olmuştur. Ancak bu tartışma somut durumun analizine dayanarak değil, genellikle eski referanslarla yürütüldü. Parti modeli, "parti-olmayan-parti", "parti-gibi-parti" söylemleri altında el yordamıyla ve denetimsiz olarak tartışılmaya çalışılmıştır. Çünkü kuruluştaki söylemlere içerik kazandırılmamış, teorik bir tanımlama getirilememiştir.

ÖDP'nin, "kitlesel sol parti" veya "devrimci kitlesel partisi" olarak -ortak kabul- kurulduğu tarihsel bir olgudur, program ve tüzüğünde ifade edildiği gibi, sosyalizmi hedefleyen bir parti olması da: "Özgürlük ve Dayanışma Partisi, özgürlükçü, özyönetimci, enternasyonalist, demokratik planlamacı, doğa-insan ilişkilerini yeniden tanımlayan, militarizm karşıtı ve cinsiyetçi olmayan bir sosyalizm doğrultusunda, sermaye güçlerinin egemenliğini, emperyalizmin tahakkümünü ortadan kaldırarak emek güçlerinin siyasi iktidarının kurulmasını amaçlar."

Demek ki, ÖDP sosyalizmi amaçlamış; bunda kuşku yok. Bu arada farklı bir sosyalizm tanımının ipuçlarını da programına koymuş. Bununla "kitlesel sol parti"yi yanyana koyduğumuzda buradan farklı bir parti modeli çıkar. Dolayısıyla ÖDP, klasik model/monolitik parti anlayışını aşma iradesini temsil ediyor. Ama "parti-olmayan-parti", özünde anti-bürokratik bir söylemken, başlangıçta organların iradesini tanımamak, onların temsil işlevini yok saymak şeklinde anlaşıldı. (Böyle anlayan arkadaşlar, şimdi de disiplin kurullarını işletmeyi, tüzük değişikliğini bir çözüm yolu olarak görüyorlar!) Partigibi-parti diyenlerse iki bölüme ayrılıyor. Kimi, genel olarak kurumsallaşan bir örgütü kastediyor; (en basit örgütün bile organları vardır çünkü); Kimi de, klasik modele atıfta bulunuyor.

Ortada bir model sorunu olduğu açık. ÖDP, önvaryadığı modeli tanımlayamamış ve böylece klasik modelden ayıramamıştır. İki nedenle ayırmalıydı. Birincisi, tarihsel olarak, işçi sınıfı ideolojileri ve örgütlerinin hepsi 20. Yüzyılın ilk yarısının, yani dünya ekonomisinin farklı bir gelişme gösterdiği bir dönemin tarihsel koşullarını yansıtmaktaydılar. Hem işçi hareketinin sendikal örgütlerinin, hem de reformist ve Marksist örgütlerin bunalıma sürüklenmesinin temel bir açıklaması budur. Yani sermayenin, dünya pazarının ve üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi şeklindeki meydan okuyuşuna yanıt verebilmeleri için stratejilerini ve örgütlenme biçimlerini değiştirme zorunluluğuyla karşı karşıya oluşları.

İkincisi, tarihsel deneyimden biliyoruz ki, çoğulculuk bu modelle bağdaşmaz. Ne'ydi klasik model? İşçi sınıfını evrensel özne olarak tanımlayan bir sosyalizm anlayışının parti modeli. Bu evrensel özne postulasının tartışmalı olduğu biliniyor. İkameci bir anlayışı da içerdiği ve dolayısıyla pratiğinin sı-

nıfın kendisi üzerinde tahakküm kurmakla sonuçlandığı da. ÖDP ise, kurucu öncülleriyle bunu aşan bir düzleme kendini yerleştirmiş. Bu kadar, daha ötesi yok. Oysa günümüzde kapitalizmin, sermaye/emek çelişkisi yanında, dışsallaştırdığı diğer çelişkilerin bilince çıkardığı tahakküm ve egemenlik (erkek egemenliği, doğa üzerindeki egemenlik, vb.) tarzları özgül mücadeleler ve özerk bilinçler yaratıyor. 21.Yüzyılın sosyalist ideolojisi, kurucu özneler olarak, sınıf bilinciyle birlikte bunların eklemlenmesinden, birbirini bütünlemesinden oluşabilir. Sınıf bilinci yalnızca kapitalist sömürü ve tahakkümle ya da emek/sermaye çelişkisiyle bağıntılı olarak tanımlanamaz; o aynı zamanda bu tahakküm ve egemenlik tarzlarıyla da bağıntılı olmalıdır. Sınıf bilincinin kendisini içinden geçtiğimiz tarihsel koşullarda hem kurma, hem de geliştirip zenginleştirerek yeniden üretme yeteneği böyle bir bağıntı ile mümkündür. Bu, sınıf perspektifli yeni bir model gerektiren yeni bir durumdur. ÖDP'nin çoğulculuğunun nesnel temeli bu olabilirdi. Demek ki, çoğulculuk yalnızca öznel bir temelden, farklı fikir kümelerinin varlığı veya kabulünden ibaret değildir.

Peki bu yaklaşımın işçi sınıfı ve diğer özneleri eşitleyen post-Marksist bir bağlamdan ayrımı nedir? Bu, içinde bulunduğumuz geçiş sürecinde sınıf mücadelesine nasıl baktığımıza bağlı.

Öncelikle bu noktada, sınıf mücadelesi açısından tarihsel bir dönemeçte olunduğuna işaret etmek gerekiyor. İçinde bulunduğumuz küreselleşme süreci kapitalizmin de aşılmakta olduğu bir süreçtir aslında; "sosyalizm mi, barbarlık mı" ikilemini gittikçe yalınlaştıran bir süreç... (Bkz: *Kızılçık*, sayı 5, s.32.) Ama niçin ya SOSYALİZM ya barbarlık? Çünkü "yalınlaştırıcı süreç" emek-sermaye çelişkisini her zaman olduğundan daha da belirgin kılıyor. Bu çelişki ve onun üzerinde temellenen sınıf mücadelesi küreselleşmenin öne çıkardığı diğer özgül tahakküm ve egemenlik ilişkilerine karşı mücadelenin yerini tek başına doldurmaya yetmez ama, o mücadele de tüm boyutlarıyla ve potansiyelleriyle ancak bu sınıf mücadelesiyle bütünleştğinde tam ve gerçek anlamını buluyor. Çünkü aynı "süreç" bu mücadelelerin de ancak sistem-karşıtı bir mücadeleyle ilişkilenebilmesiyle başarı kazanabileceğini giderek netleştiriyor. Bunlar gibi kurucu öznelerin insanın özgürleşmesi için mücadele kapsamında tamamlayıcı bir rol oynayabilmeleri için, emek-sermaye çelişkisi eksenli bir modelin onları da içerecek tarzda geliştirilmesi, ya da bir başka deyişle, geliştirilecek modelin *sınıf perspektifli* olması zorunluluğu burdan doğuyor. Eğer böyleyse, sınıfın da, küreselleşme sürecinde, üzerinde durulmaya değer önemli bir başkalaşım sürecinde olduğunu söylemek mümkündür ve hatta gereklidir. Bu, özgürleşme sorunu- nu öne çıkarır.

Birinci nokta şudur: genel olarak sınıf aidiyeti,

sınıfın toplumsal işbölümü içindeki nesnel konumundan dolayı, birey olarak işçinin özgürlüğünü sınırlayan bir durumdur. Marx, bunun içindir ki, sorunu, nihai olarak, sınıfın kurtuluşu olarak değil, bireyin kurtuluşu olarak koyar. Bugün görmek gerekir ki, ser-

maye grupları arasında süregiden maliyetleri düşürme rekabeti, son yirmi yılda üretim sürecinin ve emek gücünün içeriğinde önemli değişimlere yol açarak sınıfsal aidiyet bağlarını görece esnekleştirmiştir; klasik proleter kavramının içeriğini oluşturan kol gücünün yerine zihinsel ve bilişsel işgücü geçmektedir. Böylece üretimin denetimi, nitelik ve nicelik olarak, entellektüel ve bilimsel çalışanlara geçmektedir. Bu olgu onları (beyaz yakalılar'ı) bugün için bilinçte mavi yakalılardan görece uzak tutuyor ve aynı zamanda, "özgürleşme" imkanları görece artan ayrıcalıklı bireyle döñüştürüyor olsa da, yaşanan nesnel gerçeklikte onlara daha da yaklaştırıyor. Çünkü bu özgürlük, tıpkı Roma döneminin gladyatör okulunda azad edilmiş ama öldürme tekniğini öğretmek zorunda olan hocaların sahip olduğu özgürlükten nitelikçe farklı değildir. Kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrılığın azalması ve giderek yok olması, ceplerindeki yazılım programları ya da kafalarındaki bilgidan başka hiç bir şeyleri olmayan, olanları da her an kaybetmeye aday, üretim araçları sahipliğinden tümüyle kopmuş, sermayenin istihdam hesabında bir "kalem"e döñüşmüş bir sürü insan çıkartıyor kapitalizmin işgücü pazarına. Ücretli kölelik alanı genişliyor ve derinleşiyor. Dolayısıyla, "proletarya"nın özgürlük mücadelesinde eskiden "müttefikler" olarak görülen ve "küçük burjuva" diye nitelenen bir kesim çalışan, şimdi nesnel olarak, o mücadelenin doğrudan özneleri arasına katılıyor. Bizim için bugün sorun, proletaryanın saflarının kimleri asli unsur olarak dışladığı değil, kimleri, nasıl kapsadığı sorundur artık. Bir de, tabii, sorunun çözümünü ne gerektiriyorsa onları yerine getirmektir.

İkincisi, özgürlük mücadelesiyle eşitlik mücadelesi, birbirini içeriyor, ya da üretiyor olsalar bile, bir ve aynı şeyler değildir. Eşitlik için mücadele özgürlük mücadelesinin dayanaklarından biridir, hiç şüphesiz: işçi sınıfının sömürüyü sınırlayan ekonomik ve sosyal alandaki kazanımları gibi. Ama bu, özgürlüğü kaçınılmaz olarak getirmez. Çünkü özgürlük salt üretim tarzı analizi üzerinden tanımlanabilecek bir şey değildir. Politikanın yanısıra ideolojik ve kültürel boyutları da var. 75 yıllık pratiğin bize öğrettiği öncelikli ders budur. Ve bu, hem parti modelini, hem de iktidar sorununu, geçmiş pratikten farklı bir biçimde tasarlamamızı gerektiriyor. Evrensel özne postulasında, işçi sınıfının diğer toplumsal grupların kurtuluşu ve özgürlüğü için mücadele vereceği ve kazanacağı öngörülüyordu. Buna bağlı bir varsayımı da, kapitalist üretim tarzının döñüşmesiyle özgürlüğün kendiliğinden gele-

ceği idi. Yani bu yönüyle de ikameciliği içeriyordu. Post-yapısalcı ve post-Marksist siyaset anlayışı işte buradan uç verdi. Sorunu, pragmatist bir felsefi yaklaşımla tüm toplumsal özneleri eşitleyerek aşma yoluna girdi. Yani ideolojik ve kültürel boyutu, sistemin temel bir yapısına, üretim tarzına karşılık olarak ve ondan görece soyutlayarak mutlaklaştırdı; elbette ki toplumsal formasyonun kerte-leri arasındaki diyalektik bütünlüğü ve dolayısıyla tarihsel materyalizmi yadsıyarak. Buna karşı çıkmak geçmişe sarılmakla değil, yeni modeller tasarlamak ve inşa etmekle mümkündür. Marksizmi yeniden üretmek derken kastettiğim sorunlardan biri bu.

Ne var ki ÖDP'de hakim olan yenileşmeci politika anlayışı, sınıf mücadelesiyle yeni toplumsal hareketleri eşitleyen, sınıf belirlenimsiz bir politik hat izlemiştir. Bu anlayışa, sistem-karşıtı bir mantık değil, konjonktürel bir mantık damgasını vurdu. Bir dönem demokrasi ve özgürlükler ön plandaydı, başka bir dönem sınıf eksenli politikalar. Bu nedenle, ÖDP'nin siyasetinde postmodern ve post-marksist teorilerin etkisinden söz etmek mümkündür.

Sonuçta ÖDP, sınıf perspektifli bir model geliştiremediği için, klasik modelin kötü bir kopyasına dönmüştü. Başlangıçtaki ademi-merkeziyetçi eğilim, katı bürokratik-merkeziyetçi bir yapıya evrildi.

Eğer işçi sınıfı dışında sosyalizm için mücadele potansiyeline sahip başka toplumsal özneler varsa ve çalışma alanları/yaşam alanları diye iki temel alan belirliyorsak, ki bugünkü kapitalist toplumda bunların gerçekliği vardır, bu, sınıf perspektifli bir modelle karşılanabilir. Bu yeni modelin mantığı da hegemonya mantığı olabilir. Sınıf perspektifli değişik politik amaç ve talepler etrafında farklı olanların eklenmesi. Bu bizi iktidar perspektifi ve politik hat sorununa götürür.

5. İKTİDAR PERSPEKTİFİ/POLİTİK HAT SORUNU

Kazablanka bildirisinde ne var? "Siyasetin toplumsallaşması". Öncesinde ne vardı? "Yeni bir siyaset tarzı" Peki bu iki kavram siyaset iktidarın fethi stratejisiyle içerilebilir mi? İçerilemez. Çünkü siyasetin toplumsallaşması, siyaset iktidarın yanı sıra toplumsal ilişkiler alanında da iktidar sorununu içerir. İktidarın fethi stratejisi, devlet iktidarını ele geçirip sosyalizmi bu iktidar aracılığıyla inşa etmeye dayanır. Bu durumda önemli olan, kitlelerin bu amaca göre örgütlenmesidir. Bunun için onlar mobilize edilmelidirler (ikameciliği üreten de böyle bir anlayıştır). Mobilizasyon bilinci fiili ilişkileri, alternatifini koyarak (mümkün olduğu kadar) şimdiden değiştirmeyi, ideolojik itaat bağlarını şimdiden parçalamayı kapsamaz. Bu, bütün toplumsal alanda yaygın bir mücadeleyi gerektirir. Siyasetin toplumsallaşması budur: emekçi kitleleri bizzat kendi yaşam süreçlerini dönüştürecek mücadelelerin öznesi yapmak. Yani iktidar sorunu salt devlet iktidarı so-

rununu değil, ya da salt iktidarın fethi sorununu değil, iktidarın fethine giden yolun açılabilmesi ve açık tutulabilmesini siyasetin toplumsallaşmasıyla sağlamayı ve bunun için de, aynı zamanda egemen sınıfın ideolojik hegemonyasını parçalamayı içerir.

Hegemonya mantığı farklı demokratik, siyasal taleplerin eklenmesi yoluyla sistem-karşıtı bir blok oluşturmaya gerekli kılar. Bu eklenme, öncelikle çalışma ve yaşam alanlarının birliğine dayanır. Dolayısıyla, toplumsal ilişkilerin bütününe nüfuz eder. İşçi sınıfı böylesi bir hegemonik pratik içinde ekonomik taleplerin ötesinde, siyasal alanda da radikalleşebilir.

Politik hat önerimi, bu mantığı içermelidir. Eğer devrimci mücadelenin anti-kapitalist, anti-faşist, anti-şovenist, vb. yönlerinden sözediyorsak, hegemonik bir strateji zorunludur. Hegemonya, farklı ama özdeşleştirilebilir -çünkü nesnel olarak özdeş temeller üzerinde yükselen- talep/amaçların eklenme pratiğidir. Bu nedenle, politik hat, tarihsel olarak, özgürlük ve eşitlik taleplerinin farklılığından dolayı farklı öznelerle tekabül eden talep ve amaçları eklemeyecek politik pratiğin ne olması gerektiğine yanıt verir. İşçi sınıfı ve kamu çalışanlarının talepleriyle Kürt hareketinin talepleri, sistem-karşıtı bir mantıkla hangi düzlemde birbiriyle eşdeğerli kılınabilir? Politik hat bu sorunun yanıtını içermelidir. Bu yüzden, sınıf eksenli politikalar ne kadar belirsizse, emekçilerin talepleriyle Kürt hareketinin taleplerini birbirinden bağımsız politikalar olarak ele almak da o denli belirsizdir. İkisi de sistem karşıtı bir mantıktan yoksundur.

SONUÇ

Genel olarak dar bir geçite doğru ilerliyoruz. Kapitalizm, küreselleşme ile birlikte tüm emekçileri ve ezilenleri köleci bir düzene doğru sürüklüyor. Süreç, "ya sosyalizm ya barbarlık" ikilemini giderek daha çok yalınlaştırma eğiliminde. Bu yüzden bağımsız bir sosyalist hattın korunması ve geliştirilmesi geçtiğimiz on yıllardan daha büyük bir önem arz ediyor. Bu açıdan ÖDP, hala denenmemiş bir imkan. Bunu görmeden, yalnızca politik ittifaklarla çözüm aramak, aymazlığın ötesinde, sosyalist hareketin tasfiyesi, ya da kriz kaşısında onu silahlılandırma anlamına gelecektir. Ayrıca bu imkanın tüketilmesi, yeni bir "fetret devri"ni açmakla kalmayacak, sosyalizmin çoğulculukla ve demokrasiyle bağdaşmadığı propagandasını bir kez daha ve yıkıcı bir ideolojik silah olarak burjuvazinin eline sunmuş olacaktır. Vebalini omuzlamak isteyenlere tarihin koyacağı sıfatı söylemeye gerek yok. Yaşadıklarımız, ihmal ettiğimiz sorunlarla bu kez kriz olarak yüzleşmemizdir. Krizin önümüze koyduğu kendimizi dönüştürme imkanını nasıl olur da göremeyiz? Elbette ki, ilişkilerimiz, birlikteliğimiz de sorunlu. Ama kim söyledi krizin nazik olduğunu?

Yugoslavya dersi

Doğru olan geride kaldıysa,
geriye dönmekte beis nedir?

Sola, sosyalistlere ve giderek bağımsızlıkçı düşünce ve ideolojilere malolmuş, açıklama gücü tartışılmaz kavramlardan biri de "emperyalizm"dir. Somut bir gerçekliği anlatır ve onusuz, dünya ya da herhangi bir ülkeye gerçekliği kavranamaz. "Küreselleşme" gibi emperyalizmin tarihinde kaldığını ya da bir "üst evre"ye dönüştüğünü ima eden kavramlar tutmamış, gerçeklik üstte çıkmıştır. İşte bu emperyalizm 20. Yüzyıl boyunca ders aldığı ülke ve toplumlara şimdi ders veriyor. Elbet önce kuralını koyuyor: Günümüz dünyasında "bağımsız" olunamaz; "globalleşme"nin dışında kalınmaz; "küreselleşme"ye karşı konulamaz; bundan zarar da görüle ülke çıkarı, halk sağlığı ve benzeri gerekçeler ileri sürülemez; üretim araçları, doğal kaynaklar, topraklar için "bu bizimdir" denilemez. Bu kurala ters düşen ve direnen toplumların ekonomik gelişmesine, istikrarına izin verilmez, aksine davranan politik yönetimler ayakta kalamaz...

Öyle de oluyor mu, olmuyor mu?

Türkiye telekomunu, havayoluunu, bankasını, pılını pırtısını uluslararası emperyalist sermayeye satmakta önüne konulan takvimi bir gün aksattı diye görün ve yaşıyın, neler oluyor? Daha da neler olacak!

Bu böyle gittikçe ve giderse için nereye varabileceğini Yugoslavya'ya bakın anlarsınız.

Miloseviç'i tutukla, bana ver, sana şu kadar para ve şu tarihe kadar mühlet... Borç senedi öder gibi vadenin son günü Miloseviç hapiste ve paranın yarısı serbest! Öbür yarısı da emperyalizmin ajanlarına paketlenip teslim edildiğinde ödenecek... Kim ödüyor

bu borcu? Güce tapan dünyanın "halk devrimi" diye selamladığı bir yönetim. Ne halkı, ne devrimi? Borç kime ödeniyorsa onun devrimi, CIA devrimi! **Kızılçık** gününde bunun altını çizmişti.

Hesap belli: Avrupa'nın kıyısında, Balkanlar'da küreselleşmeye kendi yapısında olan dirençlerden dolayı ayak uyduramayan ayırık otlarını temizlemek. ABD ve Avrupa emperyalizminin, bir gözü kapitalist Rusya'nın geleceğinde, öbürü Ortadoğu ve Avrasya petrollerinde müşterek siyaseti.

Miloseviç zaten bir despottu, Yugoslavya'da "özgürlüğün altıyapısı"nı kurmak için paraya ihtiyaç var, "Normal alış-veriştir," denilsin isteniyor. Denilsin de, Emperyalizm mi kurtaracak despotlardan, despotların ezdiği hakları?

Yani lafın ucu emperyalizmden "bağımsızlığa" uzanıyor. Bağımsızlık "tatsız" konu. Dünya küreselleştikten sonra artık lafı mı olur? Bağımsızlığın lafı edilemez olmuşsa, emperyalizmin lafı mı olur? Küreselleşmeyi veri kabul edenlere göre (aralarında pek çok solcumuz da var) artık pek çok şey veri. Emperyalizmin gelip Yugoslavya halkını Miloseviç'ten kurtarması da veri. İtiraz "bağımsızlık'a" varır. Bağımsızlık artık tatsız ve gereksiz bir ideolojik saplantıdır. Yani salt maneviyattır. Karın doyurmaz.

Bu, sağda kurnazlık, solda ahmaklıktır. Dünyanın emperyalizmle ilişkisinden hiç maneviyat çıkar mı? Senin beş kuruş etmez despotuna milyonlarca dolar fiyat biçecek kadar aptal bir emperyalizm görülmüş müdür?

Ulus-devlet çerçevesi içinde sayısız refleksler belirir. Bunlar emperyalizme karşı olur, tarafsız

olur, işbirlikçi olur, bencil olur, vb. Emperyalizm kendine yarayanı yanına, yaramayanı karşısına alır. Yararını bir despotu aşmakla veya bir despot yaratmakla gerçekleştirecekse yaratır veya satın alır. Despotunu satıp kârlı çıktığını sanan toplum yanılır. Gerçekte o toplum bundan sonra ortaya çıkacak şu veya bu refleksini de fiyatını buldukça satmaya hazır bir topluma dönüşür. Dönüştüğünde fiyatı düşer. Emperyalizmle ilişkinin bu şaşmaz diyalektiktir toplumları, halkları köleleştiren.

Köle olmak veya olmamak. Köleliği kabullenmek veya reddetmek... Sorun üzüm yemekten, yani "karın doyurmak"tan ibaretse, bunlar ilk bakışta ve her renkten küreselleşmeci bakışta "maneviyat"mış ya da ideolojiden ibaret şeylermiş gibi gözükürler. Oysa kölelik, "maneviyat" değeri çok düşük bir AÇLIK durumundan başka bir şey değildir.

Sorun, bugün var yarın yok bir despottan kurtulup kurtulmamakta ya da "ulusal onur"u koruyup korumamakta değil, emperyalizme yakalanıp yakalanmamaktadır. Yakalanan, her zaman halktır. Çalışanlar, sokaktaki adam, çoluk çocuk... Emperyalizm halkları yakalar: Özgürleştirmek için değil, sömürmek için. ("Bazı halkların sorunu sömürülmek değil, yeterince sömürülmemek," diyen eski-yeni solcularımız var, biliyorsunuz!)

Bunlar, artık geride kalmış klasik komünist söylemler, öyle mi?

Doğru olan geride kaldıysa beis nedir?

Avrasya

Avrasya boş değil, emperyalizmin Avrasya stratejisi de kağıt üzerinde yazıldığı kadar geleceği parlak bir strateji değil

Bir ara, gelişmelerin dünya gerçekliğinin üstünü kısmen örttüğü ara, kısa bir ara, bilinçlerin ve gelecek varsayımlarının boşluğa düştüğü kısa bir ara, emperyalizm var mı, yok mu gibi saçma bir tartışmaya ilgi duyanlar, bu ilgilerinin peşinden giderek bugün, "Acaba emperyalizm diye bir şey gerçekten hiç olmuş muydu" diye sordukları bir noktaya geldiler. Ortada olan ve milyarlarca insanın kanını, geleceğini emen bir şey için var mı yok mu tartışması bir kez başlarsa, gideceği yer bellidir. Emperyalizmle ilgili hafıza kaybı nereye giderse gitsin, dünya çok, hem de çok yakın bir gelecekte anti-emperyalist eylem ve siyasetin bütün dengeleri yerinden oynatacağı bir istikamete ilerliyor.

Bu boş bir palavra mı?

Değil. Anlamak isteyen, kendi içinde yaşadığı koşullara bakarsa pekala görür. Dünyada ve Türkiye'de geçerli koşullar emperyalizmin üstünü örtbilecek koşullar değil.

Dünyanın yakın geleceğinde yaygın anti-emperyalist eylem ve siyasetin başlıca alanlarından biri Avrasya olacaktır. Zengin petrol ve doğalgaz kaynakları nedeniyle Batının emperyalist gücü dikkatini dünyanın bu bölgesi üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu bölgede tarihin taşlarının yerinden oynadığı ve taşlar yeniden dizilirken araya yeni taşların konabileceği varsayımı emperyalizmi iştahlandırmıştır.

Emperyalistler, önlerinde Sosyalist Sistem gibi bir engel bulunmadığı, bağımsızlıkçı eğilimler de iyice sönmüldüğü için, yeni dünya tasarımlarının 20. Yüzyılda olduğundan daha kolay

gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Körfez savaşı, Bosna-Hersek savaşı, Yugoslavya savaşı gibi savaşlardan da, dünya çapında bir direnişle karşılaşmadan, bugüne kadar benzerine rastlanmamış bir "emperyalistlerarası uyum"la çıkmış olmak onları cesaretlendirmiştir. Ne var ki, sıra Avrasya'ya geldiğinde işin rengi değişmektedir.

Avrasya, emperyalist rekabetin artık ortadan kalktığını, kendi içinde ve ABD patronajında bütünleştiğini varsayan ve bu varsayımından parlak bir dünya tasavvuru üretenlerin hayallerini de yerle bir edecek özellikler içermektedir. Emperyalist ülke toplumlarının yaşamaya hakkı vardır da, geri ülkelerin yaşamaya hakkı yok mudur sorusu gibi sıcak bir soruyu, Avrasya üstüne kurulu emperyalist emeller umulandan önce alevlendirmiştir. Bu soru bundan böyle daha da keskin biçimde sorulacaktır.

Bir kez, Almanya'nın tarihsel bakımdan *lebensraum*'u ("hayat alanı") olan bölgeye onu iskalararak girmek veya Alman emperyalizminin bu köklü çıkarımı "emperyalislerarası uyum"la uyumlaştırmak ve ABD'nin patronajı altına almak, imkansız denecek kadar zordur. Almanya, bu tarihsel refleksi her kabardığında diğer emperyalist ülkeler tarafından hoş görülmüş, o da bu hoşgöründen cesaret alarak —yakın tarihten bir örnekle— müttefiklerinin karşı çıkmasına rağmen Doğu Almanya'yı ilhak edebilmiştir.

Dokununca el yakan bu Alman emperyalist ideali Avrupa'nın birleşmesiyle sinmemiş, aksine, bir Avrupa siyasetine dönüşerek ABD-Avrupa çelişkisini güçlendirmiştir. Bu nedenle

ABD emperyalizminin Avrasya'ya dönük her adımı, bu adım ulusları aşan bir araçla, "uluslarüstü sermaye" aracılığıyla atılsa bile, Avrupayı yerinden hoplatmaktadır.

Avrasya'ya el ve dil uzatmayı, oturup buradan dünyanın geleceğine el koymayı güçleştiren, hatta imkansızlaştıran başka bir neden daha var. Rusya. Sosyalizmini kendi eliyle yıkmasından sonra emperyalizm Rusya'dan hep, attığı bu adımla "tutarlı" kalmasını istedi. Ama Rusya başını alıp başka yere gidiyor, daha da gidecek. Dünya siyaseti üzerinde iddiasından sosyalizm motifini çıkardı ama ya Büyük Rusya olarak iddiası?

Avrasya'yı oluşturan taşlar arasında Rusya olmadan ve razı olmadan yeni taşlar koymak ne mümkün? Bu nedenle, ABD emperyalizmi ile Avrupa Birliği emperyalizminin Rusya, öyleyse aynı zamanda, Avrasya sözkonusu olduğunda, Saddam ya da Miloseviç'i bombalarken buldıkları uyumu bulmaları mümkün değildir. Avrasya için kendine özgü bir siyaset oluşturmaya kalkan her ülke için, ABD-Avrupa çelişkisi bir zenginlik unsurudur. Bu nedenle Batıya doğru giden her Asyalı'nın, biri Güneyden, öbürü Kuzeyden olmak üzere iki yolu vardır.

Avrasya emperyalist Batı için önemli olur da Türkiye için, Rusya için, İran için, kaderi Asya'da oluşan ve belirlenen ülke ve toplumlar için önemli olmaz mı? Avrasya herkes için önemli.

Türkiye için önemli olmasına önemli de, Avrasya Türk dış siyasetinin rasyonel bir unsuru olabilmiş değil. Çünkü Türk dış siyasetini temellendiren sermaye

sınıfının her konuda (Ortadoğu, Balkanlar, vb.) olduğu gibi Avrasya konusunda da özgür bir yaklaşım ve konsept oluşturmaya yetecek kadar ne sermayesi, ne teknoloji ve bilgi donanımı, ne de bağımsız irade gücü var. Sürüklenmek kaderi.

Politika oluşturmak başkadır, özlem başka. Elbette Türk devletin ve siyasetinin kendine özgü bir Avrasya özlemi hep vardı. Ama bu özlem emperyalizmin sınır karakolunda şuuraltına atılmış ve bastırılmış bir özlem olmaktan ileriye gidememişti. SSCB'nin dağılmasının ardından bu bastırılmış özleminden fıskıran hastalıklı bir Türk dış siyaseti çıkmadı değil, çıktı. "Adriyatikten Çine kadar olan yerde hep biz varız" noktasına kadar giden bu siyaset, bu kez emperyalizm tarafından bastırıldı.

SSCB'nin dağılmasından ve sosyalizmin ortadan kalkmasından sonraki duruma, Avrasya'da bir boşluk doğdu diye heveslenmenin ve kendini bu boşluğu doldurmaya aday görüp şişmenin palavra olduğunun anlaşılmasından sonra Türkiye'nin Avrasya siyasetinin sürüklenmekten başka seçeneği zaten yoktu. Nereye sürüklenecekti? Elbette dört başı mamur bir Avrasya stratejisi olan emperyalist Batılı gücün peşinden sürüklenecekti. Sürükleniyor.

Elbette söylediğimizin bu kadarı, Avrasya'nın gerçekten boşalmış olması halinde geçerli olabilecek bir sonuçtur. Oysa Avrasya boş değil ve bu nedenle emperyalizmin Avrasya stratejisi de kağıt üzerinde yazıldığı kadar geleceği parlak bir strateji değil. Çünkü Avrasyadaki gelişmeler emperyalizmin bu bölge üzerindeki iddiasının kağıt üzerine yazıldığından daha küçük olması gerektiğini gösteriyor. Bu nedenle emperyalizmin Avrasya iddası da adım adım küçülüyor. Kendini emperyalizmin Avrasya siyasetine taşeron olarak yazdırmış ve Avrasya komisyonunu buradan almaya soyunmuş bir

Türkiye'nin komisyonunun da küçülmesi gerekir, küçülüyor.

Rusya ve İran, Batıya, Hazar Denizi'nin altından petrol ve doğalgaz nakil hattı geçirmeme konusunda anlaşmalarını duyurdular. Bunun, "Burdan ancak bizim hatlarımız geçer!"den başka bir anlamı yok. Demek ki Avrasya boş değil ve böyle olduğunun görülmesi emperyalizm adına hiç hoş değil.

Türkiye dış siyasetinin bunu anlamış ve bir refleks oluşturmuş olması gerekirken, siyaset daha çok, böyle bir refleks cılız da olsa gösteren ANAP'ın üzerine varma biçiminde belirleniyor. Mesut Yılmaz ve partisinin etrafındaki çember giderek bu yüzden daralıyor.

ANAP'lı sermaye grupları Avrasya üzerinde, MHP'nin ideolojik hesaplarından daha anlamlı bir hesaba sahip. Onların hesabı akılcı. Ama bu hesap henüz Türkiye dış siyasetinin bir unsuru olamadı. (Böyle büyük bir "dava"nın niçin ANAP gibi bir partinin eline kalmış olduğu da ayrı bir konu.) Aslında ANAP'ın Avrasyaya bakışı salt hesapçılık-

tan ibaret değil. Analitik bir derinliği de var. Batılı emperyalist gücün Avrasya denklemlerinden bazılarına oturuyor. Türkiye'nin Batıya doğru seyahatini Karadeniz'in Kuzeyinden gerçekleştirmesinin daha mümkün, daha gerçekçi ve menfaatlerine daha uygun olduğunu savunan, bir zamanlar Enver Paşa'nın savrulduğu rüyalara savrulan bir görüş ve kesim Türkiye'de hep varolmuştur. Almanya'nın eli Batıda ve emperyalist güçler arasında ne zaman güçlenmişse, Türkiye'de de bu görüş ve kesim güçlenmiştir. Mesut Yılmaz'ın dış politikayla ilgili olarak, Dışişleri Bakanı olduğu zamandan beri, dilinin altında bir bakla sakladığı izlenimini vermesi, bu baklanın biraz iri bir bakla olduğunu gösterir. Ama emperyalizm denince akla önce ABD gelmeli. Avrasya denince de öyle.

Söz, buraya kadar geldikten sonra, özel bir tarih sohbetine ve Türkiye'nin yakın gelecekteki temel paradigmalarına açılıyor. Devam ederiz.

Sıradışı bir adam

“Shakespeare dışında başka hiç bir İngiliz şairi böylesine duru, melodik şiirler yazmamıştır.”

William Blake (1757-1827) İngiliz romantizm akımının önde gelen bir ismi. Ressam ve şair. Nevi şahsına mahsus, ilginç bir kişi. Dini inancı çok güçlü ama Kilise karşıtı. Cezalandırıcı, intikamcı bir Tanrıdan hiç hazzetmiyor. Sosyal adalet ve kadın özgürlüğü savunucusu. Çekirdekten yetişme gravür ustası. Hayatını hep sanatıyla kazanmış, kıt kanaat yaşamış. Resimleri “naif” değil. Hiç bir kalıba, ekole sığmıyor. Şiirleri İngiliz edebiyatının doruk noktaları arasında sayılıyor. Hakkında bir fikir verebilmek için, İngiliz edebiyat eleştirmeni Maurice Bowra'nın bir yazısından kısa bir bölüm yayınıyoruz. Şiirleri Cevat Çapan *Kızılçık* için çevirdi.

“...Blake'in, insanın canlı ruhunu tutsak alıp öldüren kısıtlamalara karşı çıkan trajik bilinci salt kişisel bir yönelim değildi: içinde yaşadığı topluma ve çağın gidişine itirazından kaynaklanıyordu. Toplumun, yoksul ve sıradan bireylerine çektiği eziyete, kuralların ve yasaların etkinlikle işleyebilmesi için kaçınılmaz görünen insan malzemesi israfına öfkeyle isyan ediyordu. “Londra” şiirinde, yurtdaşlarının onca övündükleri “beratlı özgürlük” lerini kendince değerlendirir, yadsınamayacak çirkin olguları deşer.

Baca temizleyicisi çocuk, asker, orospu kardeşlik yerine korkuya dayalı bir sistemin tipik kurbanlarıdır onun gözünde. Her biri, toplumda işlerin ‘yolunda’ yürütmesini sağlayan iki yüzlülüğün bir vechesidir. Baca temizleyicisinin yaşamaya mahkum olduğu hayat, Kiliselerden destek görmektedir; askeri ölüme süren, Saraydır; fahişenin mesleği ona evlilik yasalarınca dayalı

tılmıştır. Hakikatle yalan, doğal mutlulukla doğa dışı baskı arasındaki çelişkileri vurgular Blake bu üç örnekle...

“Hayat Şarkıları”nın* insanı şaşırtıcı yanı, büyük heyecanlarla ve acımasız hicivci bir mizacın ağırlığıyla yüklüken, aynı zamanda son derece lirik olmalarıdır. Shakespeare dışında başka hiç bir İngiliz şairi böylesine duru, melodik şiirler yazmamıştır. İlkbahar, sevgi, ölüm gibi temel konular üzerine değil, günlük hayat üzerine kendine özgü karmaşık görüşlerini sergiler bu şiirlerde Blake. Mucize o ki, yorum ve açıklama gerektirebilecek temaları işlerken yapayın şiir yaratmayı başarmıştır... Derin heyecanına ve aykırı fikirlerine rağmen biçimde mucizevi bir ahenk, hoş seda tutturmuştur. Bu başarısında, yaratıcılığına kattığı ısrarlı titizlenmenin büyük payı var... Nihai biçimi buluncaya kadar ne çok değişiklik yaptığı, elyazmalarından anlaşılıyor. Ne yaptığını çok iyi biliyordu. Ulaşmak istediği sonuç hakkında daha baştan açık seçik, kesin fikri vardı...”

*Blake'in 1794'te taş baskı nüshalarını kendisi düzenleyip resimleyerek yayınladığı şiirler.

Kaplan

Yalım yalım yanan kaplan!
Gecenin ormanlarında
Hangi ölümsüz el ya da göz
O korkunç uyumu çizdi sana?

Hangi dipte, hangi gökte
Yanar gözlerindeki ateş?
Hangi kanatlarla yükselebilir?
O ateşe dokunmaya?

Hangi omuz, hangi hüner
Kalbinin kaslarını bükür?
Ve kalbin başlayınca atmaya
El ayak nasıl titrer?

Hangi çekiç, hangi zincir?
Beynin hangi fırında pişti?
Hangi örs, hangi avuç
O güçle boğuşmaya yetti?

Yıldızlar pes edince,
Göğü gözyaşına boğunca,
Bakıp gülümsedi mi o da?
Seni de mi yarattı, o Kuzuyu
yaratan?

Yalım yalım yanan kaplan!
Gecenin ormanlarında,
Hangi ölümsüz el ya da göz
O korkunç uyumu çizdi sana?

Hasta Gül

Ah gül, hastasın sen
Uluyan fırtınada
Geceleri kanatlanıp uçan
O görünmeyen kurt

Nasılsa bulmuş senin
O kızıl zevk yatağını
Gizli karanlık aşkı
Kemirip tüketiyor hayatını.

Sanat tarihçisi E. H. Gombrich, William Blake'in resimleri hakkında şunları yazıyor:

"...Blake, akademik resmi sanata hiç değer vermezdi, kurallarına, ölçülerine karşıydı. Kimilerine göre, zirde-lyidi; kimilerine göre, zararsız bir çatlak. Çağdaşların-
dan çok azı onun sanatına inandı. Yardımcı oldular, aç kalmadı. Bazen başkaları için, bazen de kendi şiirlerini resimlemek için gravür yaparak hayatını kazandı...

Kafasında kurduğu hayallerle öylesine içiçe yaşıyor-
du ki, canlı modelden çalışmayı reddediyor, kendi 'iç gözü'nün gördüğünü çiziyordu. Deseninde kusur bulmak kolaydır ama, o zaman da sanatı tam anlaşılamaz. Ortaçağ ressamı gibi o da eşyayı doğru resmetmeyi önemsemezdi, çünkü hayalinde gördüğü her figürün anlamı onun için o kadar önemliydi ki, doğru çizim olmasa da olurdu ona göre. Rönesans sonrası sanatçılar arasında geleneğin genel kabul gören değer ölçülerine bilinçli olarak ilk baş kaldıran odur. Çağdaşlarının onun eserleri karşısında şiddetle irkilmelerine şaşmamak gerekir. İngiliz resim sanatının en önemli temsilcilerinden biri olduğunun anlaşılması için nerdeyse yüz yıl geçmesi gerekti."

Londra

Özgür Thames'in aktığı kıyı boyunca
Bir bir sokakları dolaşıyorum da
Bitkinlik ve acının izlerini görüyorum
Rastladığım herkesin yüzüne baktığımda.

Her insanın inleyişinde,
Her çocuğun bağırışında,
Her seste, her yasakta, aklın
Yarattığı zincirleri duyuyorum.

Baca temizleyicisinin sesi
Nasıl da türkütüyor kararan Kiliseyi,
Bahtsız askerin iniltisi nasıl
Kaniyla akıyor Saray'ın duvarından.

En çok da gece yarısı, kulağımda
Genç fahişenin laneti, ana kuzusu
Bebeğin gözünü sakatlayan
Ve gelin yatağına belalar yağdıran.

O ayaklar

O ayaklar yürüdü mü eski çağlarda
İngiltere'nin yemyeşil dağlarında,
Tanrının kutsal Kuzusu dolandı mı
İngiltere'nin güzelim çayırlarında?

Ve o tanrısal güler yüz
Işdı mı tepelerimizde?
Kudüs de burada kuruldu mu,
Bu Şeytansı Bacalar arasında?

Yanan altın yayımı getirin bana,
Bana arzu dolu oklarımı getirin,
Mızrağımı getirin ey bulutlar!
Bana ateşten arabamı getirin!

Ben dönmem bu Düşünce Savaşından.
Ne de kılıcım elimde uyur,
Biz Kudüs'ü kuruncaya dek
İngiltere'nin yemyeşil topraklarında.

İnternet dünyası, ABD'deki durgunluğun etkisiyle sarsılıyor. İşsizlik oranı artarken son 16 ayda internet dünyasında 75 bin kişinin işine son verildi. "Yeni ekonomi"nin önderlerinden Amazon.com çalışanlarının gündeminde şimdi yeni işten çıkarmalar, sendikalaşma çabaları ve ilk kez protestolar var. "Eski ekonomi"den kalma sayılan sendikalar ".com" şirketlerine giriyor, özellikle çağrı merkezi ve dağıtım bölümlerinde ağır koşullarda çalışanlar arasında ilgi buluyor: ".union" (.sendika) geliyor!

petrol-ış

Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası

www.petrol-is.org.tr

(Petrol İş Sendikası)

1950 yılında kurulan Türk-İş'e bağlı Petrol İş sendikası, petrol, kimya ve lastik işkolunda örgütlü. Petrol-İş sitesinin anasayfasında sendikanın tarihçesi ve örgüt yapısı hakkında bilgiler yer alıyor. Menü üzerinden Eğitim (işçi eğitimi, sendikal eğitimler), Toplu Sözleşmeler (imzalanan ve süren sözleşme bilgileri; 2001 yılında kamu ağırlıklı 27 bin üye için sözleşme yapılacaktır), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (iş kazası, meslek hastalıkları üzerine SSK istatistikleri ve yapılan çalışmalar), Araştırma (ekonomik politikaların, özelleştirmenin analizi), Basın-Yayın (sendika yayınları), Hukuk (işsizlik sigortası bilgisi) sayfalarına ulaşılıyor.

Eylem fotoğrafları, Petrol-İş'in üyesi olduğu Türk-İş, ICEM ve EMCEF gibi uluslararası federasyonlara bağlantılar, duyurular (ziyaret ettiğimizde Milliyet gazetesindeki "Emek ve İnsan" köşesinin kapatılması protesto ediliyordu) ve sendikayla ilgili İngilizce bilgiler de bulunabiliyor.

www.sip.org.tr

(Komünist Parti-Sosyalist İktidar Partisi)

1993 yılında kurulan Sosyalist İktidar Partisi sitesinde (site 2000 yılında kurulan Komünist Parti'nin de adını taşıyor) çeşitli yayınlara ve parti hakkında bilgilere yer verilmiş. Yayınlar menüsünden "Komünist" (güncel siyasi konular, haberler, köşe yazıları), "Sol" (haftalık: siyaset, ekonomi, dünya, bilim-teknik, kültür-sanat, köşe yazıları), "Gelenek" (3 aylık: içindekiler ve bir önceki sayıdan makaleler), "Sınıf Tavrı" (2 aylık: Türki-

ye'de ve dünyada sendikal hareketle ilgili yazı ve haberler, dosya, sağlık, spor, sınıf sözlüğü, portreler, kitap tanıtımı), "Düşünce ve Eylem" (gençliğe yönelik: kısa yazılar), "Okul ve Ülke" (aylık, liselilere yönelik: içindekiler bölümü) dergilerine ulaşmak mümkün.

Program ve Tezler menüsünden Sosyalist İktidar Partisi'nin belli başlı siyasal ve teorik sorunlara yaklaşımını ortaya koyan Sosyalizm Programı'na ve Temel Siyasi Tezler'ine erişiliyor. Bir başka menüden Nazım Kültür Evi (NKE) sitesine bağlantı var. İritibat menüsünden SIP'e e-mail gönderme ve çeşitli kentlerdeki parti adreslerini bulma olanağı var. Ayrıca sitede İngilizce olarak parti programı, 4. Kongre konuşmaları ve Mart 2000 parti konferansı sonuç belgesi yer alıyor. Sitede dolaşım gayet kolay ve teknik olarak iyi hazırlanmış.

redpepper

www.redpepper.uk

("Red Pepper" -Kırmızı Biber- dergisi, İngiltere)

"Red Pepper" dergisinin kökeninde İngiltere'de 1984'de yenilgiye uğrayan madenciler grevini destekleyen ve 2000 eylemciden oluşan bir gökkuşağı koalisyonu var. Dergi, Mayıs 1995'de yeşil ve sol bir çizgi- de aylık yayına başladı. Kendini "sol için bağımsız haber, tartışma ve kültür dergisi" olarak tanımlıyor.

İngilizce web sitesine girişte son sayıdaki yazı başlıkları ve bazı yazılara, internette yayınlanan yazı ve duyurulara, araştırma köşesine erişilebiliyor. Bağlantılar ("Links") menüsü üzerinden dünyadaki sol, yeşil ve radikal iki yüz civarında örgüt ve siteye erişim kısa notlarla sunuluyor. Arşiv menüsünden, derginin çıkışından beri yayınlanan İngiltere ve dünya politikası, kültürel ve sosyal yaşamla ilgili çok sayıda yazıya erişiliyor. "Recipes" sayfasından

dünyanın dört bir yanından bol acılı, kırmızı biberli yemek tarifleri alınabilir. "Info" sayfasından sitedeki yeniliklere, abonelik koşullarına, yayın ilkelerine, tarihçeye ve erişim bilgilerine ulaşılıyor. Ayrıca alternatif alışveriş sitesi "getethical.com" bağlantısında tüketici boykotları, şirket izleme dosyaları bulunuyor.

www.msf.org

("Medecins Sans Frontieres" -Sınır Tanımayan Doktorlar örgütü-) Sınır Tanımayan Doktorlar örgütü (MSF) 1971 Aralıkta acil tıbbi yardım amacıyla bir grup Fransız doktor tarafından kuruldu. MSF, bugün 19 ülkedeki bürosu ve 2000 gönüllüsüyle yasal ve idari engelleri aşarak, uluslararası tıbbi yardımın yetersiz kaldığı düşündüğü ülkelerdeki hastalara yardım etmeyi ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi hedefliyor. Örgüt, 1999'da Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

MSF anasayfasından seksenin üzerinde ülkedeki çalışmalara ve güncel kampanyalara yer veriliyor. Menülerden örgüte katılım formuna, MSF'in dünyadaki adres ve web sitelerine, bağış köşesine, yıllık çalışma raporuna erişiliyor. Güncel çalışmalar arasında Güney Afrika halkına gerekli ilaçları ucuz sağlamak için kampanya yürütmek de var. Güney Afrika'da 4,7 milyon AIDS'li bulunuyor (her dokuz kişiden biri). İlaç şirketleri patent hakları (elbette kârlılık) gerekçesiyle hastaların ucuz ilaç almalarını engellemek için Güney Afrika'ya karşı dava açıyor. Bir Hint şirketi ise günde bir dolara AIDS tedavisi teklif ediyor. Sitede bunun gibi sağlık alanında kapitalizmin içyüzünü ortaya koyan onlarca örnek bulmak mümkün.

Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu basın açıklaması (Özet)

Ulusal ekonomi acilen istikrara kavuşturulmalıdır.

Türkiye ekonomisi, temel dengelerini yitirmiş bulunmakta ve gittikçe şiddetlenen bir iktisadi bunalım süreci yaşamaktadır. 1998'in ilk çeyreğinden itibaren gözlenen son 12 çeyrek-dönemin yedisinde ulusal gelir daralma yaşamış ve "istikrarsızlık-kriz-yapay büyüme-istikrarsızlık" sarmalında bir kısır döngü içine itilmiş görünmektedir. Sürekli-kazanılan bunalım, hükümetlerin sadece son birkaç yılda uyguladıkları "yanlış tedbirlerin" ya da "teknik hatalarının" değil, 1980'den bu yana uygulanan ve ulusal ekonominin dengelerini denetimsiz ve yönlendirilmemiş piyasa güçlerine terketmeyi amaç edinmiş olan neo-liberal politikaların bir sonucudur. Bu anlamda, 1980 sonrasında, özel bir çabayla Türkiye'yi gelişmiş ülkeler blokunun ve uluslararası finansal sermayenin hegemonik çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye girişen ve her bunalım dönemini ulusal ekonominin bağımsız yönetimini kısıtlayıcı politikalarını dayatmak için yeni bir fırsat sayan IMF-Dünya Bankası ikizi, kronik istikrarsızlığın ve tıkanan büyüme olanaklarıyla birlikte, son istikrar programının da başarısızlığa uğramasının baş sorumlusudur.

Türkiye ekonomisinin son yirmi yıllık deneyimi, "özel sektör öncülüğünde piyasa ekonomisi" ve "sermaye hareketleri serbestisi" sayesinde tüm ekonomik sorunların aşılacağı efsanesinin iflas etmiş olduğunu çok açık bir şekilde belgelemektedir. Denetimsiz, yönlendirilmemiş ve başıboş piyasa güçleri, ne döviz kurunda, ne de faiz oranlarında istikrarlı dengeyi sağlayamamakta, piyasa, istikrarlı büyüme, yatırım, istihdam ve gelirin adaletli dağılımı konularında açıkça "tökezlemektedir".

Türkiye, ödemeler dengesinde, sermaye hareketlerini 1989 yılındaki 32 Sayılı Kararname diye bilinen politik bir adım ile bütünüyle serbestleştirmiş durumdadır. Dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontroller ve denetim kaldırılmış, Türk finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Bu yapı altında, ulusal piyasalarda Merkez Bankası'nın döviz ve faiz kurunu birbirinden bağımsız biçimde birer politika aracı olarak kullanabilme olanağı yitirilmiştir, ulusal finans piyasaları kısa vadeli spekülatif yabancı sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir. Bu finansal yapı, ekonomiyi doğrudan doğruya yüksek faiz ve TL'yi yapay olarak değerli kılan bir döviz kurunun cenderesinde tutmaktadır...

Bu süreçte, devlet özellikle 1990'dan sonraki yıllarda ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen yitirmiş, topyekün bir reform stratejisi ile makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine, ekonominin birikim önceliklerini doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırarak, ekonominin geleceğini kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurmayı tercih etmiştir. Bu tercih, ulusal ekonomiyi tamamen konjonktürel ve dışsal olgulara bağımlı hale getirmiş, ekonominin kısa çevrimli, mini büyüme-kriz-istikrar sarmallarına sokulmasına neden olmuştur. Kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış; kamu kesimi tasarruf ve yatırım yapamaz hale gelmiş; özel sektör birikim tercihleri giderek reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülatif birikim alanlarına yönelmiş; kaynak tahsisine rantiyeler egemen olmaya başlamış ve işgücü piyasalarında marjinalleşme ve kural dışılaşma artarken, gelir dağılımı da ciddi biçimde bozulmaya itilmiştir. Devlet, normal vergi gelirleri ve/veya harcama sistemi üzerine yapacağı radikal bir reform ile makro dengelerini sağlamak yerine, doğrudan doğruya kamu mallarının (satışı) özelleş-

tirilmesi yoluyla gelir yaratmayı amaçlamış ve ulusal ekonominin öz kaynaklarını küresel sermayenin spekülatif kazanç alanına çekmeyi hedeflemiştir... Bu aşamada "enflasyonu düşürme" vahim bir saptırmaca içermekte ve bu stratejik dönüşüme kamuoyu karşısında meşruiyet kazandırma işlevi görmektedir.

Böylece, mali sistemde radikal bir reform gereğini özelleştirme gelirleri ve iç borçlanma ile ikame etmeyi yeğleyen bu stratejik tercih sonucunda Türkiye bütçesi, artık sosyal devlet ilkelerinden bütünüyle uzaklaşmış ve kendi işlevini tamamiyle iç borç faiz idaresine indirgemiş durumdadır... Bu koşullar altında öne sürülecek "istikrar programları"nın ve/veya kriz yönetimi çabalarının ekonomik bunalıma ağır toplumsal çöküntüler yaratmadan son veremeyeceği ve Türkiye ekonomisinde sağlıklı ve dengeli büyümeyi sağlayamayacağı ortadadır. Türkiye ekonomisinin sanayileşme ve reel üretim artışlarına dayalı, sağlıklı bir büyüme yapısına kavuşturulmasının ancak kapsamlı ve eşanlı bir kamu kesimi, mali kesim ve ödemeler dengesi reformuyla sağlanabileceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda:

- Kamu kesimi reformu, vergi gelirlerinde etkinliği artırıcı tedbirler içermeli ve sermaye gelirlerinin vergi havuzuna katkısını arttıracak biçimde tabanı genişletilmelidir;
- Kamu kesiminin büyüklük hedefi belirlenirken kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi göz önünde bulundurulmalı, kamu kesiminin yatırım potansiyeli "devleti küçültme" dogmasına feda edilmek yerine, ekonominin stratejik büyüme hedeflerine göre saptanmalıdır;
- Kısa vadeli yabancı sermaye girişleri, uluslararası deneyimlerde etkisi ve başarısı sananmış araçlarla kontrol altına alınmalı; ulusal ekonominin yatırım öncelikleri, uluslararası kısa vadeli sermayenin spekülatif giriş çıkışlarına dayalı konjonktürel ve sanal büyüme-kriz sarmalına terk edilmemelidir. Ulusal ekonomiden sermaye çevrelerine aktarılan ve reel olarak %30'lara ulaşan spekülatif arbitrajın önüne geçilmeli, Merkez Bankası'nın ulusal tasarrufların artırılması ve yatırımların stratejik önceliklerine göre yönlendirilmesi işlevinde bağımsız döviz kuru ve faiz politikası izleme olanağı geliştirilmelidir;
- Yurt içi borç stokunun mali sisteme ve giderek tüm reel ekonomiye olan yükünü azaltmak için Hazine, Merkez Bankası ve bankacılık kesimi arasında, borcun vadesini uzun döneme yayan ve bu borcun reel faiz yükünü düşüren bir düzenlemenin (konsolidasyonun) yöntemleri araştırılmalıdır. İç borcun konsolidasyonu ancak sermaye hareketleri üzerine getirilen kontroller ile birlikte ele alınabilir. Bu seçenek dışında 2001'i orta-uzun dönemde yeniden istikrarlı büyüme patikasına sokacak başka bir çıkışın olmadığı bilinmelidir;
- Gerek varsayımları, gerekse hazırlanmış felsefesi ile çökmüş bulunan 2001 yılı bütçesi yerine yeni ve gerçekçi bir bütçe yapılmalıdır. 1999'u %6 reel daralmayla geçirmiş olan ulusal ekonominin 14 ay sonrasında yeniden 2001 bütçesinin öngördüğü biçimdeki ölçekte daraltılmasının ve reel faiz yükü ile sıkıştırılmasına toplumun tahammülünün kalamayacağı açıktır. (27 Şubat 2001.)

Bağımsız Sosyal Bilimciler - İktisat Grubu: Korkut Boratav, Nazif Ekzen, Alper Güzel, Yakup Kepenek, Aziz Konukman, Ahmet Köse, Oğuz Oyan, Erdal Özmen, Cem Somel, Sinan Sönmez, Fikret Şenses, Erol Taymaz, Oktar Türel, Serap Aşık Türüt, İşıya Uşur, Erinc Yeldan.

Avrupa Halklarının devrimci tarihinden bir sayfa

Fransa'da Komün

18 Mart, Paris Komünü'nün ilan edildiği gün. Kapitalizmi tarihin sonu, iki yüzlü demokrasisini ise ideal sistem olarak görmeyenler için bu olay, üzerinden 130 yıl geçtikten sonra da önemini koruyor. Yalnızca sosyalizm açısından değil, bugünkü sistemin sınırlarını çatlatmak, halkın büyük çoğunluğunca hiç sevilmeyen, içtensiz, çıkarıcı bulunan, dudak bükülen —ama seçimden seçime yine de çarnaçar oy verilen— politika esnafının av alanını daraltmak, çalışan halkın kendi özerk örgütlenmesinin kapsamını ve etkisini genişletmek, yığınların kendilerine, yani hayata ve dünyaya değgin her konuda söz sahibi olmalarını sağlayacak mekanizmaları —katilimci bir sistemi— geliştirmek, doğrudan demokrasi, yurttaş girişimi, ademi merkeziyetçi (özerk) yönetimler gibi sistem ve yöntemlere yönelebilmek için önemli.

Kısa bir anma yazısında bunları tartışmak olanaksız. Burada, çoğumuzca iyi bilinen Paris Komünü yerine, aynı dönemde Fransa'nın birçok kentinde yaşanmış olan ve az bilinen diğer Komün hareketlerine değinmek istiyoruz.

Louis Bonaparte'ın aşağılık rejiminin (İkinci İmparatorluk) can çektiği dönemde Fransa'nın pek çok kenti ayaklanmalar, çalkantılar yaşıyordu. Temmuz 1870'te Prusya ile başlayan savaşta üstüste yenilgiler alınınca, 4 Eylülde bir kısım burjuvalar ve halk Saray'a girdi, Bonaparte muhaliflerinden Gambetta Cumhuriyetin kurulduğunu ilan etti, bir de Cumhuriyet hükümeti kuruldu. (Aynı Gambetta, sekiz ay sonra Komün'ü ezmek için, savaş halinde olduğu Prusya ordusunu Paris'e çağırarak olan İçişleri Bakan'yı ve o Prusya ordusu 4 Eylülde rağmen Paris'e yürüyerek Gambetta'lı Fransız hükümetinin başkentini kuşatan orduydu.)

LYON— 4 Eylülde bir gün

sonra Lyon Komünü ilan edildi. Kızıl bayrak çekildi, işçi ve esnaf-zenaatkarlardan oluşan Halk Selamet Komitesi kuruldu. On gün sonra yapılan seçimle bu komite yetkilerini özgür belediye ile Jakoben bir vali ve sertliğiyle tanınmış bir generalden oluşan burjuva ağırlıklı, üç başlı Komün Konseyi'ne devretti. Derken Bakunin geldi Lyon'a. Bir devrim komitesi kurup, "Her şey alaşağı edilsin!" deyince, 28 Eylülde on bin kişilik bir gösteri düzenlendi; ama hava kararınca kalabalık dağılmaya başladı, kalanlar tereddüde düştüler. Halktan destek görmeyen girişim havada kaldı, serüvenci kalkışma burjuvaları güçlendirerek işçilerin konumunu zayıflattı.

18 Mart 1871'de Paris halkı ayaklanıp Komün'ü ilan edince, 22 Martta Lyon'lular yine Belediye'ye girerek yeni Komün'ü kurdular, yönetimi bir "Geçici Komite"ye verdiler. Ama Belfort'dan gelen bir general "Prusya tehdidi var," diyerek Komiteyi ikna edince, 30 Nisanda seçim yapılması sözü alınarak eylem son verildi. Eski belediye konseyi yeniden görevi devraldı.

ST.ETIENNE— 4 Eylülde

(1870) işçiler ve liberal burjuvalar bir Cumhuriyetçi İttifak kurarak Komün ilan edilmesinde anlaşmışlardı. 23 Mart 1871'de ayaklanan St. Etienne halkı Komün'ü ilan etti, Vali ile görüşüldü, ama bir gösterici işçinin öldürülmesine karşılık dengesiz bir de valiyi —görüşmeler sürerken— öldürünce tereddütler başladı, valilik 29 Mayıs'ta seçim sözü verdi. O arada Versaille birlikleri çıkageldi ve 28 Martta Belediye Binasını geri aldı. (Paris'te Komün ilan edilince, iş başındaki geçici burjuva hükümet başkenti terkedip yakındaki Versaille kasabasına yerleşmişti.)

NARBONNE— 24 Martta Stanislav Digeon liderliğinde ayaklanan halk Belediye'yi işgal ve Komün'ü ilan etti. (Digeon, 31 Ocakta kurulan Carcasson Komünü'nünde başkan yardımcısıydı. Beziers, Cette, Perpignan, Montpellier'deki hareketlerde etkili rol oynamıştı.) Narbonne Komünü sekiz gün sürdü. 1 Nisanda Digeon tutuklandı, Versaille duruma hakim oldu.

MARSİLYA— Bu kentin devrimcileri, 4 Eylülde sonra bölgede kurulan Midi (Güney) Ligası içinde aktif yer almışlardı. 23 Martta halk valiliği işgal etti. Versaille'a karşı çok geniş bir birlik oluşmuş, ademi merkeziyetçilik ve komünün (kentin) özerkliği talepleriyle yola çıkılmıştı. Ama anlaşmada yer alan, 5 Nisanda seçim yapılması vaadini Komite yerine getirmeyince, düzen kuvvetleri hareketi kanla bastırdılar. "Yaşasın İsa!" naralarıyla çok sayıda komüncüyü öldürdüler.

Paris Komünü'ne paralel olarak Nîmes, Limoges, Toulouse, Tarbes, Auch, Mazamet gibi kent ve kasabalarda da kısa süreli ayaklanmalar, bir veya birkaç günlük Belediye işgalleri yaşandı. Çoğunda, olaylar seçim vaadiyle ya da "düşmana karşı birlik beraberlik" öğütleriyle yatıştırıldı, bastırıldı.